

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΩΚ. ΤΣΙΜΑΡΑΣ

**«ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΝΥΜΟ ΣΤΗΝ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1929 – 1932 ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΙΣ
ΣΕΛΙΔΕΣ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ "ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ"»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

1 Η εμφάνιση της Αριστεράς στην Ελλάδα και η πορεία προς την ποινικοποίηση της κατά την βενιζελική τετραετία 1929 – 1932

1.1 Ιστορικό πλαίσιο

1.2 Η γέννηση και η εξέλιξη του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα και οι παράλληλες προσπάθειες ανάσχεσης τους

2 Η εφημερίδα «Μακεδονία» : 1911 – 1932

3 Αντικομμουνισμός και ιδιώνυμο στην Μακεδονία την περίοδο 1929 – 1932 μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας «Μακεδονία»

4 Συμπέρασμα

Βιβλιογραφία

Παράρτημα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να παρουσιάσει το φαινόμενο του αντικομμουνισμού και ιδιαιτέρως την έκφραση του μέσω του νόμου 4229/1929 «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» την περίοδο μεταξύ 1929 – 1932, στην περιφέρεια Μακεδονίας και πως αυτό αποτυπώνεται στις σελίδες της εφημερίδας «Μακεδονία». Ο νόμος αυτός έμεινε κυρίως γνωστός με τον όρο «ιδιώνυμο», που στην Νομική Επιστήμη δηλώνει το έγκλημα εκείνο για το οποίο προβλέπονται ιδιαίτερες ποινές σε σχέση με τα εγκλήματα γενικής κατηγορίας, όπου αυτό υπάγεται. Στόχος του νόμου τέθηκε εξ αρχής η ποινικοποίηση των «ανατρεπτικών ιδεών», η δίωξη των κομμουνιστών αλλά και η καταστολή των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων. Η λήψη ενός τέτοιου μέτρου οφειλόταν πρώτον στο θόρυβο που είχε προκαλέσει η διάδοση της κομμουνιστικής ιδεολογίας μετά και την επικράτηση των μπολσεβίκων στην Ρωσία, και δεύτερον στην συνεχή άνοδο τόσο του εργατικού κινήματος, όσο και των διεκδικητικών αγώνων του.

Η απόφαση για την λήψη ενός τέτοιου μέτρου από τον Ελευθέριο Βενιζέλο και το κυβερνητικό επιτελείο του είχε ληφθεί ήδη πριν από την άνοδο του τελευταίου στην εξουσία. Πιο συγκεκριμένα, ο Βενιζέλος, σε προεκλογική συγκέντρωση του στην Θεσσαλονίκη στις 7 Ιουλίου 1928, δήλωσε ξεκάθαρα ότι «Πάσα απόπειρα διαταράξεως η βίαιης ανατροπής του κοινωνικού καθεστώτος, του οποίου τα σταθερά θεμέλια είναι η πατρίς, η οικογένεια, η ιδιοκτησία, θα εύρη αντιμέτωπον την πυγμήν του Κράτους. Είμεθα αποφασισμένοι να εξοπλίσωμεν το κράτος και τας αρχάς του δια τας αναγκαίας νομοθεσίας, όπως καταστή δυνατή η αποτελεσματική κοινωνική άμυνα κατά των απροκάλυπτων ανατρεπτικών ενεργειών των εχθρών του κοινωνικού καθεστώτος».¹

Συνεπώς στις προεκλογικές του υποσχέσεις, ο Βενιζέλος έφερε το νομοσχέδιο στην Βουλή στις 22 Δεκεμβρίου 1928. Το νομοσχέδιο εισήχθη για συζήτηση, ύστερα και από κάποιες τροποποιήσεις, στα μέσα του 1929, μετατράπηκε σε νόμο

¹ Στέφανος Ι. Στεφάνου (επιμ.), *Τα κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου : Η ζωντανή ιστορία της δραματικής περιόδου του έθνους*, τόμος γ' 1920 – 1929, εκδόσεις Λέσχη Φιλελευθέρων- Μνήμη Ελευθ. Βενιζέλου, Αθήνα 1981, σελ. 468.

του κράτους και άρχισε να εφαρμόζεται επίσημα τον Ιούλιο του 1929. Βάση του νόμου «Όστις επιδιώκει την εφαρμογή ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την διαβίαιων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού καθεστώτος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικράτειας, ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν, τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον έξι μηνών. Προς τούτοις επιβάλλεται δια της αποφάσεως και εκτοπισμός ενός μηνός μέχρι δύο ετών εις τόπον εν αυτή οριζόμενον. Μετά τας αυτάς ποινάς τιμωρείται και όστις επωφελούμενος απεργίας η λοκ – άουτ, προκαλεί ταραχάς η συγκρούσεις». ²

Η απόφαση μου να ασχοληθώ με το ιδιώνυμο, οφείλεται στο γεγονός ότι ο νόμος αυτός αποτέλεσε την βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκαν πλήθος νομοθετημάτων για την αντιμετώπιση του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος από το 1929 μέχρι και το 1975, οπότε και έπαψαν να υφίστανται τέτοιου είδους νόμοι. Παράλληλα σε αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι ανάμεσα στους χιλιάδες των πολιτών, οι οποίοι και καταδικάστηκαν βάση του συγκεκριμένου νόμου, συμπεριλαμβάνονται άτομα και του οικογενειακού μου περιβάλλοντος. Χρονικά η εργασία αυτή θα περιοριστεί στο διάστημα μεταξύ 1929 και 1932, στο διάστημα δηλαδή της τελευταίας διακυβέρνησης της χώρας από την κυβέρνηση Βενιζέλου, ενώ τοπικά θα περιοριστεί στην περιφέρεια της Μακεδονίας. Για την παρουσίαση του φαινομένου επιλέχτηκε η εφημερίδα «Μακεδονία», λόγω του γεγονότος ότι είχε την μεγαλύτερη κυκλοφορία σε φύλλα σε αυτή την περιοχή και επομένως εξέφραζε τις απόψεις μεγάλου τμήματος της κοινής γνώμης, ενώ απηχούσε σε σημαντικό βαθμό τις απόψεις των Φιλελευθέρων.

Η εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο μεταξύ 1922 και 1932, για να ακολουθήσει η εξιστόρηση των γεγονότων που σχετίζονται με την εμφάνιση και την άνοδο του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος καθώς και τις προσπάθειες ανάσχεσης τους. Ακολούθως στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην ιστορική πορεία της εφημερίδας «Μακεδονία» στον χρόνο καθώς επίσης και στον ιδεολογικό προσανατολισμό του εντύπου με σκοπό να εξηγηθεί ο τρόπος παρουσίασης των γεγονότων από την εφημερίδα. Τέλος ακολουθεί το τρίτο κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζεται αρχικά η

² Εφημερίς της Κυβερνήσεως, της 25 Ιουλίου 1929, αρ. φύλλου 245.

εξέλιξη του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος στην Μακεδονία και εν συνεχεία το φαινόμενο του αντικομμουνισμού και το ιδιώνυμο στην Μακεδονία μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας «Μακεδονία», ενώ η εργασία κλείνει με τα γενικά συμπεράσματα.

Για την συγγραφή του πρώτου κεφαλαίου χρησιμοποιήθηκαν γενικά εγχειρίδια ιστορίας όσο και πιο ειδικά που αναφέρονται στην γέννηση και την εξέλιξη του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος. Για την συγγραφή του δεύτερου χρησιμοποιήθηκαν τόσο γενικά εγχειρίδια που ασχολούνται με την ιστορία του Τύπου, όσο και πιο ειδικά που αναφέρονται πιο διεξοδικά στην ιστορία της «Μακεδονίας» αλλά και των εκδοτών της. Τέλος για την συγγραφή του τρίτου χρησιμοποιήθηκαν τόσο τα γενικά εγχειρίδια που αναφέρονται στην ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος όσο και πιο ειδικά που αναφέρονται στην εξέλιξη του τελευταίου στον μακεδονικό χώρο. Επιπλέον χρησιμοποιήθηκαν και τα ψηφιοποιημένα αρχεία της εφημερίδας «Μακεδονία», τα οποία είναι προσιτά στους ερευνητές μέσω της ιστοσελίδας της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο αισθάνομαι την ανάγκη να εκφράσω τις ευχαριστίες μου σε όλους όσους με βοήθησαν κατά την διάρκεια αυτού του μεταπτυχιακού. Αρχικά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Λάμπρο Φλιτούρη, για την καθοδήγηση και την βοήθεια που μου προσέφερε καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της μεταπτυχιακής μου διατριβής. Επίσης όλους τους καθηγητές με τους οποίους συνεργάστηκα κατά την διάρκεια των σεμιναρίων, και ιδίως την κυρία Άννα Μανδουλάρα, η οποία μου έδωσε την δυνατότητα να συμμετάσχω ως ομιλητής στο συνέδριο που οργάνωσε το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων με αφορμή τα 200 χρόνια από την ίδρυση της Φιλικής Εταιρίας και τον κύριο Νικόλαο Αναστασόπουλο για την παροχή συμβουλών και βιβλιογραφίας για την εργασία. Τέλος ιδιαίτερη μνεία θέλω να κάνω και στην οικογένεια μου. Αρχικά στην αείμνηστη γιαγιά μου, χάρη στην βοήθεια της οποίας στάθηκε ικανή η εκπόνηση αυτού του μεταπτυχιακού, εν συνεχεία στους γονείς μου, οι οποίοι πάντα στήριζαν τις επιλογές μου, στην αδερφή μου Βασιλική, η παρουσία της οποίας ως φοιτήτρια στα Ιωάννινα μου έδωσε την ιδέα και την δυνατότητα να συνεχίσω τις σπουδές μου σε αυτήν την πόλη, και τέλος στην αρραβωνιαστικιά μου, Ράνια, για την ηθική υποστήριξη σε όλο αυτό το διάστημα.

1. Η εμφάνιση της Αριστεράς στην Ελλάδα και η πορεία προς την ποινικοποίηση της κατά την βενιζελική τετραετία 1928 – 1932

1 Ιστορικό πλαίσιο

Το έτος 1922 αποτελεί σημαντικό σταθμό για την σύγχρονη ελληνική ιστορία. Πιο συγκεκριμένα, με την καταστροφή της Σμύρνης, τον Σεπτέμβριο του 1922, επήλθε η λήξη μιας συνεχούς δεκαετούς προσπάθειας, κατά την διάρκεια της οποίας προκρίθηκε η στρατιωτική λύση με σκοπό να εξυπηρετηθεί η διεύρυνση των συνόρων του ελληνικού κράτους.³ Την περίοδο εκείνη, στο τιμόνι της χώρας βρισκόταν η φιλοβασιλική παράταξη, εκπροσωπούμενη από το αντιβενιζελικό Λαϊκό Κόμμα, μετά και από την νίκη της στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920. Μετά την επικράτηση της, η συγκεκριμένη παράταξη, διοργάνωσε δημοψήφισμα για την επιστροφή του Βασιλιά Κωνσταντίνου, ο οποίος τελικά επέστρεψε ξανά στη χώρα, μετά το θριαμβευτικό γι αυτόν αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος.⁴ Λίγες μέρες μετά την καταστροφή της Σμύρνης, ωστόσο, συστάθηκε επαναστατική επιτροπή από τους συνταγματάρχες Γονατά και Πλαστήρα, η οποία και ζήτησε, με προκήρυξη στο όνομα του στρατού, του ναυτικού και του πληθυσμού της Χίου και της Μυτιλήνης, την παραίτηση του Κωνσταντίνου υπέρ του διαδόχου του θρόνου. Η απαίτηση αυτή έγινε δεκτή και την ίδια μέρα η διακυβέρνηση της χώρας πέρασε στα χέρια της επαναστατικής επιτροπής, η οποία και εγκατέστησε κυβέρνηση πολιτικών προσώπων.⁵

Η επαναστατική επιτροπή, προτού παραδώσει την εξουσία στους πολιτικούς, προέβη στην παραδειγματική τιμωρία όσων κατά την γνώμη της ήταν υπεύθυνοι για την τραγωδία στην Μικρά Ασία, ενώ, παράλληλα, ανέθεσε την εκπροσώπηση της χώρας στο συνέδριο ειρήνης της Λωζάννης στον Ελευθέριο Βενιζέλο. Το συνέδριο αυτό άρχισε τις εργασίες του τον Νοέμβριο του 1922 και τις ολοκλήρωσε οχτώ μήνες μετά, τον Ιούλιο του 1923, με την υπογραφή μιας σειράς συμβάσεων, που έμειναν γνωστές ως Συνθήκη της Λωζάννης. Βάση αυτών των συμβάσεων τα

³ Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι πόλεμοι : Από τον Πόλεμο του 1897 στην Μικρασιατική Εκστρατεία», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα : Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900 - 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 194.

⁴ Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας: 1770 – 1923*, 5^η ανατύπωση, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2005, σελ. 343- 345.

⁵ Σάββας Καρέλλης (επιμ. έκδοσης), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 25, εκδόσεις Τέσσερα Πι, Αθήνα 2010, σελ. 195.

σύνορα της χώρας σταθεροποιήθηκαν στον Έβρο, μιας και η Ανατολική Θράκη δόθηκε στην Τουρκία. Στην Τουρκία δόθηκαν επίσης τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος ενώ παράλληλα αποφασίστηκε και η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο χωρών, με εξαίρεση των Ελλήνων της Ίμβρου, της Τενέδου και της Κωνσταντινούπολης από την μια μεριά και των Μουσουλμάνων της Δυτικής Θράκης από την άλλη.⁶ Ως αποτέλεσμα της τελευταίας αυτής σύμβασης, στην χώρα συγκεντρώθηκαν κάτω από τραγικές συνθήκες περίπου 1.500.000 πρόσφυγες, των οποίων η αποκατάσταση και η απορρόφηση τους από την ελληνική κοινωνία, αποτέλεσε μια βασανιστική και μακρόχρονη διαδικασία.⁷

Μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης, η επαναστατική επιτροπή αποφάσισε πως έπρεπε πλέον να επισπευτούν οι εκλογές, με σκοπό να επανέλθει η χώρα σε ομαλό πολιτικό βίο. Οι εκλογές προκηρύχθηκαν για τις 16 Δεκεμβρίου 1923. Δύο μήνες πιο νωρίς, ωστόσο, εκδηλώθηκε πραξικόπημα για την ανατροπή της καθορισμένης διαδικασίας προς τις εκλογές από βασιλόφρονες και δυσαρεστημένους βενιζελικούς αξιωματικούς, υπό την καθοδήγηση του Ιωάννη Μεταξά. Η αστραπιαία αντίδραση της επαναστατικής επιτροπής και του λαού των δύο μεγαλύτερων πόλεων της χώρας, καθώς και τα λάθη στον ευρύτερο σχεδιασμό του κινήματος, οδήγησαν στην γρήγορη καταστολή του ενώ προκάλεσαν και την οργή των δημοκρατικών αξιωματικών, οι οποίοι άρχισαν να αξιώνουν την άμεση έξωση της δυναστείας, λόγω ανάμειξης δύο υπασπιστών του βασιλιά στο πραξικόπημα. Το ζήτημα αυτό αποφασίστηκε να συζητηθεί μετά την διεξαγωγή των εκλογών, από τις οποίες απείχε ο αντιβενιζελικός κόσμος και έτσι νικητής βγήκε το Κόμμα των Φιλελευθέρων, ο αρχηγός του οποίου, Ελευθέριος Βενιζέλος, σχημάτισε κυβέρνηση στις 11 Ιανουαρίου 1924.⁸

Η κυβέρνηση Βενιζέλου αποδείχθηκε εφήμερη. Το ίδιο και η διάδοχη της, αυτή του Καφαντάρη. Έτσι η πλειοψηφία της Βουλής έδωσε ψήφο εμπιστοσύνης για τον σχηματισμό νέας κυβέρνησης στον αρχηγό της αντιπολίτευσης, τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου. Κατά την διάρκεια της σύντομης θητείας του Παπαναστασίου, η ελληνική Βουλή σε πανηγυρική συνεδρίαση της κήρυξε την

⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική: 1900 – 1945*, 14^η έκδοση, εκδόσεις Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2005, σελ. 169 – 184.

⁷ Σπύρος Τζόκας, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2002, σελ. 28 – 29.

⁸ Κώστας Χατζηαντωνίου, *Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας 1821-1941*, έκδοση 2^η, εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα 2012, σελ. 455 – 457.

έκπτωση από τον θρόνο της δυναστείας των Γκλύξμπουργκ. Παράλληλα δήμευσε την περιουσία της και ανακήρυξε ως πολίτευμα της χώρας την Προεδρευόμενη Δημοκρατία. Ο Παπαναστασίου, ωστόσο, δεν κατόρθωσε να θεμελιώσει την δημοκρατία σε σταθερές βάσεις και να την θωρακίσει ενάντια σε όσους την επιβουλευόνταν. Πολύ γρήγορα η κυβέρνηση του παραιτήθηκε. Ακολούθησαν διαδοχικές βραχύβιες κυβερνήσεις κινούμενες εντός δημοκρατικού πλαισίου έως ότου την εξουσία ανέλαβε ο στρατηγός Πάγκαλος, ο οποίος, αφού διέλυσε την Εθνοσυνέλευση, τη νεμήθηκε με δικτατορικό τρόπο για δύο χρόνια.⁹

Ο Πάγκαλος, στο διάστημα το οποίο έμεινε στην εξουσία, εξέθεσε σοβαρά την χώρα σε κινδύνους. Πιο συγκεκριμένα κατά την διάρκεια της δικτατορίας του εκφράστηκαν οι τελευταίες ελληνικές ψευδαισθήσεις ότι τα αποτελέσματα της Συνθήκης της Λωζάννης θα μπορούσαν να ανατραπούν. Ο δικτάτορας, εκτιμώντας λανθασμένα τη διεθνή συγκυρία, προσπάθησε να διευθετήσει τις εκκρεμότητες της χώρας με την Τουρκία και τους βαλκάνιους γείτονες. Έτσι προέβη σε μια σειρά λαθεμένων διπλωματικών χειρισμών – επίθεση σε Πετρίτσι Βουλγαρίας, παραχωρήσεις σημαντικών προνομίων σε Γιουγκοσλαβία που αργότερα ακυρώθηκαν – που είχαν ως αποτέλεσμα την διπλωματική απομόνωση της χώρας αλλά και την αποδυνάμωση του δικτατορικού καθεστώτος.¹⁰

Ο Πάγκαλος ανετράπη τελικά από τον Γεώργιο Κονδύλη τον Αύγουστο του 1926. Ο Κονδύλης προκήρυξε εκλογές, οι οποίες διεξήχθησαν στις 7 Νοεμβρίου 1926 με τρόπο αδιάβλητο και υποδειγματικό. Τα βενιζελικά κόμματα έλαβαν το 46,6% των ψήφων ενώ τα αντιβενιζελικά το 41,6%. Το σχεδόν ισοδύναμο εκλογικό αποτέλεσμα ανάγκασε τις δύο παρατάξεις να συνεννοηθούν για πρώτη φορά και να συμμετάσχουν σε οικουμενική κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Η κυβέρνηση αυτή, παρά το γεγονός ότι αποτελούνταν από τα καλύτερα μέλη του τότε πολιτικού κόσμου, δεν ήταν δομημένη σε στέρεες βάσεις καθώς βαθύτατες διενέξεις, αντιθέσεις και φιλοδοξίες χώριζαν τα κόμματα που την αποτελούσαν. Έτσι με την πρώτη ευκαιρία, το Λαϊκό Κόμμα, ο πυλώνας του αντιβενιζελικού χώρου, εγκατέλειψε την Οικουμενική Κυβέρνηση τον Αύγουστο του 1927. Η

⁹ Εμμανουήλ Αντ. Θεοδωράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος : ο εθνικός ηγέτης*, εκδόσεις Αστερίας, Αθήνα 2008, σελ. 153.

¹⁰ Προκόπης Παπαστράτης, «Εξωτερική πολιτική : Η προσπάθεια διατήρησης των κεκτημένων στον Μεσοπόλεμο», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα : Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900 - 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 397 – 399.

κυβέρνηση τότε ανασυγκροτήθηκε με την συμμετοχή του κόμματος των Ελευθεροφρόνων, του Ιωάννη Μεταξά. Ούτε όμως, ο νέος συνασπισμός διήρκησε πολύ. Διαλύθηκε τον Φεβρουάριο του 1928 με την αποχώρηση από αυτήν του κόμματος του Παπαναστασίου. Ακολούθησε νέος ανασχηματισμός με την συμμετοχή αυτήν την φορά μόνο των Φιλελευθέρων και των Ελευθεροφρόνων. Η νέα κυβέρνηση είχε εξίσου μικρή διάρκεια ζωής, καθώς παραιτήθηκε στα τέλη Μαΐου μετά και την αποχώρηση των Φιλελευθέρων.¹¹

Μπροστά σε αυτό το αδιέξοδο, η μόνη λύση που διαφαινόταν στο προσκήνιο ήταν η εκ νέου ανάληψη της εξουσίας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ο τελευταίος, μετά την αποτυχία της τελευταίας κυβέρνησης του στα 1924, εγκατέλειψε την χώρα και μετέβη στο εξωτερικό. Από εκεί επέστρεψε τον Απρίλιο του 1927 και εγκαταστάθηκε στα Χανιά, μένοντας αρχικά πιστός στην απόφαση που είχε πάρει τέσσερα χρόνια νωρίτερα, να μην αναμειχθεί ενεργά ξανά στην πολιτική. Η παραίτηση της τελευταίας κυβέρνησης, ωστόσο, του έδωσε αφορμή να ανακοινώσει στις 23 Μαΐου 1928 στον ελληνικό λαό ότι είχε ως καθήκον να αναλάβει την θέση του επί κεφαλής κόμματος, το οποίο θα αποτελούσε το κυριότερο οχυρό κατά των καθεστωτικών κινδύνων, κατά της απειλής δικτατορίας αλλά και κατά των δυνάμεων εκείνων, που λόγω της διαρκούς ακυβερνησίας, υπήρχε το ενδεχόμενο να δημιουργήσουν κοινωνικές ταραχές.¹²

Στις 2 Ιουλίου ο Βενιζέλος έγινε δεκτός από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, Παύλο Κουντουριώτη, και του έθεσε δύο όρους, προκειμένου να αναλάβει τον σχηματισμό κυβέρνησης. Ο πρώτος ήταν να διαλυθεί η Βουλή και να οριστεί με προεδρικό διάταγμα ημερομηνία διεξαγωγής εκλογών. Ο δεύτερος ήταν να διεξαχθούν οι εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα. Μετά την αποδοχή των δύο αυτών όρων ο Βενιζέλος σχημάτισε κυβέρνηση στις 4 Ιουλίου και η χώρα μπήκε σε προεκλογική τροχιά. Κατά την διάρκεια της εκλογικής μάχης, ο βενιζελικός χώρος εμφανίστηκε ενωμένος γύρω από το Κόμμα των Φιλελευθέρων, σε αντίθεση με τον αντιβενιζελικό, που δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει ένα ενιαίο

¹¹ Δημητρίου Πουρνάρα, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, τόμος τρίτος, εκδόσεις εφημερίδα Ελεύθερος, Αθήνα 1957, σελ. 245 – 246.

¹² Βλ. Θεοδωράκη, *ο.π.*, σελ. 156.

μέτωπο. Έτσι στις εκλογές ο ενωμένος βενιζελικός χώρος έλαβε 223 έδρες σε αντίθεση με τον αντιβενιζελικό, που έλαβε μόνο 24.¹³

Η κυβέρνηση άρχισε αμέσως το ανορθωτικό της έργο. Στον τομέα, αρχικά, της εξωτερικής πολιτικής, ο Βενιζέλος με μια πολυδιάστατη ανεξάρτητη πολιτική κατάφερε να βγάλει την χώρα από το διπλωματικό αδιέξοδο. Πιο συγκεκριμένα προχώρησε στην σύναψη στενής συνεργασίας με την Ιταλία χωρίς να διαταράξει τις σχέσεις της χώρας με την Αγγλία και την Γαλλία, διακανόνισε τα χρόνια προβλήματα με την Γιουγκοσλαβία και προσπάθησε να θεμελιώσει την ελληνοτουρκική φιλία σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, συμψηφίζοντας τις ανταλλάξιμες περιουσίες των προσφύγων. Παράλληλα προσπάθησε, χωρίς όμως επιτυχία, να έλθει σε συνεννόηση τόσο με την Βουλγαρία, όσο και με την Αλβανία.¹⁴

Στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής, η κυβέρνηση ψήφισε μια σειρά μέτρων για την πάταξη της ληστείας και για την αποκατάσταση των προσφύγων, εισήγαγε στο ελληνικό δίκαιο το σύγχρονο θεσμό της οριζόντιας ιδιοκτησίας, ψήφισε νέο νόμο περί Τύπου, και συγκρότησε τα νομοθετικά σώματα του Συμβούλιου της Επικρατείας και της Γερουσίας.¹⁵ Επίσης προώθησε εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που είχε ως πρώτους στόχους την αποσυμφόρηση της χώρας από την υπερπληθώρα θεωρητικών επιστημόνων και την δημιουργία μορφωμένων επαγγελματικών και τεχνικών στελεχών καθώς επίσης και την παροχή αυτάρκους εκπαίδευσης σε όλα τα Ελληνόπουλα με σκοπό την προετοιμασία τους για την οικονομική ζωή. Βάση της μεταρρύθμισης καθιερώθηκε σε ολόκληρη την χώρα το εξατάξιο δημοτικό ως υποχρεωτικό. Ως συμπληρωματικά σχολεία αυτού ιδρύθηκαν τα κατώτερα επαγγελματικά σχολεία, γεωργικά, βιοτεχνικά, ναυτικά, εμπορικά, οικοκυρικά. Ταυτόχρονα ιδρύθηκαν σχολεία για άτομα με ειδικές ανάγκες και νυχτερινές σχολές για την εκπαίδευση των αναλφάβητων. Επιπλέον τα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης έγιναν εξατάξια, ενώ οργανώθηκαν πρακτικά λύκεια και ιδρύθηκαν τα πρώτα πειραματικά σχολεία της χώρας. Παράλληλα το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων προέβλεπε την ανέγερση εκατοντάδων νέων

¹³ Νίκος Μαραντζίδης, «Η επάνοδος στην εξουσία», στο Θάνος Βερέμης – Ηλίας Νικολακόπουλος – Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος*, τόμος β, εκδόσεις Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα 2011, σελ. 148 – 152.

¹⁴ Ιωάννη Σ. Κολιόπουλου, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, τεύχος β, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 299 – 303.

¹⁵ Βλ. Χατζηαντωνίου, *ο.π.*, σελ. 468.

σχολικών κτιρίων, την εισαγωγή της διδασκαλίας της δημοτικής στα γυμνάσια και την καθιέρωση της και στα δημοτικά, την εισαγωγή εισιτηρίων εξετάσεων για τα Πανεπιστήμια και την εκ βάθρων αναδιοργάνωση των τελευταίων.¹⁶

Στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής, πάντως, σε αυτήν την περίοδο ξεχώρισε η ψήφιση του «ιδιώνυμου»/νομοσχεδίου «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» που τιμωρούσε όσους επεδίωκαν την εφαρμογή ιδεών με σκοπό την βίαιη ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος ή την απόσπαση τμήματος της επικράτειας ή την άσκηση προσηλυτισμού υπέρ των παραπάνω ιδεών. Το «ιδιώνυμο» είναι ο πρώτος έκτακτος νόμος που χρησιμοποιήθηκε για την διάλυση του ΚΚΕ, που είχε ιδρυθεί στα 1918.¹⁷

Ο Βενιζέλος παρέμεινε στην εξουσία μέχρι και τον Μάιο του 1932, λόγω μιας σειράς σκανδάλων αλλά και της λόγω παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που έπληξε και την χώρα μας. Μετά την παραίτηση του τα ηνία της χώρας ανέλαβε ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, τον οποίο, ωστόσο, ανέτρεψε σύντομα ο Βενιζέλος. Η χώρα οδηγήθηκε σε εκλογές με το σύστημα της απλής αναλογικής. Οι εκλογές διεξήχθησαν τον Σεπτέμβρη του 1932 και ανέδειξαν νικητή το αντιβενιζελικό Λαϊκό Κόμμα.¹⁸ Η αδυναμία σχηματισμού κυβέρνησης, όμως, επανέφερε ξανά τον Βενιζέλο στο τιμόνι της χώρας, επικεφαλής μιας κυβερνήσεως συνεργασίας. Ακολούθησαν νέες εκλογές τον Μάρτιο του 1933, οι οποίες έδωσαν οριστικά τέλος στην εποχή Βενιζέλου, η οποία είχε ξεκινήσει 23 χρόνια νωρίτερα.¹⁹

¹⁶ Βλ. Τζόκας, *ο.π.*, σελ. 168. Βλ. επίσης, Χατζηαντωνίου, *ο.π.*, σελ. 469.

¹⁷ Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία 1922 – 1936», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα : Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας : 1900 – 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σελ. 471.

¹⁸ Gunnar Herring, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα: 1821 – 1936*, τόμος β, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., β έκδοση, Αθήνα 2008, σελ. 1160 – 1164.

¹⁹ Βλ. Καρέλλης, *ο.π.*, σελ. 26 – 27.

2. Η γέννηση και η εξέλιξη του κομμουνιστικού κινήματος στην Ελλάδα και οι παράλληλες προσπάθειες ανάσχεσης τους

Το έτος 1918 αποτελεί χρονολογία σταθμό για την ιστορία της Αριστεράς στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα την χρονιά εκείνη ιδρύθηκε το ΣΕΚΕ (μετέπειτα ΚΚΕ), το πολιτικό κόμμα που έθεσε ως στόχο την υποστήριξη των συμφερόντων της εργατικής τάξης. Η δημιουργία του πολιτικού κόμματος της εργατικής τάξης δεν ήταν τυχαίο γεγονός. Αντιθέτως ήταν το αποτέλεσμα μιας μακρόχρονης διαδικασίας, η οποία μέχρι να συντελεστεί χρειάστηκε ολόκληρες δεκαετίες.²⁰

Αναζητώντας ο ερευνητής τις ρίζες του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η εργατική συνείδηση άρχισε να διαμορφώνεται στην Ελλάδα παράλληλα με την εμφάνιση της βιομηχανίας, δηλαδή στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Ωστόσο, κάποια ψήγματα επαναστατικής ιδεολογίας, εμφανίστηκαν λίγο καιρό μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, και πιο συγκεκριμένα την οθωνική περίοδο. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε το κίνημα των σενσιμονιστών, την κίνηση του Φραγκίσκου Πυλαρινού, εκδότη της εφημερίδας «Ήλιος για τον παγκόσμιο κοινωνισμό» και τις ενέργειες του Παναγιώτη Σοφιανόπουλου, εκδότη του περιοδικού «Πρόοδος» και των εφημερίδων «Σωκράτης», «Νέος Κόσμος», «Σωτήρ» και «Αθήνα».²¹

Σταδιακά με την έλευση των τελευταίων δεκαετιών του 19^{ου} αιώνα η χρηματική συσσώρευση, ως αποτέλεσμα της δράσης του παροικιακού ελληνισμού, οδήγησε στις πρώτες επενδύσεις στον χώρο της βιομηχανίας. Έτσι γύρω στα 1870 άρχισε σταδιακά η εμφάνιση της ελληνικής βιομηχανίας και η συνακόλουθη εμφάνιση της εργατικής τάξης. Η τελευταία στα πρώτα βήματα της, όπως ήταν φυσικό, δεν μπορούσε να αναπτύξει έντονη δραστηριότητα. Έτσι οι πρώτες της δράσεις κινήθηκαν προς την δημιουργία συνδικαλιστικών οργανώσεων, που έθεσαν ως βασικό τους στόχο την βελτίωση της οικονομικής θέσεως της νεοσύστατης τάξεως και των όρων εργασίας. Οι πρώτες συνδικαλιστικές οργανώσεις εμφανίστηκαν στην Σύρο, για να ακολουθήσει η δημιουργία νέων σε Αθήνα και Πειραιά. Οι

²⁰ Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η πρώτη δεκαετία του ΚΚΕ: 1918 – 1928*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1979, σελ.9.

²¹ Βασίλη Κ. Λαζάρη, *Οι ρίζες του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1996, σελ. 28 – 41.

πρώτες αυτές οργανώσεις δεν είχαν ταξικό χαρακτήρα αλλά κυριαρχούνταν από συντεχνιακές αντιλήψεις αλληλοβοήθειας των μελών τους.²²

Η συνδικαλιστική οργάνωση των εργατών ανησύχησε ιδιαίτερα την άρχουσα τάξη της εποχής. Από την στιγμή εκείνη ξεκίνησε μια προσπάθεια αποτροπής των εργατικών κινητοποιήσεων. Σε αυτόν τον αγώνα πρωτοστάτησε η «Ένωση των Εργοστασιαρχών», η οποία το 1869 κυκλοφόρησε το «Εγκόλπιον του Εργατικού Λαού», που συμβούλευε τους εργάτες να είναι πειθαρχικοί, φρόνιμοι, υπάκουοι στα αφεντικά τους, γιατί αυτό ήταν το θέλημα του Θεού. Παράλληλα στο φυλλάδιο αυτό τονιζόταν ότι οι σοσιαλιστικές θεωρίες ήταν έργο του σατανά και ότι φέρνουν στους εργάτες δυστυχία και καταστροφή. Τέλος το «Εγκόλπιον» συμβούλευε τους εργάτες να μην απεργούν και τους υπενθύμιζε το γεγονός ότι η απεργία τιμωρούνταν από τον Ποινικό Κώδικα της χώρας.²³

Οι συστάσεις αυτές, ωστόσο, δεν εισακούστηκαν. Αντιθέτως την περίοδο αυτή, και πιο συγκεκριμένα μεταξύ 1879 και 1896, ξέσπασαν οι πρώτες μεγάλες απεργίες με μαχητικό χαρακτήρα. Οι πιο σημαντικές από αυτές ήταν των εργατών στα ναυπηγεία και τα βυρσοδεψία της Σύρου το 1879, για την καταστολή της οποίας δεν έφτασε η δύναμη της χωροφυλακής του νησιού αλλά χρειάστηκε η επέμβαση του στρατού, των τυπογράφων, των βιβλιοδετών και των μηχανουργών του Πειραιά την ίδια χρονιά, των τσαγκάρηδων και των ραφτάδων Αθηνών και Πειραιά στα 1881 και 1882, των εργατών στα μεταλλεία της Σερίφου στα 1882 καθώς και αυτές των μεταλλωρύχων του Λαυρίου (1883,1887,1896) στην καταστολή των οποίων συμμετείχε στρατός και ναυτικό και στις οποίες σημειώθηκαν δεκάδες τραυματισμοί και θάνατοι εργατών.²⁴

Παράλληλα με τις απεργιακές κινητοποιήσεις, ιδρύθηκαν στην χώρα οι πρώτες σοσιαλιστικές οργανώσεις, ενώ κυκλοφόρησαν και ορισμένες εφημερίδες με εργατικό και σοσιαλιστικό περιεχόμενο. Η πόλη κοιτίδα της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στην Ελλάδα, ήταν η Πάτρα. Εκεί στα 1877 δημιουργήθηκε ο *Δημοκρατικός Σοσιαλιστικός Σύλλογος*, που εξέδωσε την εφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία». Οι θέσεις της ομάδας αυτής σχετικά με το Ανατολικό Ζήτημα ξεσήκωσαν κύμα διαμαρτυρίας, που είχαν ως αποτέλεσμα την κατάσχεση της

²² Γιώργου Δ. Κατσούλη, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, τόμος α, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1976, σελ. 44 – 45.

²³ Βλ. Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 123 – 125.

²⁴ Γιάννη Κορδάτου, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, ζ έκδοση, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972, σελ. 30 – 36.

εφημερίδας, το κλείσιμο των γραφείων του Ομίλου καθώς επίσης σύλληψη και φυλάκιση των μελών του συλλόγου. Εκτός της Ελληνικής Δημοκρατίας άξιες λόγου είναι και οι εφημερίδες «Γαλαξίας», «Εφημερίς του Εργατικού Λαού», που εκδόθηκαν στην Αθήνα, «Η Εφημερίς του Λαού της Σύρου», ο «Φανός» της Πάτρας, ο «Εργάτης» της Κέρκυρας, η «Ισότης» του Βόλου και «Οι Εργάται» των Τρικάλων.²⁵

Η προπαγάνδισή της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στην Ελλάδα συνεχίστηκε εντονότερα από τα 1880 και εξής. Σε αυτό συνετέλεσε η δράση δύο προσώπων, που θεωρούνται οι πρόδρομοι του σοσιαλισμού στην χώρα, του Πλάτωνα Δρακούλη και του Σταύρου Καλλέργη. Πρώτος ενήργησε ο Δρακούλης, ο οποίος από τον Αύγουστο του 1885 έως και τον Ιούλιο του 1887, εξέδωσε το περιοδικό «Άρδην», γύρω από το οποίο σχηματίστηκε ένας μικρός αριστερός όμιλος. Ο Δρακούλης στα 1886 μετέφρασε και κυκλοφόρησε τα έργα του Κροπότκιν «Προς τους νέους» και «Εξέλιξις του νεωτεριστικού πνεύματος», ενώ ένα χρόνο αργότερα ανήγγειλε την δημιουργία του «Σοσιαλιστικού Ομίλου». Η αντιπολιτευτική δράση που ασκούσε εναντίον του, όμως, ο Καλλέργης, είχαν ως αποτέλεσμα την φυγή του Δρακούλη για ένα διάστημα έξι χρόνων στην Αγγλία. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1893, οπότε και εξέδωσε το έργο «Φως εκ των ένδον», για να ξαναφύγει για την Αγγλία, όπου και δίδαξε μέχρι το 1901 στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Τελικά επέστρεψε εκ νέου στην Ελλάδα για να συνεχίσει το έργο του με την έκδοση του περιοδικού «Έρευνα».²⁶

Εξίσου σημαντική ήταν η δράση του Σταύρου Καλλέργη. Αρχικά ίδρυσε τον σύλλογο «Ορφέα», που ήταν πολιτιστικός επιφανειακά αλλά στην πραγματικότητα πολιτικός. Ύστερα από τρεις μήνες, όμως, ο σύλλογος διαλύθηκε. Ο Καλλέργης δεν το έβαλε κάτω. Αντιθέτως, την Πρωτομαγιά του 1890 συγκρότησε στην Αθήνα τον «Κεντρικό Σοσιαλιστικό Σύλλογο». Ο Σύλλογος αυτός απλώθηκε πολύ γρήγορα και σύντομα δημιούργησε παραρτήματα. Παράλληλα εξέδωσε και δύο σοσιαλιστικές εφημερίδες, τον «Σοσιαλιστή» (1893-1894) και τον «Σοσιαλισμό» (1894-1896). Στο ενεργητικό του Συλλόγου συγκαταλέγεται επίσης ο εορτασμός στα 1893 της πρώτης ελληνικής πρωτομαγιάς.²⁷

²⁵ Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Δοκίμιο Ιστορίας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος: 1918 – 1949*, τόμος α, έκδοση 5^η, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008, σελ. 32 – 33.

²⁶ Βλ. Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 157 – 163 και σελ. 163 – 169.

²⁷ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 65 – 66.

Οι κινήσεις του Καλλέργη ανησύχησαν την άρχουσα τάξη, που έψαχνε αφορμή για να λάβει μέτρα εναντίον του. Αυτή δόθηκε από μια επιστολή που φέρεται ότι έστειλε το μέλος του Συλλόγου Ευάγγελος Μαρκαντόνατος στον τραπεζίτη Αντρέα Συγγρό και με την οποία ζητούσε να του καταβληθεί κάποιο χρηματικό ποσό για την έκδοση σοσιαλιστικού περιοδικού. Σε περίπτωση άρνησης ο αποστέλλων απειλούσε τον τραπεζίτη ότι θα είχε άσχημο τέλος. Με αφορμή την υποτιθέμενη επιστολή, η Ασφάλεια συνέλαβε 15 στελέχη του Συλλόγου, τα οποία υπέστησαν σειρά βασανιστηρίων, ενώ παρέμειναν έγκλειστοι στις φυλακές για ένα διάστημα δύο μηνών.²⁸ Ο Καλλέργης, για να αποφύγει τα προβλήματα με τον νόμο μετέβη για ένα χρόνο στο Παρίσι, όπου και ήρθε σε επαφές με τους εκεί σοσιαλιστές. Με την επιστροφή του στην Ελλάδα εξέδωσε εκ νέου τον «Σοσιαλιστή», αυτήν την φορά εικονογραφημένο και συντεταγμένο τόσο στην ελληνική όσο και στην γαλλική γλώσσα. Η έκδοση της εφημερίδας διήρκησε μέχρι το 1902, οπότε και ο Καλλέργης αποσύρθηκε στην Κρήτη, για να βγάλει τα προς το ζην εργαζόμενος στο τυπογραφείο του Μανδαλάκη.²⁹

Την ίδια περίοδο εκτός από τις ομάδες του Δρακούλη και του Καλλέργη, εμφανίστηκε στην Πάτρα και στον Πύργο μια ακόμα τάση του σοσιαλισμού, η αναρχική ή αναρχοσυνδικαλιστική. Η τάση αυτή ξεπήδησε ύστερα από διάσπαση στους κόλπους της «Σοσιαλιστικής Αδελφότητας». Αρχηγός του αναρχικού ομίλου της Πάτρας ήταν ο Ιωάννης Μαγκανάρας και δημοσιογραφικό του όργανο η εφημερίδα «Επί τα Πρόσω». Από την άλλη ηγέτης του κινήματος στον Πύργο ήταν ο Παναγιώτης Μαχαιράς και δημοσιογραφικό του όργανο το «Νέον Φως». Η κίνηση αυτή των αναρχικών δεν είχε μεγάλη διάρκεια στο χρόνο, παρά μόνο έξι χρόνια (1894-1900). Η ομάδα της Πάτρας διαλύθηκε λόγω της σύνδεσης της με την δολοφονία ενός Πατρινού τραπεζίτη στα 1896 αλλά και με την απόπειρα δολοφονίας κατά του βασιλιά Γεώργιου στα 1898. Από την άλλη η ομάδα του Πύργου διαλύθηκε λόγω του γεγονότος ότι δεν κατόρθωσε να επηρεάσει μεγάλο τμήμα των εργατών και των αγροτών.³⁰

Με την έλευση της πρώτης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα το ελληνικό εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα άρχισε να παίρνει πιο οργανωμένο χαρακτήρα. Στην θέση των μικρών διασπαρμένων εργατικών αδελφοτήτων και σοσιαλιστικών ομίλων με

²⁸ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 66.

²⁹ Βλ. Κορδάτου, *ο.π.*, σελ. 73 – 74.

³⁰ Βλ. Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 45 – 48.

περιορισμένη δράση, εμφανίστηκαν μεγαλύτερες επαγγελματικές και σοσιαλιστικές οργανώσεις, που ανέπτυξαν σοβαρότερη δράση. Έτσι το 1900 ιδρύθηκε στον Βόλο το σωματείο των τυπογράφων και οχτώ χρόνια αργότερα η πρώτη εργατική συνδικαλιστική ένωση με τον τίτλο «Πανεργατικός Σύνδεσμος Η Αδελφότητας» και εν συνεχεία το Εργατικό Κέντρο Βόλου, που εξέδιδε την εβδομαδιαία εφημερίδα «Εργάτης». Την ίδια χρονιά, στην Αθήνα, ιδρύθηκε ο «Σύνδεσμος των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδας», ενώ ένα χρόνο αργότερα ιδρύθηκαν το «Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα» στην Αθήνα και η «Σοσιαλιστική Ομοσπονδία/Φεντερασιόν» στην Θεσσαλονίκη. Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα ολοκληρώθηκε με την δημιουργία του Εργατικού Κέντρου Λάρισας και του Εργατικού Κέντρου Αθηνών.³¹

Την ίδια περίοδο με την ίδρυση των πρώτων πολιτικών θεσμών εμφανίστηκαν και τρεις κινήσεις εντός του σοσιαλιστικού πλαισίου, οι οποίες ωστόσο δεν κατάφεραν να εμπνεύσουν και να καθοδηγήσουν την νεαρή εργατική τάξη της χώρας. Αναφερόμαστε στον Γεώργιο Σκληρό, στην ομάδα των Κοινωνιολόγων και στην Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση. Ο πρώτος έκανε την εμφάνιση του το 1907 με την μελέτη «Το κοινωνικό μας ζήτημα», στην οποία για πρώτη φορά γινόταν ερμηνεία της νεοελληνικής ιστορίας κάτω από το φως της μαρξιστικής διαλεκτικής. Η μελέτη αυτή άνοιξε μεγάλη συζήτηση μέσω του περιοδικού «Νουμάς» και έθεσε προς συζήτηση αρκετά κοινωνικοϊστορικά προβλήματα και ιδιαίτερα τα προβλήματα της πάλης των τάξεων, του ρόλου της εργατικής τάξης και της θέσης των αστών στην ιστορία.³²

Ένα χρόνο μετά την έκδοση της μελέτης του Σκληρού, εμφανίστηκε στην πολιτική ζωή του τόπου η ομάδα των Κοινωνιολόγων. Η ομάδα αυτή ιδρύθηκε στην Αθήνα και έθεσε ως σκοπό των δραστηριοτήτων της την μελέτη των κοινωνικών προβλημάτων της χώρας. Με βασικό τους όργανο την «Επιθεώρηση Κοινωνικών και Νομικών Επιστημών», αλλά και με άρθρα στις εφημερίδες «Μέλλον» και «Κοινωνισμός», οι Κοινωνιολόγοι ασχολήθηκαν κυρίως με τα δυο επίμαχα κοινωνικά προβλήματα της εποχής, το αγροτικό και το γλωσσικό. Η βασικότερη συμβολή τους υπήρξε το γεγονός ότι η λέξη σοσιαλισμός προφέρθηκε

³¹ Βλ. Κουτσούκαλης, ο.π., σελ. 26 – 27.

³² Βλ. Λαζάρη, ο.π., σελ. 259 – 273.

πλέον από άτομα αναγνωρισμένης πολιτικής αξίας μέσα στην κοινωνία, προσδίδοντας της έτσι νέα αξία.³³

Η τελευταία κίνηση, η «Σοσιαλιστική Δημοκρατική Ένωση», ιδρύθηκε από Έλληνες διανοούμενους του εξωτερικού στα 1909 στο Μόναχο της Γερμανίας. Η ΣΔΕ έθεσε ως κύριο στόχο την εξάπλωση του σοσιαλισμού και της δημοτικής γλώσσας στην ελληνική κοινωνία καθώς και την προώθηση της ιδέας περί πολιτικής οργάνωσης του ελληνικού προλεταριάτου. Αν και προσπάθησε να δημιουργήσει επαφές για εκπλήρωση του τελευταίου στόχου, δεν βρήκε ιδιαίτερη ανταπόκριση. Έτσι, καθώς δεν μπόρεσε να αναπτύξει αξιόλογη δράση στη Ελλάδα, διαλύθηκε μέσα σε δύο χρόνια.³⁴

Με την έλευση της νέας δεκαετίας, και πιο συγκεκριμένα στα 1911, ιδρύθηκε στην Αθήνα ένας νέος σημαντικός σοσιαλιστικός πυρήνας. Ήταν το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών, το οποίο και ίδρυσε τον Μάρτιο του 1911 ο Νίκος Γιαννιός. Βασικοί στόχοι του Σοσιαλιστικού Κέντρου τέθηκαν η προώθηση των σοσιαλιστικών ιδεών στην Ελλάδα, η οργάνωση των εργατών σε συνδικάτα, η επιδίωξη προώθησης μιας σειράς μεταρρυθμίσεων που αφορούσαν την κατοχύρωση του δικαιώματος ψήφου και εκλογής σε άντρες και γυναίκες, την καθιέρωση του εκλογικού συστήματος της αναλογικής αντιπροσώπευσης, την αποχή από κάθε επιθετικό πόλεμο και την ένωση όλων των κρατών του Αίμου σε μια Δημοκρατική Βαλκανική Ομοσπονδία.³⁵

Μια από τις πρώτες ενέργειες του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών, ήταν η έναρξη αλληλογραφίας με τα Εργατικά Κέντρα Βόλου, Κέρκυρας και Λάρισας προτείνοντας την σύγκληση ενός συνεδρίου όλων των σοσιαλιστών με σκοπό την δημιουργία ενός κοινού σοσιαλιστικού μετώπου. Η κίνηση αυτή, ωστόσο, δεν είχε θετική κατάληξη. Στην δράση του Κέντρου, πάντως, συμπεριλαμβάνεται η ίδρυση Σοσιαλιστικού Κέντρου στον Πειραιά και η σύγκληση του πρώτου εργατικού συνεδρίου από 25 αντιπροσώπους διαφόρων εργατικών οργανώσεων. Απώτερο αυτού του συνεδρίου ήταν η δημιουργία της «Πανελλήνιας Εργατικής Ομοσπονδίας», που όμως δεν μπόρεσε να εξελιχθεί σε πανελλήνιο συνδικαλιστικό όργανο. Επίσης σε αυτό οφείλεται η ίδρυση του «Σοσιαλιστικού Ομίλου της

³³ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 80 – 82.

³⁴ Βλ. Κορδάτου, *ο.π.*, σελ. 124 – 134.

³⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 68.

Ελληνικής Νεολαίας» στα 1912 καθώς και ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς στην Αθήνα ύστερα από πολλά χρόνια.³⁶

Εκτός από την δημιουργία εργατικών ομάδων και την δράση σοσιαλιστικών ομίλων, τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} σημαδεύτηκαν και από σοβαρούς απεργιακούς αγώνες της εργατικής τάξης. Ξεχώρισαν κυρίως οι απεργίες των καπνεργατών στον Βόλο (1908 – 1910) όπου στις συγκρούσεις με την αστυνομία και τον στρατό σημειώθηκαν τραυματισμοί αρκετών ατόμων, των τσιγαράδων και των ναυτοθερμαστών στον Πειραιά (1910) που κατέληξε με πορεία στην Αθήνα και άγριες συγκρούσεις έξω από το σπίτι του ίδιου του πρωθυπουργού, των σιδηροδρομικών και των μεταλλωρύχων Λαυρίου, για την διάλυση της οποίας η κυβέρνηση διέθεσε δύο πολεμικά πλοία και ένα σύνταγμα στρατού (1910), των τροχιοδρομικών στην Αθήνα (1911) στην οποία σημειώθηκαν δεκάδες τραυματισμοί αλλά και 250 συλλήψεις, των εργατών της πόλης της Θεσσαλονίκης (1911) των τροχιοδρομικών και των καπνεργατών στον Πειραιά καθώς και των εργατών φωταερίου στην Κέρκυρα (1912).³⁷

Η σταδιακή αλλά συνεχής άνοδος του σοσιαλισμού με την δημιουργία των διαφόρων οργανώσεων και την συνεχή δράση τους, διακόπηκε προσωρινά λόγω της διεξαγωγής των βαλκανικών πολέμων μεταξύ 1912 και 1913. Στην Παλαιά Ελλάδα σημειώθηκε χαλάρωση των σοσιαλιστικών ζυμώσεων. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην επιστράτευση των περισσότερων σοσιαλιστών, που είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των Σοσιαλιστικών Κέντρων και στην έξαρση του εθνικισμού, που παρέσυρε σχεδόν όλα τα στρώματα της κοινωνίας.³⁸ Η διεξαγωγή των πολεμικών επιχειρήσεων, ωστόσο, είχε και κάποιες θετικές επιδράσεις για τον χώρο του σοσιαλισμού. Πιο συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια των επιχειρήσεων δημιουργήθηκαν οι πρώτοι δεσμοί μεταξύ των Ελλήνων σοσιαλιστών της Παλαιάς Ελλάδας και των σοσιαλιστών, που δρούσαν στην Μακεδονία. Μετά και την ενσωμάτωση της τελευταίας στην Ελλάδα επήλθε ενοποίηση του σοσιαλιστικού

³⁶ Βλ. Κουτσούκαλης, ο.π., σελ. 34 – 35.

³⁷ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, ο.π., σελ. 61 – 62. Βλ. επίσης, Κορδάτου, ο.π., σελ. 184 – 199.

³⁸ Θεόδωρου Νικολόπουλου, *Η άλλη όψη του εργατικού κινήματος (1918 – 1930)*, εκδόσεις Διογένης, Αθήνα 1983, σελ. 16 – 17.

χώρου και ξεκίνησαν οι επαφές για την δημιουργία ενιαίου σοσιαλιστικού μετώπου.³⁹

Πριν ξεκινήσουμε την εξιστόρηση των γεγονότων που οδήγησαν στην ενοποίηση του ελληνικού σοσιαλιστικού χώρου στα 1918, πρέπει να αναφερθούμε στις πρώτες διασπαστικές τάσεις που σημειώθηκαν στο σοσιαλιστικό κίνημα της Αθήνας. Δίπλα στο Σοσιαλιστικό Κέντρο του Γιαννιού, εμφανίστηκε το Ελληνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα του Δρακούλη, που τον αντιπροσώπευε ο Παναγής Δημητράτος. Τον Φεβρουάριο του 1914 ο Δημητράτος εξέδωσε την εφημερίδα «Οργάνωσις» με τον υπότιτλο «Σοσιαλιστική Εφημερίς, όργανον του Συνδέσμου των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδας». Η «Οργάνωσις» ήρθε πολύ κοντά με τις ιδέες της Φεντερασιόν και σταδιακά μετετράπη σε σημαντικό σοσιαλιστικό έντυπο. Μετά την φυγή του Δημητράτου και την δημιουργία της «Σοσιαλιστικής Ενώσεως», η «Οργάνωσις» μετετράπη σε φορέα των ιδεών του νέου κόμματος. Σε αντίδραση ο Γιαννιός εξέδωσε νέο δημοσιογραφικό έντυπο, την εφημερίδα «Σοσιαλισμός», που και αυτή προπαγάνδιζε τις σοσιαλιστικές ιδέες. Έτσι στα τέλη του 1914 στην Αθήνα συνυπήρχαν τρεις σοσιαλιστικές τάσεις.⁴⁰

Το έτος 1914 αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην παγκόσμια ιστορία. Την χρονιά εκείνη ξέσπασε ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος. Ήταν μια σύγκρουση, που μετετράπη πολύ γρήγορα σε «παλλαϊκό πόλεμο», στον οποίο τόσο οι πολίτες, όσο και οι στρατιώτες στα διάφορα μέτωπα, συμμετείχαν με βίαιες αξιώσεις για την εξόντωση του εχθρού.⁴¹ Ο πόλεμος αυτός αποτέλεσε σοβαρή δοκιμασία για τους σοσιαλιστές όλων των χωρών. Τα περισσότερα σοσιαλιστικά κόμματα παραβίασαν τις αποφάσεις της Δεύτερης Σοσιαλιστικής Διεθνούς και ψήφισαν στα κοινοβούλια των χωρών τους υπέρ των πολεμικών επιχειρήσεων.⁴² Απέναντι στην κήρυξη του πολέμου αλλά και στα γεγονότα που διαδραματίζονταν στην Ελλάδα (Εθνικός Διχασμός), οι Έλληνες σοσιαλιστές, δεν τήρησαν στην πλειοψηφία τους συνεπή στάση. Πιο συγκεκριμένα η «Φεντερασιόν», ενώ αρχικά τάχθηκε κατά του πολέμου και της συμμετοχής της Ελλάδος σε αυτόν, παρασύρθηκε από την υποκριτική στάση ουδετερότητας της μοναρχικής παράταξης και έθεσε

³⁹ Κωστής Μοσκόφ, *Εισαγωγή στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, 3^η έκδοση, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1998, σελ. 387.

⁴⁰ Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 37.

⁴¹ Ε. Μ. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία – Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, 4^η έκδοση, εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 801.

⁴² Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 38.

υποψηφιότητα στον αντιβενιζελικό συνδυασμό της Θεσσαλονίκης στις εκλογές του 1915. Αντιθέτως οι ομάδες του Γιαννιού και του Δρακούλη τάχθηκαν με το μέρος του Βενιζέλου, ενώ η «Σοσιαλιστική Ένωση» του Δημητράτου και οι άλλες οργανώσεις δεν πήραν σαφείς αντιπολεμικές θέσεις. Μόνο ύστερα από διαμαρτυρίες των σοσιαλιστών της Πάτρας, του Βόλου, της Κέρκυρας και άλλων πόλεων οι σοσιαλιστές της Αθήνας και του Πειραιά κυκλοφόρησαν στα 1917 προκηρύξεις αποδοκιμασίας της φιλοπόλεμης πολιτικής της κυβερνήσεως.⁴³

Η τετραετία 1914 – 1918 εκτός από τις εξελίξεις γύρω από την εξωτερική πολιτική της χώρας σημαδεύτηκε και από τις συνεχείς προσπάθειες, που οδήγησαν τελικά στην ίδρυση του ΣΕΚΕ/ΚΚΕ, του κόμματος που έθεσε ως στόχο την υποστήριξη των συμφερόντων της εργατικής τάξης. Όπως είδαμε πιο πάνω, η πρώτη προσπάθεια για την συνένωση των σοσιαλιστικών οργανώσεων έγινε στα 1911 με την ίδρυση της «Πανελλήνιας Εργατικής Ομοσπονδίας», η οποία ωστόσο δεν στάθηκε ικανή να συσπειρώσει τον σοσιαλιστικό κόσμο. Η επόμενη προσπάθεια έλαβε χώρα τον Απρίλιο του 1915, όταν και πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα η «Α΄ Πανελλαδική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη». Πέρα από ορισμένες διακηρύξεις για τα δικαιώματα της εργατικής τάξης και την ανάγκη ίδρυσης κόμματος, η Συνδιάσκεψη δεν μπόρεσε να προχωρήσει. Απλώς ανέθεσε στην Σοσιαλιστική Ένωση να συγκαλέσει το ιδρυτικό συνέδριο του Σοσιαλιστικού Κόμματος, στο οποίο θα έπρεπε να συμμετέχουν όλες οι ομάδες.⁴⁴

Τον Ιούνιο του 1917 πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα νέα Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη με σκοπό την συμφιλίωση των σοσιαλιστικών ομίλων της Αθήνας. Η νέα αυτή συνδιάσκεψη αποφάσισε πρώτον την συγχώνευση του Σοσιαλιστικού Κέντρου και της Σοσιαλιστικής Ένωσης σε ενιαία οργάνωση με την ονομασία Σοσιαλιστικό Τμήμα Αθηνών και δεύτερον την σύγκληση τον Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς συνέδριου του πολιτικού κόμματος του ελληνικού προλεταριάτου. Οι διαφωνίες, ωστόσο, συνέχισαν να υπάρχουν.⁴⁵ Ακολούθως τον Ιανουάριο του επόμενου χρόνου συνήλθε στην Θεσσαλονίκη η Β΄ Πανελλαδική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη. Η Συνδιάσκεψη δεν κατάφερε να λύσει το πρόβλημα της ενότητας των Ελλήνων σοσιαλιστών. Επέμεινε όμως στην ανάγκη ίδρυσης ενιαίου πολιτικού φορέα της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Παράλληλα αποφάσισε να

⁴³ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 73 – 74.

⁴⁴ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 387 – 389.

⁴⁵ Βλ. Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 460 – 462.

επαναλάβει τις εργασίες στην Αθήνα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα για να ασχοληθεί αποφασιστικά με την ενότητα των σοσιαλιστών και την ίδρυση του κόμματος. Οι εργασίες συνεχίστηκαν τελικά στην Αθήνα τον Ιούλιο του 1918, όπου και επιτεύχθη η ενότητα των σοσιαλιστικών κέντρων και εξελέγη επιτροπή για να προετοιμάσει σε σύντομο χρονικό διάστημα τη σύγκληση του ιδρυτικού συνεδρίου του πολιτικού κόμματος της εργατικής τάξης.⁴⁶

Οι εργασίες του ιδρυτικού συνεδρίου ξεκίνησαν στις 4 Νοεμβρίου 1918 στα γραφεία του Συνδέσμου Μηχανικών Ατμόπλοιων στον Πειραιά. Σε αυτό συμμετείχαν 35 αντιπρόσωποι, εκπροσωπώντας 1.000 μέλη από όλη την χώρα. Στο συνέδριο συζητήθηκαν οι αρχές και το πρόγραμμα του κόμματος και διατυπώθηκαν απόψεις για τα πιο καίρια και σημαντικά προβλήματα της εποχής. Γύρω από αυτά τα θέματα έγινε πλατιά συζήτηση και αναπτύχθηκαν πολλές και διαφορετικές απόψεις. Πιο συγκεκριμένα εκδηλώθηκαν τρεις διαφορετικές τάσεις: μία των αριστερών σοσιαλιστών, μία με δεξιές θέσεις και μία τρίτη συμβιβαστική. Παρά τις διαφορετικές απόψεις το Συνέδριο ενέκρινε με πλειοψηφία το Ιδρυτικό Ψήφισμα του ΣΕΚΕ, τις Αρχές και το Πρόγραμμα του Κόμματος. Βάση του προγράμματος καθήκον του νέου κόμματος τέθηκε η διαμόρφωση του αγώνα της εργατικής τάξης σε αγώνα συνειδητό και ενιαίο και η καθοδήγηση της τάξης αυτής στην φυσική και αναγκαία αποστολή της. Το ΣΕΚΕ επίσης έθεσε ως στόχο την εγκαθίδρυση της λαϊκής δημοκρατίας ως μεταβατικής περιόδου για την πραγματοποίηση της σοσιαλιστικής πολιτείας.⁴⁷

Η τετραετία 1914 – 1918, πάντως, σημαδεύτηκε και από δύο ακόμη σημαντικά γεγονότα. Το πρώτο από αυτά ήταν η ολοκλήρωση των προσπαθειών για συνδικαλιστική ενότητα του εργατικού κόσμου με την δημιουργία της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος. Το ιδρυτικό συνέδριο της ΓΣΕΕ άρχισε στις 21 Οκτωβρίου στο Βασιλικό Θέατρο Αθηνών και ολοκληρώθηκε 8 μέρες αργότερα στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά. Σε αυτό πήραν μέρος 14 εργατικά σωματεία, που εκπροσωπούσαν 50.000 περίπου εργάτες. Βασικό θέμα συζήτησης στο ιδρυτικό συνέδριο της ΓΣΕΕ ήταν αυτό της αποδοχής ή μη της θεωρίας της «πάλης των τάξεων» και η συμμετοχή ή μη της εργατικής τάξης στους πολιτικούς αγώνες. Όσον αφορά την τελική απόφαση εκδηλώθηκε έντονη ιδεολογική πάλη μεταξύ των τριών τάσεων του συνεδρίου (αναρχοσυνδικαλιστές, σοσιαλιστές,

⁴⁶ Βλ. Κορδάτου, *ο.π.*, σελ. 294 – 298.

⁴⁷ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 86 – 90.

συντηρητικοί). Τελικά στο επίμαχο αυτό θέμα έγινε δεκτή η πρόταση των σοσιαλιστών, που διατυπώθηκε με την υποθετική θέση ότι η εργατική τάξη πρέπει να βρίσκεται «έξω από κάθε αστική επιρροή».⁴⁸

Το δεύτερο σημαντικό γεγονός αυτής της περιόδου αφορά τον νέο κύκλο απεργιακών κινητοποιήσεων της εργατικής τάξης. Οι πιο σημαντικές από αυτές ήταν η μεγάλη παγκαπνεργατική απεργία στη Μακεδονία τον Μάρτιο του 1914 κατά την διάρκεια της απεργίας εξαπολύθηκε άγριος διωγμός κατά των σοσιαλιστών ενώ συνελήφθησαν τα ηγετικά στελέχη της Φεντερασιόν Μπεναρόγια και Γιόνας και εξορίστηκαν στην Νάξο, η απεργία των σιδηροδρόμων τον Ιούλιο του 1914, των τυπογράφων τον Ιανουάριο του 1915, των αρτεργατών τον Ιούλιο του 1915, των μεταλλωρύχων Σερίφου τον Αύγουστο του 1916 στην οποία σημειώθηκαν τριάντα τραυματισμοί αλλά και τέσσερις δολοφονίες εργατών, των ναυτεργατών τον Οκτώβριο του 1916, των ραφεργατών της Αθήνας τον Νοέμβριο του 1916 και των ηλεκτροτεχνιτών τον Μάρτιο του 1917.⁴⁹

Από την πρώτη στιγμή της ίδρυσης του το ΣΕΚΕ ρίχτηκε στον αγώνα για την προώθηση των δικαιωμάτων και των αγώνων της εργατικής τάξης. Η επίσημη εμφάνιση του κόμματος έγινε στις αρχές Δεκεμβρίου του 1918 με μια συγκέντρωση που οργανώθηκε στο θέατρο «Διονύσια» στην Αθήνα και με άλλες συγκεντρώσεις που πραγματοποιήθηκαν σε Βόλο, Θεσσαλονίκη και Καβάλα. Παράλληλα η πολιτική και η δράση του εκλαϊκευόταν από το δημοσιογραφικό του όργανο «Εργατικός Αγών», που κυκλοφορούσε κάθε βδομάδα καθώς και από τον καθημερινό «Ριζοσπάστη». Επιπλέον το ΣΕΚΕ με την έλευση του νέου έτους πήρε δραστήρια μέρος στον εορτασμό της εργατικής Πρωτομαγιάς.⁵⁰

Εντός του 1919 το ΣΕΚΕ επεδίωξε την ανάπτυξη δεσμών με την εργατική τάξη της εποχής πρωτοστατώντας στην οργάνωση των απεργιακών αγώνων της. Πιο συγκεκριμένα το κόμμα πρωτοστάτησε στην απεργία των τραπεζικών υπαλλήλων στις αρχές του χρόνου, στην πανελλαδική εργατική απεργία του Ιουλίου, στις απεργίες των μυλεργατών, αρτεργατών και άλλων κλάδων τον Οκτώβριο, καθώς και σε αυτήν των καπνεργατών της Καβάλας και της Δράμας τον Δεκέμβριο, στην

⁴⁸ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 97 – 100.

⁴⁹ Βλ. Κορδάτου, *ο.π.*, σελ. 200 – 203. Βλ. επίσης, Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 433 – 448.

⁵⁰ Βλ. Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 96 – 97.

οποία σημειώθηκαν 15 συλλήψεις απεργών, οι οποίοι παρέμειναν έγκλειστοι στις φυλακές για διάστημα 11 μηνών.⁵¹

Η έντονη κινητικότητα της εργατικής τάξης εντός του 1919 επέφερε τις πρώτες πολιτικές ζυμώσεις εντός του ΣΕΚΕ. Έτσι, τον Μάιο συνήλθε στην Αθήνα το Πρώτο Εθνικό Συμβούλιο του Κόμματος, στο οποίο συμμετείχαν 19 άτομα. Το συμβούλιο ψήφισε αρχικά την απόφαση για οργανική σύνδεση του Κόμματος με την ΓΣΕΕ, απάλειψε την θέση του ιδρυτικού συνεδρίου του κόμματος για την εγκαθίδρυση της λαϊκής δημοκρατίας ως μεταβατικής περιόδου για την πραγματοποίηση της σοσιαλιστικής πολιτείας, προσδιόρισε τα καθήκοντα των μελών του σχετικά με την εσωκομματική πειθαρχία, την συμπεριφορά και την δραστηριοποίηση τους στον τομέα της προπαγάνδας, ενώ όρισε σαν επίσημο δημοσιογραφικό όργανο του Κόμματος την εφημερίδα «Ριζοσπάστης». Παράλληλα το συμβούλιο τέθηκε υπέρ της εθνικοποίησης των τσιφλικιών αλλά και κατά της συμμετοχής της χώρας στην εκστρατεία της Κριμαίας.⁵²

Οι πιο σημαντικές, ωστόσο, αποφάσεις που έλαβε το Α' Εθνικό Συμβούλιο του ΣΕΚΕ αφορούσαν τον διεθνή προσανατολισμό του Κόμματος. Πιο συγκεκριμένα το Συμβούλιο αποφάσισε την αποχώρηση του Κόμματος από την Δεύτερη Διεθνή και ανέθεσε στην Κεντρική Επιτροπή να προπαρασκευάσει το έδαφος για την προσχώρηση του στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή, που είχε ιδρυθεί τον Μάρτιο του 1919.⁵³ Η απόφαση αυτή επιβεβαιώθηκε και από το Δεύτερο Εθνικό Συμβούλιο του ΣΕΚΕ, που διεξήχθη στα τέλη του Νοεμβρίου 1919. Γι αυτό το λόγο αποφασίστηκε η αποστολή του Δημοσθένη Λιγδόπουλου αρχικά στην Σόφια, όπου διεξαγόταν η Συνδιάσκεψη της Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας, και μετέπειτα στην Μόσχα για να συμμετάσχει στις εργασίες του Δεύτερου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς και να συνδέσει το Κόμμα με αυτήν.⁵⁴

Σε όλο αυτό το διάστημα, πάντως, το κράτος προσπάθησε να επέμβει και να δημιουργήσει τριγμούς στα θεμέλια του συνδικαλιστικού και του σοσιαλιστικού κινήματος. Ιδιαίτερη φροντίδα ως προς αυτό έδειξε η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων, η οποία προσπάθησε να περάσει μέσα στα συνδικαλιστικά και

⁵¹ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 73.

⁵² Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος : τα επίσημα Κείμενα*, τόμος α, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, σελ. 23 – 32.

⁵³ Κώστας Παλούκης, «Η «Αριστερή Αντιπολίτευση» στο ΚΚΕ: Αρχαιομαρξιστές και σπαρτακιστές», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμος β2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σελ. 205.

⁵⁴ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 104 – 105.

σοσιαλιστικά κέντρα άτομα της επιρροής της, με βασικό στόχο τον αποπροσανατολισμό της εργατικής τάξης και τη διατήρηση της επιρροής της στην τελευταία. Σε πρώτη φάση η κυβέρνηση κατόρθωσε τον Φεβρουάριο του 1918, παρά την αντίθετη απόφαση της Β΄ Πανελλήνιας Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, να στείλει εκπροσώπους στην, ελεγχόμενη από τους Συμμάχους και την Δεύτερη Διεθνή, Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη του Λονδίνου. Η επόμενη προσπάθεια για παρέμβαση εκδηλώθηκε τον Αύγουστο του 1918 κατά την διάρκεια του ιδρυτικού συνεδρίου της ΓΣΕΕ, όταν τα εργατικά κέντρα Αθήνας και Πειραιά, τα οποία βρίσκονταν υπό την επιρροή της κυβέρνησης, προσπάθησαν να παρασύρουν τους συνέδρους στην κατεύθυνση της συνεργασίας με το κράτος. Αν και η προσπάθεια αυτή απέτυχε, η κυβέρνηση συνέχισε τις ενέργειες της και κατάφερε τελικά να διασπάσει την ΓΣΕΕ τον Ιούνιο του 1919.⁵⁵

Στην ίδια λογική, κινήθηκε και η ψήφιση μιας σειράς νομοθετημάτων με σκοπό την βελτίωση των όρων εργασίας. Τα κυριότερα από αυτά ήταν ο νόμος 3934/1911, που αφορούσε την λήψη των αναγκαίων μέτρων προστασίας κατά την διάρκεια της εργασίας, ο νόμος 4028/1912 περί κανονισμού της εργασίας τροchioδρομικών και σιδηροδρομικών, ο νόμος 4030/1912 περί πληρωμής των ημερομισθίων των εργατών σε χρήμα, ο νόμος 4929/1912 που προέβλεπε την θέσπιση περιορισμών στον χρόνο εργασίας αλλά και στην ηλικία των εργαζόμενων γυναικών και ανηλίκων, ο νόμος 281/1914 που όριζε τον τρόπο λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων, ο νόμος 551/1914 που υποχρέωνε τον εργοδότη να παράσχει αποζημίωση σε περίπτωση εργατικού ατυχήματος και ο νόμος 2112/1920 που καθόριζε τους όρους για την αποζημίωση των απολυμένων εργατών και υπαλλήλων.⁵⁶

Το πιο ξεχωριστό στοιχείο, ωστόσο, αυτής της περιόδου αποτέλεσε η δημιουργία ενός μηχανισμού κατασκοπίας με σκοπό την καλύτερη αντιμετώπιση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Η Ελλάδα μέχρι και το 1918 δεν διέθετε εθνικό δίκτυο ασφαλείας – αντικατασκοπίας. Το κενό αυτό καλύφθηκε προσωρινά με την συνεργασία των συμμαχικών μυστικών υπηρεσιών, όπως της βρετανικής Intelligence Service. Στα πλαίσια της συνεργασίας, μια βρετανική αποστολή εστάλη στην Ελλάδα το 1919 και τα μέλη της ανέλαβαν την αναδιοργάνωση της αστυνομίας, ιδρύοντας στην Κέρκυρα τη Σχολή της Αστυνομίας Πόλεων. Από τις

⁵⁵ Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 52, 56, 73.

⁵⁶ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 95.

λιγότερο διαφημιζόμενες αποστολές του νεοσύστατου οργανισμού ήταν η σχετική με τον έλεγχο του κομμουνισμού. Στην επόμενη δεκαετία, μάλιστα, στο πλαίσιο της Αστυνομίας Πόλεων, συστάθηκε η πρώτη ειδική υπηρεσία Ασφαλείας με στόχο τον έλεγχο του κομμουνισμού.⁵⁷

Με την έλευση της νέας δεκαετίας, και πιο συγκεκριμένα τον Απρίλιο του 1920, διεξήχθη στην αίθουσα του Εργατικού Κέντρου Αθηνών το Δεύτερο Συνέδριο του ΣΕΚΕ. Κατά την διάρκεια του αποφασίστηκε ομόφωνα η οργανική σύνδεση του Κόμματος με την Τρίτη Διεθνή και η αποδοχή όλων των αρχών και των αποφάσεων της. Επιπλέον το Συνέδριο διακήρυξε ότι το Κόμμα θα αποκτούσε μια κεντριοποιημένη μορφή οργάνωσης και ενέκρινε ένα καινούργιο καταστατικό χάρτη ευθυγραμμισμένο με αυτήν την απόφαση. Με το νέο καταστατικό η Κεντρική Επιτροπή έγινε «η διοικούσα αρχή και το εκτελεστικό σώμα του Κόμματος», ενώ παράλληλα επήλθε και τροποποίηση στον τίτλο του Κόμματος με την προσθήκη σε παρένθεση της λέξης κομμουνιστικό.⁵⁸

Το Δεύτερο Συνέδριο του ΣΕΚΕ, ωστόσο, δεν συζήτησε καθόλου τους 21 όρους, που έθετε η Γ Κομμουνιστική Διεθνής ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη ενός κόμματος στους κύκλους της, και συνεπώς, προς το παρόν, δεν τους αποδέχτηκε. Εκτός όλων των άλλων το Δεύτερο Συνέδριο με απόφαση του έθεσε κάτω από τον έλεγχο της ΚΕ την εφημερίδα «Ριζοσπάστης», εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή ενώ τέλος τάχθηκε υπέρ της συμμετοχής του Κόμματος στις βουλευτικές και δημοτικές εκλογές. Για να συμβεί το τελευταίο η ΚΕ έδωσε εντολή για την σύνταξη εκλογικού προγράμματος, που για την έγκριση του προβλεπόταν συγκρότηση έκτακτης εκλογικής συνδιάσκεψης.⁵⁹

Οι εκλογές, που είχαν προκηρυχθεί για τον Νοέμβριο του 1920, έγιναν κατά την διάρκεια του δεύτερου χρόνου της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Το ΣΕΚΕ τέθηκε αντίθετο εξ αρχής στην πολεμική αυτή προσπάθεια και γι αυτό ανέπτυξε έντονη αντιπολεμική δράση. Πιο συγκεκριμένα, όσοι κομμουνιστές βρέθηκαν στο μέτωπο συγκρότησαν κομματικές οργανώσεις και ομάδες με σκοπό την διαφώτιση των στρατιωτών και την λήξη των εχθροπραξιών. Για τον σκοπό αυτό

⁵⁷ Αλέξανδρος Δάγκας, «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμος β2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σελ. 194 – 195.

⁵⁸ Δημ. Γ. Κουσουλάς, *ΚΚΕ Τα πρώτα τριάντα χρόνια: 1918 – 1949*, εκδόσεις Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1987, σελ. 20.

⁵⁹ Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 81 – 83.

διακινήθηκαν στο μέτωπο εφημερίδες, προκηρύξεις και άλλο έντυπο υλικό.⁶⁰ Παράλληλα διοργανώθηκαν και μια σειρά αντιπολεμικών συγκεντρώσεων, με πιο χαρακτηριστική αυτήν του Οκτωβρίου 1920, στην οποία συμμετείχαν 50.000 άτομα με κεντρικό σύνθημα «Κάτω ο πόλεμος».⁶¹

Το Έκτακτο Εκλογικό Συνέδριο του ΣΕΚΕ, το οποίο ασχολήθηκε με την στάση που θα τηρούσε το Κόμμα στις επικείμενες εκλογές, διεξήχθη τον Σεπτέμβριο του 1920 στην Αθήνα. Το Συνέδριο αποφάσισε την απόρριψη των όλων των προτάσεως συνεργασίας με το πολιτικό σύστημα της εποχής και αποφάσισε την ανεξάρτητη κάθοδο του στις εκλογές. Παράλληλα το Συνέδριο εξέλεξε 23 υποψηφίους για τις περιφέρειες Αττικοβοιωτίας, Θεσσαλονίκης, Βόλου – Λάρισας, Καβάλας – Δράμας, Αχαϊοηλίδας, Σερρών και Μεσσηνίας και ψήφισε το εκλογικό του πρόγραμμα.⁶²

Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 1 Νοεμβρίου 1920. Σε αυτές οι δύο βασικοί αντίπαλοι ήταν το Κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου και το σχήμα της Ενωμένης Αντιπολιτεύσεως με αρχηγό τον Δημήτριο Γούναρη. Η κάλπη ανέδειξε νικητή την Ενωμένη Αντιπολίτευση, που κατέκτησε 260 έδρες έναντι 110 των αντιπάλων της, παρά το γεγονός ότι έλαβε λιγότερες ψήφους. Το ΣΕΚΕ συγκέντρωσε σε αυτές τις εκλογές γύρω στις 50.000 ψήφους, χωρίς να καταφέρει να εκλέξει κάποιον υποψήφιο.⁶³ Οι νικητές των εκλογών σχημάτισαν αμέσως νέα κυβέρνηση, η οποία προέβη στο νόθο δημοψήφισμα, που αποφάσισε την επιστροφή στην χώρα του βασιλιά Κωνσταντίνου. Όσον αφορά αυτό το φλέγον ζήτημα το ΣΕΚΕ κράτησε μια στάση ουδετερότητας, δηλώνοντας ότι δεν το ενδιέφερε το πρόσωπο που θα ηγούνταν του αστικού καθεστώτος, αλλά η σύγκρουση με αυτό.⁶⁴

Εντός του 1920, πάντως, το Κόμμα το απασχόλησε και η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος. Πιο συγκεκριμένα αυτήν την περίοδο το ΣΕΚΕ κάλεσε τους εργάτες να οργανωθούν στα σωματεία τους και να ιδρύσουν συμβούλια στα εργοστάσια, στα πλοία και στα μεγάλα καταστήματα. Υπό την επίδραση του ιδρύθηκαν νέες Ομοσπονδίες, όπως αυτή των Σιδηροδρομικών, ενώ πραγματοποιήθηκαν συνέδρια των ήδη υπάρχουσών. Επιπλέον την ίδια περίοδο

⁶⁰ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 115.

⁶¹ Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 89.

⁶² Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 202 – 204.

⁶³ Τάκης Κατσιμάρδος (επιμ.), *1910 – 2012: Ένας αιώνας εκλογές*, εκδόσεις εφημερίδα Έθνος της Κυριακής, Αθήνα 2012, σελ. 20.

⁶⁴ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 208 – 210.

απεμπολήθηκε η κυβερνητική προσπάθεια για διάσπαση της ΓΣΕΕ, η οποία τελικά αποφάσισε στο Δεύτερο Συνέδριο της την οργανική σύνδεση της με το ΣΕΚΕ.⁶⁵

Τα επόμενα δύο χρόνια αποτέλεσαν ορόσημο για την ιστορία της χώρας. Σε αυτό το χρονικό διάστημα ο Βασιλιάς και η μοναρχική πολιτικοστρατιωτική ηγεσία συνέχισαν την προέλαση του στρατεύματος μέχρι τα βάθη της Ανατολής με την ελπίδα πλήρους εξόντωσης του κεμαλικού κινήματος. Η προέλαση του στρατού σταμάτησε στον Σαγγάριο Ποταμό. Η αδυναμία περαιτέρω προώθησης του στρατεύματος ανάγκασε την ελληνική πλευρά να περάσει σε θέση άμυνας, γεγονός που έδωσε την δυνατότητα στον Κεμάλ Αττατούρκ να ανασυντάξει τις δυνάμεις του και να εξαπολύσει την αντεπίθεση του. Αυτή ξεκίνησε στις 25 Αυγούστου 1922 και ολοκληρώθηκε στις 18 Σεπτέμβρη του ίδιου χρόνου με την καταστροφή της Σμύρνης και την πλήρη απομάκρυνση του ελληνικού στρατού από το μέτωπο.⁶⁶

Στην διάρκεια των δύο τελευταίων ετών του πολέμου αυξήθηκαν σημαντικά οι πολεμικές δαπάνες, μειώθηκε η παραγωγή γιατί ένας μεγάλος αριθμός αγροτών και εργατών επιστρατεύτηκε, ενώ και η ζωή του λαού χειροτέρευσε λόγω της ασταμάτητης ανόδου τιμών, της βαριάς φορολογίας που επιβλήθηκε αλλά και λόγω της συνεχούς έκδοσης πληθωριστικού χαρτονομίσματος. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, ξέσπασε στην χώρα ένα μεγάλο απεργιακό κίνημα, που δεν πρόβαλε μόνο οικονομικά αιτήματα, αλλά έριξε και συνθήματα ενάντια στην διεξαγωγή της εκστρατείας. Εντός του 1921 ξεχώρισαν : η γενική απεργία του Βόλου τον Φεβρουάριο, η οποία έληξε με την σύλληψη 300 εργατών καθώς και των ηγετικών στελεχών της ΓΣΕΕ Μπεναρόγια και Αποστολίδη οι οποίοι και κρατήθηκαν δύο χρόνια προφυλακισμένοι με την κατηγορία της «υποκίνησης σε στάση», των σιδηροδρομικών της Αθήνας τον Φεβρουάριο στην οποία σημειώθηκαν 1500 συλλήψεις και η απεργία της Ομοσπονδίας Ηλεκτρισμού και Ηλεκτροκίνησης τον Νοέμβριο, η οποία και σηματοδεύτηκε από πολλές συλλήψεις καθώς και από καταδίκη 11 συλληφθέντων εργατών από στρατοδικείο σε έξι με οχτώ έτη φυλάκιση στις φυλακές της Ακροναυπλίας.⁶⁷

Την ίδια εποχή, το ΣΕΚΕ συγκρότησε στο μέτωπο μια Ειδική Κεντρική Επιτροπή των κομμουνιστών στρατιωτών, που ανέλαβε να καθοδηγήσει την

⁶⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, ο.π., σελ. 109 – 110.

⁶⁶ Δημήτρης Βλαντάς, *Βασανιστική πορεία : 1915 – 1940*, τόμος α, εκδόσεις Λογοθέτης, Αθήνα 1980, σελ. 57 – 58.

⁶⁷ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, ο.π., σελ. 119 – 121.

πολιτική δουλειά στο εκστρατευτικό σώμα. Το ΣΕΚΕ υποστήριζε ότι η μόνη συμφέρουσα πολιτική για την Ελλάδα, ήταν η συνεννόηση με τον τουρκικό λαό, έξω από τα ιμπεριαλιστικά πλαίσια, για ειρήνη στην περιοχή και διευθέτηση του προβλήματος των ελληνικών πληθυσμών της Σμύρνης. Οι αντιπολεμικές αυτές ομάδες δεν μπόρεσαν, ωστόσο, να αναπτύξουν κάποια αξιόλογη δράση. Έτσι το Κόμμα στράφηκε για συνέχιση της δράσης του στο νέο απεργιακό κύμα του 1922.⁶⁸

Η δράση του Κόμματος αυτή την περίοδο, όπως ήταν φυσικό προκάλεσε αντίδραση. Πιο συγκεκριμένα, καθ' όλη την διάρκεια του καλοκαιριού και του φθινοπώρου του 1921, σημειώθηκαν φυλακίσεις και ξυλοδαρμοί μελών και οπαδών του Κόμματος, καθώς επίσης και συχνές επιδρομές κατά των κομματικών γραφείων με το σύστημα των «αγανακτισμένων πολιτών». Χάρη σε αυτές η παρουσία του Κόμματος κατεστράφη συστηματικά. Κατασχέθηκαν επίσης τυπογραφεία, εφημερίδες και περιοδικά, ενώ διαλύθηκαν και οι μικρές κομματικές οργανώσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι το κύμα αυτό της τρομοκρατίας υποδυναμίζόταν καθημερινά από δημοσιογράφους προσκείμενους στην μοναρχική παράταξη, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα αυτά των Ν. Κρανιωτάκη και Αρ. Καμπάνη, που δημοσίευαν άρθρα γεμάτα μίσος (π.χ. «Να πεθάνετε», «Σκοτώστε τους»).

Η κρατική τρομοκρατία κλιμακώθηκε εντός του 1922. Έτσι τον Ιούνιο ξεκίνησε στην Χαλκίδα η δίκη των προφυλακισμένων συνδικαλιστών που συνελήφθησαν τον προηγούμενο Φεβρουάριο στον Βόλο. Τον επόμενο μήνα συνελήφθη για αντιπολεμική αρθρογραφία ο διευθυντής της εφημερίδας «Ριζοσπάστης» και κλείστηκε στις φυλακές Συγγρού, ενώ λίγες μέρες αργότερα την ίδια τύχη είχαν τα μέλη του ΣΕΚΕ Κορδάτος και Γεωργιάδης και άλλοι, τα μέλη της διοίκησης της ΓΣΕΕ Ευαγγέλου και Αγγελής καθώς και ο υπεύθυνος του «Ριζοσπάστη» Στράγγας. Σε όλους απαγγέλθηκε η κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι διώξεις γνώρισαν και οι προσκείμενοι ιδεολογικά στο Κόμμα φαντάροι, που είχαν οργανώσει αντιπολεμικούς ομίλους εντός των κόλπων της στρατιάς Μικράς Ασίας.⁷⁰

⁶⁸ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 228.

⁶⁹ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 234 – 235.

⁷⁰ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 110.

Η εκστρατεία στην Μικρά Ασία είχε άδοξο τέλος. Οι συνέπειες και οι επιπτώσεις της ήταν τεράστιες σε όλους τους τομείς. Η πληθώρα των νεκρών και των τραυματιών, η εκκένωση της Μικράς Ασίας και εισροή στην χώρα περίπου 1.500.000 προσφύγων, προκάλεσαν βαθιά οικονομική, πολιτική και κοινωνική κρίση. Οι εξελίξεις, όμως, που πυροδότησε η μικρασιατική τραγωδία δεν οδήγησαν σε ριζικές αλλαγές καθώς το ΣΕΚΕ δεν μπόρεσε να επηρεάσει αποφασιστικά τις εξελίξεις. Έτσι στην χώρα επικράτησε η Επαναστατική Επιτροπή, η οποία εκδίωξε τον βασιλιά και ανέλαβε τον Σεπτέμβρη τα ηνία της χώρας.⁷¹

Το ΣΕΚΕ, μετά την απώλεια της ευκαιρίας για κοινωνική αλλαγή, ξεκίνησε προσπάθειες αναδιοργάνωσης. Ορόσημο ως προς αυτό αποτέλεσε η διεξαγωγή της Α Πανελλαδικής Συνδιάσκεψης του Κόμματος τον Φεβρουάριο του 1922. Τα θέματα που απασχόλησαν τους συνέδρους σε αυτήν την Συνδιάσκεψη ήταν η πολιτική κατάσταση και τα καθήκοντα του Κόμματος, η επαγγελματική τακτική, η οργάνωση του Κόμματος, οι σχέσεις του Κόμματος με την Κομμουνιστική Διεθνή καθώς και η δράση των δημοσιογραφικών οργάνων του Κόμματος. Η διεξαγωγή του συνεδρίου κρίθηκε απαραίτητη λόγω των διασπαστικών τάσεων, που είχαν δημιουργηθεί στους κύκλους του ΣΕΚΕ. Πιο συγκεκριμένα εκείνη την περίοδο εμφανίστηκαν τρεις αντιμαχόμενες ομάδες : μία υπό τους Ε. Παπαναστασίου και Ν. Σαργολόγο, που ζητούσε εφαρμογή «θαρραλέας κομμουνιστικής τακτικής», μία υπό τους Σιδέρη, Δημητράτο και Κουριέλ, που πρότεινε την συνεργασία με τα αστικά κόμματα και την αναστολή της επαναστατικής τακτικής και η τρίτη υπό τους Κορδάτο, Γεωργιάδη και Μπεναρόγια, που ζητούσε γενικότερη αναθεώρηση της τακτικής του Κόμματος.⁷²

Στην Συνδιάσκεψη διατυπώθηκε η άποψη ότι επειδή το Κόμμα βρισκόταν ακόμα σε μια περίοδο οργανώσεως και προπαγάνδας είχε ανάγκη από «μια μακρά περίοδο νομίμου υπάρξεως». Επιπλέον η Συνδιάσκεψη, εξετάζοντας την πολιτική δράση του Κόμματος καθώς και την στάση του απέναντι στα αστικά κόμματα και το κράτος, αποφάσισε την ευρύτατη συμμετοχή του ΣΕΚΕ σε όλους τους κοινοβουλευτικούς αγώνες και οργανισμούς και κατέληξε στη διαπίστωση ότι μια πιθανή εκλογική επιτυχία θα ανύψωνε το Κόμμα στην συνείδηση της εργατικής τάξης και θα διευκόλυνε την γενικότερη συγκέντρωση και οργάνωση του

⁷¹ Βλ. Βλαντάς, *ο.π.*, σελ. 58 – 59.

⁷² Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 103 – 104.

προλεταριάτου της χώρας. Η Συνδιάσκεψη επίσης διακήρυξε ότι το ΣΕΚΕ παρέμενε πάντα το κατ' ουσία Κόμμα της εργατικής τάξης και ότι ένα από τα σπουδαιότερα καθήκοντα του είναι η επικράτηση του στους κόλπους της τελευταίας. Τέλος διαβεβαίωσε την σύνδεση του ΣΕΚΕ με την Γ' Διεθνή, εξέφρασε την ικανοποίηση της για την συμμετοχή αντιπροσωπείας του Κόμματος στο Τρίτο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς και εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή.⁷³

Λίγους μήνες μετά το πέρας της Α Πανελλήνιας Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, συνήλθε στην Αθήνα, στα τέλη Οκτωβρίου, το Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ. Το Συνέδριο αυτό διατήρησε τη θέση «περί μακράς περιόδου νομίμου υπάρξεως», δέχτηκε να παραμείνουν οι αποφάσεις του Δεύτερου Συνεδρίου και της Συνδιάσκεψης του Φεβρουαρίου ως προσωρινή βάση της δράσεως του Κόμματος και θεώρησε άσκοπη κάθε νέα συζήτηση πάνω σε ζητήματα καθορισμού νέας τακτικής. Όσον αφορά το ζήτημα των εκλογών, απέκρουσε κατηγορηματικά κάθε συνεργασία με οποιαδήποτε αστικό κόμμα και με εργατικούς και αγροτικούς παράγοντες που ήταν έξω από το Κόμμα και εξέλεξε τους υποψήφιους βουλευτές. Οι εργασίες του Συνεδρίου έκλεισαν με την εκλογή νέας Κεντρικής Επιτροπής και την απόφαση για σύγκληση του Γ Τακτικού Συνεδρίου του Κόμματος.⁷⁴

Εντός του 1922, πάντως, συστήθηκαν και δύο οργανώσεις συμπληρωματικές ως προς το Κόμμα. Η πρώτη ήταν η Ένωση Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Πολέμου, που ιδρύθηκε τον Σεπτέμβρη με πρωτοβουλία των στελεχών του Κόμματος. Η Ένωση συνδέθηκε με την Διεθνή των Παλαιών Πολεμιστών και πρωτοστάτησε στην ανάπτυξη ενός ευρύτατου κινήματος για την διανομή των τσιφλικιών στους ακτήμονες και την αποκατάσταση των αγροτών προσφύγων. Η δεύτερη ομάδα ήταν η Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας, που ιδρύθηκε τον Νοέμβρη και συσπειρώσε γύρω της την νεολαία του Κόμματος.⁷⁵

Με την έλευση του νέου έτους συνήλθε στα τέλη Μαΐου, στην Αθήνα, το Εθνικό Συμβούλιο του Κόμματος, στο οποίο συμμετείχαν τα μέλη της ΚΕ του Συμβουλίου, αντιπρόσωποι της ΓΣΕΕ και αντιπρόσωποι των κατά τόπους τμημάτων. Το Συμβούλιο με απόφαση του ακύρωσε την θέση ότι το Κόμμα έχει ανάγκη μακράς νομίμου υπάρξεως. Επιπλέον ψήφισε σχέδιο δράσης για το

⁷³ Α. Γεωργιάδου – Κατσουλάκη, *Η Πρώτη Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ(Κ) : Φεβρουάριος 1922*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1984, σελ. 125 – 138.

⁷⁴ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Κείμενα*, ο.π., σελ. 262- 270.

⁷⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Δοκίμιο*, ο.π., σελ. 130 -132.

αγροτικό ζήτημα, σχέδιο δράσης για τα επαγγελματικά σωματεία, ενώ έθεσε και τα συνθήματα της άμεσης πολιτικής του δράσης. Το Συμβούλιο ολοκληρώθηκε με την συμπλήρωση της ΚΕ καθώς και με την επιβολή ποινών σε διάφορα μέλη του. Οι ποινές κυμάνθηκαν από μικρούς αποκλεισμούς από τις διεργασίες του Κόμματος μέχρι και πλήρη διαγραφή από το Κόμμα.⁷⁶

Λίγους μήνες αργότερα, στις αρχές Αυγούστου, η ΚΕ του Κόμματος αποφάσισε την σύγκληση του Γ Τακτικού Συνεδρίου του ΣΕΚΕ τον Σεπτέμβρη. Επειδή όμως η κυβέρνηση προκήρυξε εκλογές το Τρίτο Συνέδριο αναβλήθηκε και αποφασίστηκε η σύγκληση Έκτακτου Εκλογικού Συνεδρίου. Αρχικά, λόγω της εκλογικής αναμέτρησης, το Συνέδριο απέφυγε να ξεκαθαρίσει τις διαφορετικές απόψεις που κυριαρχούσαν στο εσωτερικό του Κόμματος και τις παρέπεμψε στο Τρίτο Τακτικό Συνέδριο. Εν συνεχεία εξέλεξε νέα Κεντρική Επιτροπή καθώς και Κεντρική Εκλογική Επιτροπή, που τέθηκε υπεύθυνη για τον σχεδιασμό της πολιτικής τακτικής. Το εκλογικό πρόγραμμα που πρότεινε η τελευταία αποτελούνταν από 16 εκλογικά συνθήματα με κορυφαία το «Σφυρί – Δρεπάνι». Παράλληλα συνέταξε τον εκλογικό κατάλογο του Κόμματος, που αποτελούνταν από 82 υποψηφίους, οι οποίοι συμμετείχαν σε 27 εκλογικές περιφέρειες. Το εκλογικό αποτέλεσμα, ωστόσο, ήταν συντριπτικό για το ΣΕΚΕ, καθώς συγκέντρωσε μόνο 18.000 ψήφους, γεγονός που προκάλεσε διχόνοιες, διαγραφές και δημιουργία αντιπολιτευτικών ομάδων.⁷⁷

Το έτος 1923, πάντως, σημαδεύτηκε και από ένα νέο κύμα απεργιακών κινητοποιήσεων, ως απόρροια των έντονων κοινωνικών προβλημάτων που διογκώθηκαν μετά και από την έλευση 1.500.000 προσφύγων. Από αυτές ξεχωρίζουν η απεργία των εργατών Λαυρίου, η συγκέντρωση διαμαρτυρίας των εργατών της Αθήνας στο Εργατικό Κέντρο και η μετέπειτα πορεία διαμαρτυρίας και κυρίως η γενική απεργία του Αυγούστου, στην οποία πήραν μέρος 150.000 εργάτες, δολοφονήθηκαν 11, τραυματίστηκαν 100 και πιάστηκαν 500.⁷⁸

Το πρόβλημα που προέκυψε με την δημιουργία αντιπολιτευτικών ομάδων κρίθηκε αναγκαίο να επιλυθεί. Γι αυτόν ακριβώς τον λόγο συνεκλήθη τον Φεβρουάριο του 1924, στα γραφεία του «Ριζοσπάστη», το Εθνικό Συμβούλιο του Κόμματος. Σχετικά με την εσωκομματική κατάσταση το Συμβούλιο διαπίστωσε

⁷⁶ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 424 – 425.

⁷⁷ Γιώργου Δ. Κατσούλη, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, τόμος β, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1974, *ο.π.*, σελ. 62 – 68.

⁷⁸ Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 124 – 125.

ότι ήταν αδύνατο το Κόμμα να μετατραπεί σε πολιτικό οργανισμό της εργατικής τάξης όσο δεν ξεπερνούσε την βαθύτατη εσωτερική του κρίση. Αποφασίστηκε λοιπόν η καταπολέμηση των υπονομευτικών στοιχείων, με την διαγραφή των Παπαναστασίου και Μπεναρόγια, ενώ εκλέχθηκε και νέα τριμελής Κεντρική Επιτροπή με κύρια αποστολή την αντιμετώπιση της κρίσης και την προστασία του Κόμματος από τις κεντρόφυγες τάσεις.⁷⁹

Λίγες μέρες μετά την λήξη του Συμβουλίου, η ΚΕ του Κόμματος ανακοίνωσε ότι το ΣΕΚΕ θα έπαιρνε μέρος στο δημοψήφισμα που θα διεξήγαγε η κυβέρνηση Παπαναστασίου σχετικά με το πολίτευμα της χώρας, με σκοπό την «καταπολέμηση του μοναρχισμού και του κινδύνου επικρατήσεως του» και την «ευρεία διάδοση του συνθήματος της εργατοαγροτικής κυβέρνησης, η εγκαθίδρυση της οποίας θα σημάνει για τους αγρότες και τους εργάτες την πραγματική λύση του πολιτειακού ζητήματος». Το δημοψήφισμα έγινε τον Απρίλιο και το 70% των ψηφοφόρων τάχθηκε υπέρ της δημοκρατίας, που είχε ανακηρυχθεί λίγες μέρες νωρίτερα. Το ΣΕΚΕ χαιρέτησε την πτώση της μοναρχίας, αλλά προειδοποίησε ότι ο αγώνας για το πολιτειακό δεν τελείωσε.⁸⁰

Όσον αφορά τα οργανωτικά ζητήματα το 1924 έκλεισε με την σύγκληση του Τρίτου Έκτακτου Συνεδρίου του ΣΕΚΕ στην Αθήνα στα τέλη Νοεμβρίου. Αν και ως στόχος τέθηκε η σύγκληση Τακτικού Συνεδρίου, η ελλιπής οργανωτική και πολιτική προπαρασκευή οδήγησε στον χαρακτηρισμό του Συνεδρίου ως Έκτακτο. Το Συνέδριο αποδέχθηκε ομόφωνα όλες τις αποφάσεις των Συνεδρίων της Διεθνούς και της Ομοσπονδίας και ειδικά τη σχετική απόφαση για «Ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία» καθώς και αυτήν περί παραδοχής των 21 όρων για την συμμετοχή των κομμάτων στους κύκλους της Διεθνούς. Επιπλέον το Συνέδριο άλλαξε την ονομασία του Κόμματος σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς) και εξέλεξε νέα 15μελή Κεντρική Επιτροπή και μια 7μελή εκτελεστική επιτροπή, ως μόνιμο διοικητικό οργανισμό του Κόμματος. Τέλος υιοθέτησε την τακτική του «Ενιαίου Μετώπου», προσανατολίζοντας το Κόμμα στην οργάνωση των καθημερινών αγώνων του λαού για βελτίωση της θέσης του.⁸¹

⁷⁹ Βλ. Κουσουλά, *ο.π.*, σελ. 30 – 31.

⁸⁰ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 145 – 146.

⁸¹ Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) : Σταθμός στην ιστορία του ΚΚΕ – Πρακτικά*, εκδόσεις ΚΚΕ, Αθήνα 1991, σελ. 9 – 14.

Παρά την κρίση και την έντονη εσωτερική διαμάχη που αντιμετώπισε, το Κόμμα συνέβαλε, μαζί με την ΓΣΕΕ, στο ξέσπασμα νέων απεργιακών αγώνων. Από αυτούς ξεχωρίζουν ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς στην Αθήνα, κατά την διάρκεια του οποίου η επέμβαση του στρατού άφησε πίσω της έναν νεκρό και δώδεκα τραυματίες, ενώ συνελήφθησαν και πενήντα άτομα, αλλά και η απεργία των καπνεργατών της Μακεδονίας τον Μάιο που οδήγησε στον τραυματισμό έντεκα απεργών.⁸²

Οι αγώνες της εργατικής τάξης συνεχίστηκαν και με την έλευση του νέου έτους. Σε αυτό συνέβαλε η αύξηση του πληθωρισμού και των φορολογικών επιβαρύνσεων. Έτσι τον Ιανουάριο του 1925 ξεκίνησαν οι μεγάλες κινητοποιήσεις των αγροτών με αίτημα την γρήγορη και δωρεάν απαλλοτρίωση των μεγαλύτερων ιδιοκτησιών, όπου χτυπήθηκαν άγρια από την χωροφυλακή και τον στρατό. Εν συνεχεία την άνοιξη του ίδιου έτους κηρύχτηκαν απεργίες από τους σιδηροδρομικούς, τους τροχιοδρομικούς και τους ναυτεργάτες και από πολλά άλλα σωματεία. Οι απεργίες αυτές παρέλυσαν για αρκετές μέρες τον διοικητικό μηχανισμό της χώρας και ανάγκασαν την κυβέρνηση να λάβει δραστικά μέτρα.⁸³

Εκτός από τις ομάδες της χωροφυλακής και της αστυνομίας, αυτήν την περίοδο ενάντια στους εργάτες και στις εργατικές ενώσεις έδρασαν διάφορες παρακρατικές ομάδες από εξαθλιωμένα στοιχεία ανέργων και διάφορους τύπους ψυχονευρωτικών τρομοκρατών. Οι οργανώσεις αυτές των «εθνικιστών», που επιτίθονταν κατά των εργατών και των γραφείων των εργατικών ενώσεων, καθοδηγούνταν και εξοπλίζονταν από στρατοκράτες και από τις κατά τόπου ενώσεις των εργοδοτών. Αποκορύφωμα των επιθέσεων αυτών των ομάδων ήταν αυτές που έλαβαν χώρα στην απεργία των καπνεργατών το Νοέμβριο του 1924.⁸⁴

Όσον αφορά την πολιτική του κράτους απέναντι στον κομμουνισμό κατά τη διάρκεια των ετών 1924-1925 εκτός από τη σποραδική κατάπνιξη απεργιών και διαδηλώσεων, παρατηρείται μια στροφή στην λήψη συστηματικών μέτρων πρόνοιας και καταστολής. Πιο συγκεκριμένα εντός του 1924 ψηφίστηκαν δύο διατάγματα τα οποία αποτέλεσαν τον προθάλαμο του μετέπειτα νόμου 4229/1929. Το πρώτο από αυτά ήταν το νομοθετικό διάταγμα της 23 Απριλίου 1924 «περί κατοχυρώσεως του δημοκρατικού πολιτεύματος», που έμεινε γνωστό και ως

⁸² Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ.147 – 148.

⁸³ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 435.

⁸⁴ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 92.

«κατοχυρωτικών». Σύμφωνα με αυτό επιτρεπόταν η δίκη από ένα ειδικό τμήμα του στρατοδικείου Αθηνών και η φυλάκιση μέχρι και 6 μήνες όσων στρέφονταν με δηλώσεις τους εναντίον του. Αν και ως εχθροί του πολιτεύματος θεωρούνταν οι βασιλικοί, στην πράξη, το διάταγμα χρησιμοποιήθηκε και εναντίον των κομμουνιστών.⁸⁵ Το δεύτερο ήταν το διάταγμα «περί επιτροπών δημοσίας ασφαλείας», το οποίο επίσης εκδόθηκε από την κυβέρνηση Παπαναστασίου, στις 19 Απριλίου 1924. Και αυτό το διάταγμα, που είχε εκδοθεί για άλλο σκοπό, την καταπολέμηση της ληστείας, χρησιμοποιήθηκε τελικά εναντίον των κομμουνιστών, αφού οποιοσδήποτε ύποπτος για πράξεις αντίθετες με τη δημόσια τάξη, την ειρήνη και την ασφάλεια του κράτους μπορούσε είτε να εξοριστεί είτε να απελαθεί χωρίς δίκη.⁸⁶

Παράλληλα εντός του έτους αναπτύχθηκε έντονη κρατική παρέμβαση στον χώρο της εκπαίδευσης. Εκτός από την αντικομμουνιστική κίνηση των καθηγητών στο Πανεπιστήμιο, μετά τις μεγάλες φοιτητικές κινητοποιήσεις τον Νοέμβριο του 1924, η πρυτανεία και η κυβέρνηση προσπάθησαν, χωρίς επιτυχία, να οργανώσουν αντικομμουνιστικές διαλέξεις στο Πανεπιστήμιο. Επιπλέον δυο ανώτερες σχολές εκπαίδευσης, το Μαράσλειο και η Παιδαγωγική Ακαδημία, λόγω της εκεί χρήσης στη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας από τους Γληνό και Δελμούζο αντίστοιχα, χαρακτηρίστηκαν κέντρα κομμουνιστικής προπαγάνδας. Η πιο σημαντική επέμβαση του κράτους, όμως, στον χώρο της εκπαίδευσης σημειώθηκε μέσω των οδηγιών και των εγκυκλίων. Βάση αυτών οι διευθυντές των σχολείων έπρεπε να φροντίζουν μέσω των παρεχόμενων μαθημάτων για την εξουδετέρωση της κομμουνιστικής προπαγάνδας καθώς επίσης και για την απομάκρυνση από την υπηρεσία όλων εκείνων που την ασκούσαν.⁸⁷

Με την έλευση του 1925 η χώρα διολίσθησε στην δικτατορία, που επέβαλε ο Πάγκαλος. Κατά την διάρκεια της, το ΚΚΕ, γνώρισε την πιο σκληρή δοκιμασία από την εποχή της ίδρυσης του, λόγω των κατασταλτικών μέτρων που έλαβε το νέο καθεστώς εναντίον του. Πιο συγκεκριμένα εκατοντάδες στελέχη του συνελήφθησαν και εστάλησαν στην εξορία, το Κόμμα τέθηκε εκτός νόμου,

⁸⁵ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 91.

⁸⁶ Δημήτρης Μπαχάρας, «Μελετώντας τις αρχές του αντικομμουνισμού : Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα», *Μνήμων*, τόμος 29^{ος}, εκδόσεις Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2008, 184 – 185.

⁸⁷ Βλ. Μπαχάρας, *ο.π.*, σελ. 183 – 184.

απαγορεύτηκε η λειτουργία των δημοσιογραφικών του οργάνων ενώ διαλύθηκαν και οι οργανώσεις των Παλαιών Πολεμιστών.⁸⁸

Η εποχή Πάγκαλου βέβαια δεν ξεκίνησε με κακούς οιωνούς για το ΚΚΕ και την Αριστερά. Αντιθέτως ο δικτάτορας, μοιράζοντας στην αρχή υποσχέσεις για μια πιο δημοκρατική ζωή, άφησε ελεύθερα τα εξόριστα και τα φυλακισμένα κομματικά στελέχη. Η κίνηση αυτή έδωσε θάρρος στο Κόμμα, ενώ μάλιστα κάποιες αντιπολιτευτικές προς αυτό ομάδες έκαναν σκέψεις μέχρι και συνεργασίας με το νέο καθεστώς. Οι ελπίδες όλων αυτών, όμως, γρήγορα διαψεύστηκαν καθώς η πρώτη δράση των κομματικών στελεχών επέφερε αντίδραση του Πάγκαλου, που απάντησε στις κομμουνιστικές ενέργειες με συλλήψεις μελών της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ.⁸⁹

Πολύ γρήγορα άρχισαν και οι πρώτες δίκες των συλληφθέντων. Έτσι την 1^η Αυγούστου του 1925 ξεκίνησε στο Στρατοδικείο η δίκη 20 μελών του Κόμματος με την κατηγορία της διανομής επαναστατικών προκηρύξεων αντεθνικού χαρακτήρα. Μια βδομάδα αργότερα παραπέμφθηκαν σε δίκη και καταδικάστηκαν σε 1,5 χρόνο φυλακή οι Σεραφείμ Μάξιμος και Παντελής Πουλιόπουλος και άλλοι για αντεθνικά άρθρα, ενώ έκλεισαν για έξι μήνες ο «Ριζοσπάστης» και η «Κομμουνιστική Επιθεώρηση». Επιπλέον, ο Πάγκαλος, για να δικαιολογήσει τις ενέργειες του στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, επισήμανε τον εσωτερικό κομμουνιστικό κίνδυνο και παρέπεμψε σε δίκη αρκετά μέλη της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος με την κατηγορία της αντεθνικής δράσης και της συνεννόησης με τους κομιτατζήδες. Το στρατοδικείο ξεκίνησε την εκδίκαση της υπόθεσης αλλά δεν κατέληξε σε απόφαση και έτσι η δίκη αναβλήθηκε.⁹⁰

Ο δικτάτορας επενέβη και στον χώρο της εκπαίδευσης. Αρχικά σε μια πρώτη φάση καθιερώθηκε στα σχολεία ως υποχρεωτικό μάθημα, διδασκόμενο κάθε Παρασκευή, «η καταπολέμησης του κομμουνισμού». ⁹¹ Ακολούθως, απαγορεύτηκαν με κυβερνητική απόφαση τα βιβλία που ήταν γραμμένα στην δημοτική και απολύθηκαν οι εκπαιδευτικοί και οι υπάλληλοι του Υπουργείου Παιδείας, που ήταν οπαδοί της δημοτικής με την πρόφαση ότι ήταν κομμουνιστές.⁹²

⁸⁸ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 435.

⁸⁹ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 157.

⁹⁰ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 167 – 168.

⁹¹ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 157.

⁹² Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 170.

Η παγκαλική δικτατορία ανετράπη τον Αύγουστο του 1926. Πριν ανατραπεί ο Πάγκαλος επενέβη στις διαδικασίες του Τρίτου Συνεδρίου της ΓΣΕΕ, που διεξήχθη τον Μάρτιο του 1926 στην Αθήνα. Η επέμβαση προκλήθηκε λόγω του γεγονότος ότι η πλειοψηφία των συνέδρων τάχθηκε με το μέρος των αριστερών δυνάμεων. Χάρη στην επέμβαση του δικτάτορα, στο συμβούλιο επικράτησαν ρεφορμιστικές τάσεις. Επιπλέον την περίοδο αυτή παρασχέθηκε με νομοθετικό διάταγμα στις Επιτροπές Δημοσίας Ασφαλείας, που λειτουργούσαν σε όλους τους νομούς της χώρας στα πλαίσια του αγώνα κατά της ληστείας, το δικαίωμα να εκτοπίζουν πολίτες ως ύποπτους «διαπράξεως (...) πράξεων αντικείμενων εις την δημόσιαν τάξιν, ησυχίαν και ασφάλειαν της χώρας » και αφ' ετέρου την απέλαση εκτός των ορίων του κράτους «παντός και πάσης εθνικότητας ατόμου υπόπτου διαπράξεως η διαδόσεως αντικειμένων εις τα κυριαρχικά του Κράτους δικαιώματα ή αποβλεπουσών εις αφαίρεσιν τμημάτων τούτου υπό τύπον αυτονομίας ή προσαρτήσεως εις τα όρια άλλου κράτους ή καθ' οποιανδήποτε άλλον τρόπον μεταβολήν των ορίων του, ή αντικειμένων εις τη δημοσίαν τάξιν ησυχίαν και ασφάλειαν της χώρας».⁹³

Μετά την ανατροπή του δικτάτορα ο Κονδύλης δημιούργησε νέα κυβέρνηση. Από τα πρώτα μέτρα της τελευταίας ήταν η επαναφορά στην θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας του ναυάρχου Κουντουριώτη, η απόλυση των πολιτικών κρατουμένων και εξόριστων καθώς και η προκήρυξη εκλογών για τον Νοέμβρη.⁹⁴ Το Κόμμα, βγαίνοντας από την παρανομία, προσπάθησε να ανασυντάξει τις δυνάμεις του. Γι' αυτόν τον λόγο συγκλήθηκε τον Σεπτέμβριο στην Αθήνα σύσκεψη των επικεφαλής του ΚΚΕ, στην οποία ψηφίστηκαν «νέες θέσεις για την πολιτική κατάσταση», αποφασίστηκε η οργάνωση του αναβληθέντος Τρίτου Συνεδρίου και εξελέγη νέα Κεντρική Επιτροπή.⁹⁵

Δύο μήνες μετά την προαναφερθείσα σύσκεψη, διεξήχθησαν στην χώρα εκλογές με το σύστημα της αναλογικής για την ανάδειξη νέας βουλής. Το ΚΚΕ κατέβηκε στις εκλογές ως Ενιαίο Μέτωπο Εργατών-Αγροτών-Προσφύγων. Από τα αποτελέσματα της κάλπης, στην πρώτη θέση ήλθε το Κόμμα των Φιλελευθέρων, που κατέλαβε 102 έδρες και δεύτερο το Λαϊκό Κόμμα του Τσαλδάρη, που κατέλαβε 60 έδρες. Το Ενιαίο Μέτωπο ήρθε πέμπτο στις προτιμήσεις και

⁹³ Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 – 1974 : Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, γ έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σελ. 344 – 345.

⁹⁴ Βλ. Κουσουλά, *ο.π.*, σελ. 40.

⁹⁵ Βλ. Παλούκης, *ο.π.*, σελ. 226.

κατέλαβε 10 έδρες. Από τις εκλογές δεν μπόρεσε να σχηματιστεί αυτοδύναμη κυβέρνηση. Τελικά ύστερα από συνεχείς διαβουλεύσεις σχηματίστηκε Οικουμενική Κυβέρνηση υπό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη.⁹⁶

Στην διετία 1925 – 1926, η σοβαρή δοκιμασία που πέρασε το Κόμμα, δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για την δημιουργία αντιπολιτευτικών ομάδων στους κύκλους του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος. Οι πιο γνωστές αντιπολιτευτικές ομάδες ήταν οι λικβινταριστές, οι κεντριστές και οι αρχαιομαρξιστές. Οι λικβινταριστές υπό τους Πουλιόπουλο και Γιατσόπουλο, επιδίωκαν την διάλυση του κόμματος και την εκ νέου συγκρότηση του από «εκλεκτά στοιχεία» ενώ παράλληλα επιθυμούσαν την συμμετοχή στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα ιδεολόγων από τα αστικά και μικροαστικά στρώματα με σκοπό την επιμόρφωση του προλεταριάτου. Από την άλλη οι κεντριστές, αν και προσπάθησαν να παίξουν τον ρόλο του διαιτητή ανάμεσα στους λικβινταριστές και την ΚΕ του Κόμματος, γρήγορα συμμάχησαν με τους πρώτους και σχημάτισαν κοινό αντιπολιτευτικό μέτωπο, αυτό της «Ενωμένης Αντιπολίτευσης», με δημοσιογραφικό όργανο το περιοδικό Σπάρτακος. Τέλος οι αρχαιομαρξιστές αποτέλεσαν την τότε ελληνική παραλλαγή του τροτσκισμού, με δημοσιογραφικό όργανο το περιοδικό «Αρχείο του Μαρξισμού».⁹⁷

Παρά τα εσωτερικά προβλήματα τον Μάρτιο του 1927 συνεκλήθη στην Αθήνα το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΚΚΕ. Το Συνέδριο ασχολήθηκε διεξοδικά με την οικονομική και πολιτική κατάσταση της χώρας, με το συνδικαλιστικό κίνημα και με την οργάνωση και τα καθήκοντα του Κόμματος. Όσον αφορά το πρώτο το Συνέδριο έκανε την εκτίμηση ότι η χώρα βρισκόταν σε ημιαποικιακή θέση και υποδουλωμένη στις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις ενώ παράλληλα επανέλαβε ότι βρίσκεται σε ισχύ το σύνθημα για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία». Όσον αφορά το δεύτερο, τονίστηκε η ανάγκη για ενότητα της εργατικής τάξης και για ιδεολογικό ξεσκεπάσμα των αντιπολιτευτικών τάσεων ενώ έγινε διάκριση ανάμεσα στους ηγέτες των ρεφορμιστών και στους εργάτες που τους ακολουθούν. Τέλος ως προς το τρίτο, υποστηρίχθηκε η αρχή του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και της πειθαρχίας ενώ ως προς τα άμεσα καθήκοντα του Κόμματος τέθηκαν η κινητοποίηση των μαζών ενάντια στην μοναρχία και τα στρατιωτικά καθεστώτα, η πάλη κατά της υποδούλωσης της χώρας στις

⁹⁶ Βλ. Τάκης Κατσιμάρδος, *ο.π.*, σελ. 24.

⁹⁷ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 185 – 187.

ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, η ενδυνάμωση του μπολσεβικικού τύπου του κόμματος με τουλάχιστον 5000 μέλη, η προπαρασκευή για παράνομη δράση, η ανάπτυξη δουλειάς εντός των συνδικάτων και η προσοχή του Κόμματος στην ΟΚΝΕ.⁹⁸

Το Τρίτο Συνέδριο ασχολήθηκε, όπως ήταν φυσικό, και με την ιδεολογική πάλη που είχε ξεσπάσει. Πιο συγκεκριμένα χαρακτήρισε τον λικβινταρισμό κύριο κίνδυνο στις γραμμές του επαναστατικού κινήματος και καταδίκασε την φραξιονιστική πολιτική των αντιπολιτευομένων. Ύστερα, όμως, από διαβεβαιώσεις των λικβινταριστών ότι θα πειθαρχούσαν στο Κόμμα, το Συνέδριο ανακάλεσε την διαγραφή του Πουλιόπουλου. Ωστόσο η συνέχιση της αντιπολιτευτικής τακτικής επέφερε τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου την οριστική διαγραφή των Πουλιόπουλου και Γιατσόπουλου. Είχε προηγηθεί η καθαίρεση των κεντριστών Μάξιμου, Σκλάβου, Χαϊνογλου, Νικολινάκου και Χατζησταύρου από μέλη της ΚΕ ύστερα από απόφαση της Ολομέλειας της ΚΕ του ΚΚΕ, που διεξήχθη τον Φεβρουάριο στην Αθήνα.⁹⁹

Παρά τις εσωκομματικές ταραχές το Κόμμα συμμετείχε ενεργά στις απεργιακές κινητοποιήσεις του 1927. Από αυτές ξεχώρισαν η απεργία των λεωφορειούχων και των οδηγών ταξί τον Ιανουάριο, η γενική απεργία των καπνεργατών σε Θεσσαλονίκη και Αγρίνιο τον Φεβρουάριο, και κυρίως η γενική απεργία που κήρυξαν οι καπνεργάτες της Μακεδονίας και της Θράκης το τελευταίο δεκαήμερο του Μαρτίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι το έτος 1927 συμμετείχαν στις απεργιακές κινητοποιήσεις 50 με 60.000 εργάτες. Πολλές από αυτές, φυσικά χτυπήθηκαν από τις δυνάμεις καταστολής.¹⁰⁰

Μεταξύ 1927 και 1928, πάντως, το Κόμμα αντιμετώπισε μια σειρά από αστυνομικά και πολιτικά μέτρα. Έτσι τον Μάρτιο του 1927 το Υπουργικό Συμβούλιο ξεκίνησε συζήτηση για τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την αντιμετώπιση της κομμουνιστικής προπαγάνδας. Τα μέτρα αυτά στηρίχθηκαν σε υπόμνημα των Υπηρεσιών Ασφαλείας, στο οποίο το ΚΚΕ κατηγορούνταν «διαντεθνικήν και υπονομευτικήν της θρησκείας και της οικογένειας δράσιν». Ταυτόχρονα η Ασφάλεια προμήθευσε την Βουλή με γράμμα που δήθεν έστειλε η Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία προς το ΚΚΕ και του έδινε εντολές για εξοπλισμό και κατασκοπευτική δράση και σύνδεση του Κόμματος με το γραφείο

⁹⁸ Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος: Τα επίσημα Κείμενα*, τόμος β, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, σελ. 202 – 209.

⁹⁹ Βλ. Κουτσούλα, *ο.π.*, σελ. 42 – 45.

¹⁰⁰ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 198.

κατασκοπείας της Σοβιετικής Πρεσβείας στην χώρα. Ένα μήνα αργότερα το Υπουργείο Παιδείας κατάρτισε επιτροπή για την καταπολέμηση του κομμουνισμού στα σχολεία. Πρώτος στόχος της επιτροπής τέθηκε η δίωξη από τα σχολεία κάθε δημοκρατικού δάσκαλου. Για να δικαιολογηθεί ακόμη περισσότερο το κύμα διώξεων κατά των κομμουνιστών δημιουργήθηκαν ιστορίες κατασκοπίας υπέρ της ΕΣΣΔ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναγγελία σύλληψης Σοβιετικού κατασκόπου «κομίζοντος φακέλους και οδηγίας της σοβιετικής πρεσβείας προς καπνεργάτας» κατά την διάρκεια της καπνεργατικής απεργίας της Μακεδονίας.¹⁰¹

Η άφιξη του 1928 σηματοδοτήθηκε από την επιστροφή του Ελευθέριου Βενιζέλου στην πολιτική σκηνή. Ο Βενιζέλος ανέλαβε καθήκοντα αρχικά υπηρεσιακού πρωθυπουργού τον Ιούλιο του 1928 και προκήρυξε εκλογές για τις 19 Αυγούστου του 1928. Στις εκλογές αυτές το Κόμμα των Φιλελευθέρων θριάμβευσε καθώς συγκέντρωσε 477.502 ψήφους και κατέκτησε 178 έδρες σε αντίθεση με το αντίπαλο δέος, το Λαϊκό Κόμμα, που έλαβε 243.543 ψήφους και κατέλαβε 19 έδρες. Το ΚΚΕ έλαβε μόλις 14.325 ψήφους και δεν εξέλεξε κανέναν βουλευτή.¹⁰²

Μέχρι και την διεξαγωγή των εκλογών το ΚΚΕ έστρεψε την προσοχή του σε δύο άλλα θέματα. Το πρώτο είχε σχέση με την ΓΣΣΕ, στο Τέταρτο Συνέδριο της οποίας, ύστερα από κρατική παρέμβαση, διαγράφησαν τα αριστερά σωματεία και έτσι η Συνομοσπονδία πέρασε στον έλεγχο ρεφορμιστών. Γι αυτό το λόγο το ΚΚΕ τέθηκε επικεφαλής μιας προσπάθειας για δημιουργία ξεχωριστής εργατικής Συνομοσπονδίας.¹⁰³ Το δεύτερο ζήτημα αφορούσε τους αγώνες της εργατικής τάξης στο πρώτο εξάμηνο του 1928. Σε αυτές τις απεργίες εκτός από οικονομικά αιτήματα εμφανίστηκαν για πρώτη φορά και πολιτικά συνθήματα με κυρίαρχο αυτό της κατάργησης της τρομοκρατικής τακτικής που ασκούσαν από τις κρατικές υπηρεσίες σε βάρος των αριστερών συνδικάτων αλλά και την αποφυγή της ψήφισης του σχεδιαζόμενου «Ιδιώνυμου». Από τις απεργίες αυτές ξεχώρισε η πανεργατική απεργία σε Μακεδονία και Θράκη με επικεφαλής τους καπνεργάτες και με συμμετοχή 60.000 εργαζομένων.¹⁰⁴

¹⁰¹ Βλ. Κατσούλη, *Ιστορία, τόμος γ, ο.π.*, σελ. 14 – 15.

¹⁰² Βλ. Κατσιμάρδος, *ο.π.*, σελ. 27.

¹⁰³ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 442.

¹⁰⁴ Γιώργου Δ. Κατσούλη, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, τόμος γ, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1974, σελ. 86 – 87.

Προς τα τέλη του χρόνου, και πιο συγκεκριμένα στα μέσα Δεκεμβρίου, συνεκλήθη στην Αθήνα το Τέταρτο Συνέδριο του Κόμματος. Το Τέταρτο Συνέδριο επανέλαβε την θέση του Τρίτου σχετικά με την οικονομική κατάσταση της χώρας, έθεσε ξανά ως στόχο του Κόμματος την πάλη κατά των ρεφορμιστών στα συνδικάτα, τόνισε τις σοβαρές αγωνιστικές αδυναμίες του Κόμματος, επικύρωσε την διαγραφή από το Κόμμα των στελεχών της «Ενωμένης Αντιπολίτευσης» και αποδέχτηκε τις αποφάσεις του Έκτου Συνεδρίου της Κομμουνιστικής Διεθνούς.¹⁰⁵

Τέσσερις μήνες μετά την διεξαγωγή του Τέταρτου Συνεδρίου του ΚΚΕ, διεξήχθησαν εκλογές για την Γερουσία. Σε αυτές το Κόμμα κατέβηκε ξανά σαν «Ενιαίο Μέτωπο Εργατών-Αγροτών». Ωστόσο γνώρισε μεγάλη αποτυχία, καθώς συγκέντρωσε μόνο 14.069 ψήφους και ποσοστό μόλις 1,70%. Ακολούθησε τον Ιούνη του 1929 η Δεύτερη Ολομέλεια της ΚΕ του Κόμματος. Η ολομέλεια αυτή ασχολήθηκε με τις υποδείξεις της Διεθνούς πάνω στις αποφάσεις του Τέταρτου Συνεδρίου, με την επισκόπηση της δράσης της ΚΕ, με την θεώρηση της πολιτικής κατάστασης και της δράσης των πυρήνων του κόμματος καθώς και με την λήψη μέτρων κατά των πολέμων και του σχεδιαζόμενου «αδιώνυμου».¹⁰⁶

Τον Ιούλιο του 1929 συμπληρώθηκε ο πρώτος χρόνος διακυβέρνησης της χώρας από τον Βενιζέλο. Το πιο σημαντικό γεγονός αυτής της περιόδου ήταν η θέση σε ισχύ του νόμου 4229/1929 «περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών του λαού», που έμεινε ευρύτερα γνωστός ως «αδιώνυμο». Ήταν ένα μέτρο που ελήφθη από την κυβέρνηση για την αναχαίτιση του ανερχόμενου απεργιακού κινήματος αλλά και της ανόδου της επιρροής του Κόμματος. Πράγματι στο πρώτο εξάμηνο του 1929 η χώρα συγκλονίστηκε από ένα αυθόρμητο απεργιακό κίνημα. Σε αυτό συμμετείχαν πλήθος κλάδων όπως για παράδειγμα οι μεταλλωρύχοι σε Στρατονίκη και Λαύριο, οι αυτοκινητιστές της Λιβαδειάς, οι εργάτες της Ελευσίνας, οι ταπητουργοί της Αθήνας, οι υφαντουργοί της Μυτιλήνης, οι καπνεργάτες του Αργινίου, οι φορτοεκφορτωτές του Πειραιά, οι κεραμοποιοί της Αθήνας, οι εργάτες στα λιπάσματα του Πειραιά και άλλοι.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Δοκίμιο*, ο.π., σελ. 194 – 196.

¹⁰⁶ Βλ. Μοσκόφ, ο.π., σελ. 46 – 47.

¹⁰⁷ Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η δεύτερη δεκαετία του ΚΚΕ : 1929 – 1939*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1984, σελ. 10.

Όλες αυτές οι κινητοποιήσεις έπεισαν την κυβέρνηση ότι η αποφασιστική προάσπιση της σταθεροποίησης του κοινωνικού καθεστώτος δεν ήταν δυνατόν να γίνει μόνο με τους κοινούς νόμους καθώς οι διατάξεις του κοινού ποινικού δικαίου δεν παρείχαν τα κατάλληλα νομικά πλαίσια για την επιβολή ποινών στους κοινωνικούς αντιρρησίες. Για να χτυπηθεί και να ανακοπεί το ανερχόμενο απεργιακό κίνημα χρειαζόταν ένας άλλος νόμος που να δεσμεύει τους δικαστές στις αποφάσεις τους και να δίνει την δυνατότητα στις κρατικές Υπηρεσίες Ασφαλείας για βέβαιη καταδίκη του «παραπεμπόμενου». Ο νόμος αυτός δημιουργήθηκε τελικά από τον Υπουργό Εσωτερικών Κωνσταντίνο Ζαβιτσάνο.¹⁰⁸

Η κατάθεση σχετικού σχεδίου νόμου από την κυβέρνηση έγινε στα τέλη του προηγούμενου έτους. Οι συζητήσεις, ωστόσο, πάνω στην αρχή του κυβερνητικού νομοσχεδίου ξεκίνησαν στις αρχές Απριλίου 1929 και το νομοσχέδιο υιοθετήθηκε και μετετράπη σε νόμο του κράτους τον Ιούλιο του 1929. Το πρώτο άρθρο του νέου νόμου προέβλεπε ποινή φυλάκισης έξι μηνών έως πέντε χρόνων και εκτόπιση δύο χρόνων για οποιονδήποτε επεδίωκε την εφαρμογή ιδεών που είχαν ως στόχο την βίαιη ανατροπή του κοινωνικού καθεστώτος ή την απόσπαση τμήματος της επικράτειας ή ενεργούσε σχετικό «προσηλυτισμό» η προκαλούσε ταραχές και συγκρούσεις εκμεταλλευόμενος απεργία η λοκ άουτ. Επιπλέον βάση του άρθρου 2 σε περίπτωση διάπραξης του αδικήματος μέσω τύπου προβλεπόταν η δυνατότητα απαγόρευσης της άσκησης του επαγγέλματος στον συντάκτη και τον εκδότη της εφημερίδας ενώ τα άρθρα 3 και 4 απαγόρευαν ρητά την δημόσια συγκέντρωση ατόμων που επιδίωκαν εφαρμογή των επιλήψιμων ενεργειών καθώς και την συγκρότηση οποιαδήποτε ένωσης η σωματείου. Ακολούθως τα άρθρα 5 και 6 επέτρεπαν την απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων και κρατικών οργάνων που προπαγάνδιζαν κομμουνιστικές αρχές ή πρόσβαλαν την ιδέα της πατρίδας και τα εθνικά σύμβολα. Αρμόδια για την εκδίκαση των συγκεκριμένων υποθέσεων ορίζονταν τα ποινικά δικαστήρια.¹⁰⁹

Όπως ήταν φυσικό η ψήφιση του νόμου 4229/1929 προκάλεσε κύμα έντονων διαμαρτυριών. Πιο συγκεκριμένα, ξέσπασαν μαχητικές διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις σε πολλές πόλεις της χώρας από τους εργαζόμενους αλλά και από τμήμα του φοιτητικού κόσμου, που ζητούσαν την κατάργηση του νόμου.

¹⁰⁸ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 211 – 212.

¹⁰⁹ Βλ. Αλιβιζάτος, *ο.π.*, σελ. 352, 354 – 357.

Διαμαρτυρίες εκφράστηκαν επίσης και από τον επιστημονικό κόσμο της χώρας. Φωνή διαμαρτυρίας ύψωσαν η Ένωση Ελλήνων Νομικών, οι επιφανέστεροι πνευματικοί άνθρωποι της Ελλάδος καθώς και τμήμα του επιστημονικού κόσμου. Στον αγώνα κατά του νέου νόμου εκφράστηκαν επίσης διαμαρτυρίες από το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα.¹¹⁰

Μετά την ψήφιση του νόμου 4229/1929 δυνάμωσαν και πολλαπλασιάστηκαν οι συλλήψεις, οι φυλακίσεις, οι εκτοπίσεις, οι ξυλοδαρμοί και οι δολοφονίες αγωνιστών. Είναι χαρακτηριστικό ότι την επόμενη της ψήφισης του νόμου, στις 26 Ιουλίου 1929, έγινε η πρώτη δίκη για την παράβαση του. Ο φοιτητής Μαρμαρέλης καταδικάστηκε σε 8μηνη φυλάκιση και τρίμηνη εξορία γιατί διάβαζε την εφημερίδα «Νεολαία», δημοσιογραφικό όργανο της ΟΚΝΕ. Την ίδια μέρα επίσης εκτοπίστηκαν 22 στελέχη του ΚΚΕ σε διάφορα ειδικά σωφρονιστήρια που οργανώθηκαν από τις αρχές για τους νέους επαναστάτες στρατιώτες και ναύτες στο Καλπάκι και στη Μαρμάρω.¹¹¹

Η δυναμική κρατική απάντηση ενάντια στην δράση του Κόμματος αλλά και τον συνδικαλιστικό αγώνα των εργαζομένων, έδωσε στους βιομήχανους ευκαιρία για νέα αντεπίθεση κατά των εργαζομένων. Με υπόμνημα τους προς την κυβέρνηση ζήτησαν μεγαλύτερη δασμολογική προστασία των προϊόντων τους, ελάττωση των φόρων και κατάργηση των εργατικών προνομίων, ιδιαιτέρως του δωρου. Παράλληλα θέλησαν ακόμη να σταματήσει κάθε συζήτηση για κοινωνικές ασφαλίσεις και να καταργηθούν τα κλαδικά ασφαλιστικά ταμεία. Επιπλέον οι βιομήχανοι κατέφυγαν σε μια σειρά εκβιαστικών μέτρων κατά των εργαζομένων. Κάτω από την απειλή της απόλυσης καθιερώθηκε ο «πραγματικός» μισθός έναντι του «ονομαστικού», αυξήθηκαν οι προσλήψεις γυναικών και ανηλίκων με σημαντικά μικρότερο μεροκάματο έναντι των αντρών, εφαρμόστηκε η «εκ περιτροπής εργασία» και παραβιάστηκαν κατάφωρα οι συνθήκες εργασίας και ιδιαίτερα το δωρο.¹¹²

Οι εργαζόμενοι δεν πτοήθηκαν από την κρατική τρομοκρατία. Αντιθέτως σε όλο το διάστημα μεταξύ 1930 και 1932 προέβησαν σε μαζικές απεργιακές κινητοποιήσεις. Η κυβέρνηση απάντησε σε αυτό το νέο απεργιακό κύμα με την

¹¹⁰ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 214 – 216.

¹¹¹ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 213.

¹¹² Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 141.

βία, τις δολοφονίες, τους τραυματισμούς, τις συλλήψεις και τις εξορίες βάση του «ιδιώνυμου». Σύμφωνα με στοιχεία της ΕΒΕ μεταξύ Ιουλίου 1929 και Δεκεμβρίου 1932 δολοφονήθηκαν 18 άτομα, καταδικάστηκαν από την αστυνομία και την χωροφυλακή 1335 εργάτες και αγρότες και βασανίστηκαν 107. Επιπλέον έγιναν 12.000 συλλήψεις απεργών και εκδόθηκαν 2.203 καταδικαστικές αποφάσεις που επέβαλαν συνολικά 1.936 χρόνια φυλάκιση και 785 χρόνια εξορία. Επίσης στο ίδιο διάστημα 120 στρατιώτες και ναύτες, που ανέπτυξαν κομμουνιστική δραστηριότητα, στάλθηκαν στους «Πειθαρχικούς Ουλαμούς» του Καλπακιού και της Μαρμάρως, όπου υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια. Ορισμένοι μάλιστα από αυτούς πέρασαν από στρατοδικεία και καταδικάστηκαν σε θάνατο ή σε ισόβια δεσμά ή σε πολύχρονη φυλάκιση.¹¹³

Αν και το ιδιώνυμο είχε ως βασικό στόχο την αναχαίτιση της ανόδου των διεκδικητικών αγώνων της εργατικής τάξης, κάτι τέτοιο δεν κατέστη τελείως εφικτό καθώς κατά την διάρκεια της βενιζελικής τετραετίας εκδηλώθηκε το παγκόσμιο οικονομικό κραχ, που ξέσπασε στις ΗΠΑ τον Οκτώβριο του 1929 και είχε ως αποτέλεσμα την σοβαρή επιδείνωση της ζωής των εργατικών στρωμάτων, λόγω της πτώσης όλων των δεικτών της οικονομίας. Έτσι το χρονικό διάστημα μεταξύ 1930 και 1933 η χώρα συνταράχθηκε από νέο κύμα μαζικών κινητοποιήσεων.¹¹⁴

Στην διετία 1929 – 1931 το μαζικό λαϊκό κίνημα που αναπτύχθηκε είχε σε μεγάλο βαθμό αυθόρμητο χαρακτήρα. Το Κόμμα καθοδήγησε, βέβαια, ένα μέρος των εργατικών κινητοποιήσεων αλλά οι περισσότερες από αυτές έγιναν από ανοργάνωτες εργατικές μάζες ή καθοδηγήθηκαν από ρεφορμιστικά σωματεία. Ακόμα μικρότερος ήταν ο ρόλος του Κόμματος στο αγροτικό κίνημα, όπου οι μεγαλύτερες κινητοποιήσεις έγιναν με πρωτοβουλία των αγανακτισμένων αγροτών ή καθοδηγήθηκαν από το τότε υπάρχον Αγροτικό Κόμμα.¹¹⁵ Η αδυναμία καθοδήγησης του κινήματος από το ΚΚΕ οφειλόταν σε δυο λόγους. Ο πρώτος είχε σχέση με την λαθεμένη στρατηγική και τακτική που ακολουθήθηκε από την ηγεσία του Κόμματος, η οποία δεν στάθηκε ικανή να προβλέψει την άνοδο του λαϊκού κινήματος και να προετοιμαστεί ανάλογα, ώστε να το αγκαλιάσει και να

¹¹³ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 214.

¹¹⁴ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 15 – 17, 21 – 22.

¹¹⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 217.

μπει επικεφαλής του. Ο δεύτερος είχε σχέση με την φραξιονιστική πάλη που βρισκόταν σε εξέλιξη στους κύκλους του Κόμματος. Για να σταματήσει επενέβη η Κομμουνιστική Διεθνής αλλάζοντας ολόκληρη την ηγεσία του Κόμματος, που ενεπλάκη σε αυτό τον εσωτερικό "εμφύλιο", ορίζοντας νέα ηγεσία.¹¹⁶

Η επέμβαση ωφέλησε το Κόμμα, καθώς με την νέα ηγεσία στο τιμόνι του μπόρεσε σε σύντομο διάστημα να πραγματοποιήσει σημαντικά βήματα προόδου. Το γεγονός πιστοποιείται από τις συνεχόμενες πανελλαδικές συσκέψεις που διεξήχθησαν στο υπόλοιπο διάστημα της βενιζελικής τετραετίας. Η πρώτη από αυτές ήταν η Τέταρτη Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που διεξήχθη τον Δεκέμβριο του 1931 και ασχολήθηκε με την εκ νέου οργάνωση και λειτουργία του Κόμματος. Ακολούθησε η Πρώτη Πανελλαδική Οργανωτική Σύσκεψη του ΚΚΕ, τον Αύγουστο του 1932, που εξέτασε τις αιτίες της οργανωτικής καθυστέρησης του Κόμματος και καθόρισε τα καθήκοντα για την δημιουργία, ανάπτυξη και λειτουργία των εργοστασιακών πυρήνων,¹¹⁷ και τον ίδιο μήνα η Πρώτη Πανελλαδική Συνδικαλιστική Σύσκεψη του ΚΚΕ, που έθεσε επιτακτικά ως καθήκον του Κόμματος την σύσφιξη των οργανωτικών δεσμών με τα πλατιά στρώματα των εργατών και υπογράμμισε την ανάγκη για ενίσχυση του έργου των κομματικών οργανώσεων εντός των μεγάλων επιχειρήσεων.¹¹⁸ Ακολούθησε το Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου η Πανελλήνια Κομματική Αγροτική Σύσκεψη, που ασχολήθηκε σοβαρά με το αγροτικό ζήτημα,¹¹⁹ και έναν μήνα αργότερα η Δεύτερη Πανελλήνια Οργανωτική Σύσκεψη.¹²⁰ Ο κύκλος των συσκέψεων έκλεισε με την Πέμπτη Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ, που συνήλθε τον Δεκέμβριο του 1932 και έθεσε ως καθήκοντα την ανάπτυξη της συνδικαλιστικής δουλειάς, την άνοδο του ιδεολογικού επιπέδου των μελών του Κόμματος και την πάλη ενάντια στις παρεκκλίσεις από την γραμμή του Κόμματος.¹²¹

Κλείνοντας αυτή την επισκόπηση της ιστορικής πορείας του ΚΚΕ στην Ελλάδα, πρέπει να αναφερθούμε και στην συμμετοχή του Κόμματος στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις, που έθεσαν τέλος στην διακυβέρνηση της χώρας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η πρώτη διεξήχθη τον Σεπτέμβριο του 1932 και ανέδειξε με

¹¹⁶ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 148 – 175.

¹¹⁷ Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος : τα επίσημα κείμενα, τόμος γ*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988, σελ. 411.

¹¹⁸ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 431 – 433.

¹¹⁹ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 452 – 454.

¹²⁰ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 462.

¹²¹ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 462 – 463.

ελαφρύ προβάδισμα νικητή το Λαϊκό Κόμμα. Σε αυτές τις εκλογές το ΚΚΕ συγκέντρωσε το 4,97% των ψήφων και εξέλεξε 10 βουλευτές. Ακολούθησαν, λόγω του ρευστού χαρακτήρα του αποτελέσματος και της αδιαλλαξίας των κομμάτων, νέες εκλογές τον Μάρτιο του 1933. Από αυτές νικητής αναδείχθηκε το Λαϊκό Κόμμα, που λίγες μέρες μετά σχημάτισε κυβέρνηση με επικεφαλής τον αρχηγό του Παναγή Τσαλδάρη. Το ΚΚΕ, που κατέβηκε σε αυτήν την αναμέτρηση ως «Ενιαίο Μέτωπο Εργατών – Αγροτών» συγκέντρωσε ποσοστό 4,64%, αλλά λόγω της αλλαγής του συστήματος από αναλογικό σε πλειοψηφικό, δεν κατάφερε να εκλέξει κανένα βουλευτή.¹²²

¹²² Βλ. Κουσουλά, *ο.π.*, σελ. 108 – 110.

2 Η εφημερίδα «Μακεδονία» : 1911 - 1932

Το έτος 1911 αποτέλεσε σημαντικό σταθμό για την ιστορία του Τύπου της Θεσσαλονίκης αλλά και της Βορείου Ελλάδος γενικότερα. Πιο συγκεκριμένα, στις 10 Ιουλίου 1911 εκδόθηκε για πρώτη φορά η εφημερίδα «Μακεδονία», η μακροβιότερη εφημερίδα της Βορείου Ελλάδος, μια από τις παλαιότερες ελληνικές εφημερίδες και η πληρέστερη σε ειδησεογραφία. Επικεφαλής της εκδοτικής αυτής προσπάθειας τέθηκε ο Κωνσταντίνος Βελλίδης, δάσκαλος στο επάγγελμα και καταγόμενος «εκ τινός χωριδίου Παρασκευής ονόματι» κοντά στη Δεσκάτη των Γρεβενών.¹²³ Ο Βελλίδης γεννήθηκε στα 1872. Ο πατέρας του, Ιωάννης, ήταν ιερέας. Την γυμνασιακή του μόρφωση ο Βελλίδης την έλαβε στα Τρίκαλα, ενώ σε πολύ σύντομο διάστημα επιδόθηκε στο επάγγελμα του δασκάλου, διδάσκοντας επί αρκετά χρόνια σε πολλές κοινότητες της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας. Γύρω στα 1889, ο Βελλίδης, μετά και τον γάμο του με την Κατερίνα Τσιώμου, εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη, όπου εκεί γεννήθηκαν τα τέσσερα παιδιά του (Ολυμπία, Ελένη, Πόπη, Γιάννης).¹²⁴

Το 1900 ο Βελλίδης συνεταιρίστηκε με τον Ιωάννη Κούσκουρα και ίδρυσαν στη Θεσσαλονίκη μεγάλο βιβλιοπωλείο. Ο μετέπειτα εκδότης ανέλαβε την προώθηση των βιβλίων στην Μακεδονία, την Ήπειρο και την Θράκη, περιοδεύοντας συνεχώς σε αυτές τις περιοχές, δημιουργώντας επαφές με τους προύχοντες των πόλεων και των χωριών. Επίσης, κατά την διάρκεια των ταξιδιών αυτών, ο Βελλίδης, εμψύχωνε τους τρομοκρατημένους από την τουρκική τυραννία πληθυσμούς, συμβούλευε τους προύχοντες για την αντιμετώπιση των κοιμιτατζήδων, ενθάρρυνε τους ιερείς και έπαιζε τον ρόλο του μεσολαβητή μεταξύ των ελληνικών προξενείων και των ελληνικών αντάρτικων σωμάτων. Όταν το 1903 ο Κούσκουρας εξέδωσε την εφημερίδα «Αλήθεια», που μετονομάστηκε κατόπιν σε «Νέα Αλήθεια», ο Βελλίδης υπήρξε στενός συνεργάτης του, συνεχίζοντας παράλληλα τις περιοδείες στην επαρχία. Η συνεχής αυτή επαφή με τους υπόδουλους Έλληνες, γέννησε μέσα του την ιδέα για την δημιουργία μιας

¹²³ Μορφωτικό Ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης, *Μεγάλα γεγονότα στον καθρέφτη του Τύπου : Θεσσαλονίκη 1912 – 2012*, εκδόσεις Ε.Σ.Η.Ε.Μ.Θ., Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 40.

¹²⁴ Νίκος Βουργουτζής, «Μακεδονία» : *Το τελευταίο χειρόγραφο*, εκδόσεις Εκδοτικός Οίκος Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 21 – 22.

καθημερινής εφημερίδας με έδρα την Θεσσαλονίκη. Η ιδέα αυτή υλοποιήθηκε σύντομα με την έκδοση της εφημερίδας «Μακεδονία».¹²⁵

Η εμφάνιση της εφημερίδας ήρθε σε μια εποχή κατά την οποία η Θεσσαλονίκη δεν είχε να επιδείξει μεγάλη δημοσιογραφική δραστηριότητα. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι η Υψηλή Πύλη ασκούσε μια ιδιαίτερα αυστηρή πολιτική απέναντι στην πόλη, καθώς την θεωρούσε ως κέντρο εξυφάνσεως συνωμοσιών κατά του σουλτανικού καθεστώτος. Προς την άποψη αυτή συνηγορεί το γεγονός ότι στις υπόλοιπες πόλεις της Αυτοκρατορίας με ελληνικό πληθυσμό, που δεν θεωρούνταν επικίνδυνες από το καθεστώς, κυκλοφορούσαν άνετα πολυάριθμες ελληνικές εφημερίδες.¹²⁶

Κάτω, λοιπόν, από αυτές τις δύσκολες συνθήκες εκδόθηκε η «Μακεδονία» στις 10 Ιουλίου 1911. Στο προγραμματικό της άρθρο στην πρώτη σελίδα με τίτλο «Δύο Λέξεις» ο εκδότης εξηγούσε τους λόγους για τους οποίους αποφάσισε να εκδώσει την εφημερίδα καθώς επίσης τους σκοπούς και το πρόγραμμα της. Όσον αφορά το πρώτο ο Βελλίδης αναφέρει ότι «Αποφασίσαντες την έκδοσιν της "Μακεδονίας" δεν απεβλέψαμεν ή εις την ενίσχυσιν της φάλαγγος των ευγενών τούτων και γενναίων προμάχων δια της κατά το ενόν συμβολής ημών εις το ιερόν και πατριωτικόν αυτών αγώνα. Οποία θα είναι η συμβολή ημών αυτή, κατά πόσον δηλονότι έσται λυσιτελής, τούτο θέλει αποδείξει ο χρόνος, ο αλάθητος ούτος και αδέκαστος κριτής. Ημείς εν τη εκπληρώσει του όπερ αναλαμβάνομεν καθήκοντος, θέλομεν αφιερώσει πάσας τας δυνάμεις και τας προσπάθειας ημών, μη φειδόμενοι κόπων και θυσιών και μη δειλιώντες και αποκαρτερούντες προ των πολλών και ποικίλων δυσχερειών, ας δεν αγνοούμεν ότι θέλομεν συναντήσει. Τοιούτος ο σκοπός ημών».¹²⁷

Όσον αφορά το δεύτερο τα πρόγραμμα της εφημερίδας περιελάμβανε : « α) Την επισταμένην εξέτασιν όλων των ζητημάτων, των αναγομένων εις τε το πολιτικόν και τον κοινωνικόν ημών βίον, γενικών τε και τοπικών. β) Τον έλεγchon της πολιτείας εκείνων, εις ους είναι εκάστοτε εμπεπιστευμένοι αι τύχαι της κοινής ημών πατρίδος. γ) Την υποστήριξιν της ενότητος του οθωμανισμού δια του υπό των εκάστοτε κυβερνώντων οφειλομένου σεβασμού προς τα δίκαια των διαφόρων εθνοτήτων και δια τας αυστηράς εφαρμογής υπ' αυτών της συνταγματικής

¹²⁵ Τάκης Δ. Ψαράκης, *Εφημερίδες και δημοσιογράφοι : Η μικρή Ιστορία των Εφημερίδων της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, της Λευκωσίας*, εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1993, σελ. 272.

¹²⁶ Κώστα Μάγερ, *Ιστορία του ελληνικού τύπου*, τόμος γ, [χ.ε], Αθήνα 1960, σελ. 40.

¹²⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/7/1911, αρ. φύλλου 1.

ισονομίας και ισοπολιτείας. δ) Την υπεράσπισιν των εθνικών και θρησκευτικών ημών δικαίων και προνομίων, οσάκις ιδώμεν ταύτα παραβιαζόμενα είτε εξ εσφαλμένης των πραγμάτων και των περιστάσεων αντιλήψεως, είτε εκ σωβινισμού και εθνικών ιδεών. ε) Τον έλεγχον της πολιτείας των εθνικών και θρησκευτικών ημών ταγών. στ) Την μετάδοσιν ειδήσεων αληθών και εξηκριβωμένων και την τήρησιν του δημοσίου ενημέρου πάσης της γενικής και τοπικής πολιτικής και κοινωνικής κινήσεως».¹²⁸

Το άρθρο έκλεινε τονίζοντας την σημασία που έχει το λειτούργημα του Τύπου και τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει η εφημερίδα να απέχει από κάθε συζήτηση και κομματική αντιπαλότητα, από κάθε ιδιοτελή υπολογισμό, ελέγχοντας και επικρίνοντας με αυστηρότητα αλλά και αμεροληψία τις πράξεις του καθενός. Έτσι ο Βελλίδης δήλωνε μέσω του άρθρου ότι «Γνωρίζοντες την δύναμιν του τύπου και την επιρροήν, ην ούτος εξασκεί επί του δημοσίου φρονήματος, μη λησμονούντες δε την ιερότητα και το ύψος της αποστολής του, θέλομεν προσπαθήσει να τηρήσωμεν υψηλά την σημαίαν του αγώνος, απέχοντες πάσης εμπαθούς συζητήσεως, πάσης κομματικής διαπάλης και παντός ιδιοτελούς και συμφεροντολογικού υπολογισμού, ελέγχοντες και επικρίνοντες αυστηρώς μεν αλλ' αμερολήπτως, απονέμοντες ενί εκάστω ακριβοδικαίως και απροσωπολήπτως το προσήκον, αποδίδοντες τα του Καίσαρος τω Καίσαρι και τα του Θεού τω Θεώ».¹²⁹

Ακολουθώς στο δεύτερο φύλλο της η «Μακεδονία», σε μια προσπάθεια γνωριμίας της με το κοινό, θεώρησε σκόπιμο να παρουσιάσει στους αναγνώστες της τους άμεσους συνεργάτες της, οι οποίοι θα συνέτρεχαν ώστε να εφαρμοστεί το πρόγραμμα της : τον αρχισυντάκτη Αντώνιο Παπαδόπουλο, τον πολιτικό αρθρογράφο Θεόδωρο Ράμμο, και τον συντάκτη Βασίλειο Μεσολογγίτη.¹³⁰ Εκτός από τους παραπάνω με την εφημερίδα συνεργαζόταν ο Αύγουστος Θεολογίτης, ο Γιώργος Δαμόρης και ο «Κώστας Σερραίος», γράφοντας χρονογραφήματα. Παράλληλα στις στήλες της εφημερίδας βρήκαν στέγη ο Ιωάννης Καραβασίλης,

¹²⁸ Βλ. Μακεδονία, αρ. φύλλου 1.

¹²⁹ Βλ., Μακεδονία, αρ. φύλλου 1.

¹³⁰ Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου : 1784 – 1974*, τόμος γ, εκδόσεις Ινστιτούτο Νεοελληνικών ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008, σελ. 89 – 90.

που ασχολούνταν με την πολιτική ανάλυση, ο Κώστας Ποιμενίδης, ο Θεόφιλος Παναγιωτόπουλος και ο λόγιος μοναχός Κοσμάς Αγιοπαυλίτης.¹³¹

Όπως προαναφέρθηκε η «Μακεδονία» εκδόθηκε στην περίοδο την οποία η Θεσσαλονίκη βρισκόταν ακόμα υπό τον έλεγχο των Οθωμανών. Παράλληλα η περίοδος έκδοσης της συμπίπτει με μια ταραγμένη χρονικά περίοδο, η οποία κορυφώθηκε με το ξέσπασμα των βαλκανικών πολέμων. Εντός αυτού του πλαισίου διστακτικά στην αρχή, εντονότερα κατόπιν, η εφημερίδα άρχισε να ασκεί, εντός φυσικά των επιτρεπόμενων από το οθωμανικό σύνταγμα ορίων, έλεγχο στις τοπικές αρχές για τις υπερβάσεις και τις παραλήψεις τους, να αποκαλύπτει την εγκληματική δράση των κομιτατζήδων και να τονώνει το εθνικό φρόνημα των κατοίκων της Βορείου Ελλάδος. Αν και η τακτική αυτή ενθουσίαζε τους αναγνώστες της, πολύ γρήγορα προκάλεσε την αντίδραση της τοπικής διοίκησης. Έτσι δύο μήνες πριν την έναρξη του Α Βαλκανικού Πόλεμου, στις 5 Αυγούστου 1912 διατάχθηκε η διακοπή της έκδοσης της «Μακεδονίας». Στη θέση της ο Βελλίδης εξέδωσε νέα καθημερινή πρωινή εφημερίδα με τον τίτλο «Παμμακεδονική». Η «Παμμακεδονική» κυκλοφόρησε από τις 19 Αυγούστου μέχρι τις 4 Οκτωβρίου 1912, οπότε και απαγορεύτηκε η έκδοση όλων των ελληνικών εφημερίδων.¹³²

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά την διάρκεια των δύο πρώτων ετών της οι απειλές και οι διώξεις που δέχθηκε η εφημερίδα ήταν συνεχείς. Σε σχετικό δημοσίευμα της αναφέρονται μεταξύ των άλλων και τα εξής : «Η εφημερίς μας τους τελευταίους μήνας, δις κατεδιώχθη υπό των τουρκικών αρχών και δις επαύθη. Το πρώτον, όταν διεκήρυττε από των στηλών της, ότι η ελληνικότητα Ήπειρος ουδέποτε θα γίνει αλβανική, παρ όλην την λυσσώδη αγριότητα, μεθ' ης οι Αλβανοί, μεθυσθέντες εκ της ενόπλου επιτυχίας, την οποίαν είχαν κατά την τελευταίαν των επανάστασιν κατά της τουρκικής σαπίλας, επεδίωκον δια πυρός και σιδήρου την αλβανοποίησιν της χώρας μας εκείνης. Το δεύτερον, όταν μόλις προ ολίγων ημερών ύψωνε την διάτορον φωνή της δια τον τουφεκισμόν, την δολοφονίαν δηλαδή τεσσάρων δεκαεξαετών Ελλήνων, εν Αικατερίνη, υπό του τουρκικού στρατού».¹³³

¹³¹ Μανώλης Κανδυλάκης, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης : Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τόμος α Τουρκοκρατία, β έκδοση, εκδόσεις University Studio Press/ Έκφραση, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 188 – 190.

¹³² Βλ. Μάγιερ, *ο.π.*, σελ. 54.

¹³³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 28/10/1912, αρ. φύλλου 382.

Στο σύντομο διάστημα του βίου της κατά την περίοδο της Οθωμανοκρατίας, πάντως, η «Μακεδονία» άσκησε σημαντική συμβολή στη βελτίωση του Τύπου της Θεσσαλονίκης. Εκτός από την αρτιότητα των τυπογραφικών εγκαταστάσεων που χρησιμοποιούσε και την σελιδοποίηση που εξυπηρετούσε τον αναγνώστη ως προς την εμφάνιση και την κατανομή της ύλης, η «Μακεδονία» πρόσθεσε στην τέταρτη και τελευταία σελίδα της, που ήταν προορισμένη για τις διαφημίσεις, δύο στήλες με ύλη και τηλεγραφήματα. Καινοτομία υπήρξε επίσης η καθιέρωση από τις 17 Μαρτίου 1912 πρωτοσέλιδης σχολιογραφικής στήλης με θέματα τοπικά και γενικά. Ωστόσο και οι δύο καινοτομίες διατηρήθηκαν για μικρό χρονικό διάστημα.¹³⁴

Τον Οκτώβριο του 1912 η Θεσσαλονίκη παραδόθηκε στα χέρια του ελληνικού στρατού. Πλέον με την πόλη να ανήκει σε ελληνικά χέρια ο Βελλίδης εξέδωσε ξανά την «Μακεδονία», την ημέρα της απελευθέρωσης με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου, δηλαδή της επόμενης όπως συνηθιζόταν τότε. Η επανέκδοση της έτυχε θριαμβευτικής υποδοχής από το αναγνωστικό κοινό της πόλης. Η «Μακεδονία», με τον αέρα πλέον της δικαίωσης των αγώνων της, κυκλοφόρησε σε πανηγυρική έκδοση. Στην πρώτη σελίδα της φιγούραρε με υπερηφάνεια η γαλανόλευκη σημαία, ενώ πάνω από τον τίτλο της ήταν γραμμένη η φράση «Ζήτω η Ελευθερία».¹³⁵ Η φράση αυτή κοβόταν στα δύο από έναν βασιλικό θυρεό, ενώ κάτω από την σημαία δημοσιεύονταν οι δύο πρώτοι στίχοι του Εθνικού μας Ύμνου. Τέλος στη βάση της σελίδας υπήρχε το πανηγυρικό άρθρο με τίτλο «Δόξα και τιμή εις τον ελληνικό στρατόν», στο οποίο σκιαγραφούνταν το τουρκικό κράτος και κατ' επέκταση οι Έλληνες και περιγραφόταν η αναμενόμενη μετά την απελευθέρωση μεταβολή.¹³⁶

Λίγες μέρες μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, και πιο συγκεκριμένα στις 19 Νοεμβρίου 1912, ο Βασιλιάς Γεώργιος Α συναντήθηκε στην πόλη με τους εκδότες των τριών ελληνικών εφημερίδων. Μέσα σε αυτούς βρισκόταν φυσικά και ο Βελλίδης. Η κίνηση του Βασιλιά είχε συμβολική σημασία καθώς υποδήλωνε μια επίσημη αναγνώριση της προσφοράς του Τύπου της Θεσσαλονίκης στους αγώνες για την εθνική ολοκλήρωση. Από το σημείο εκείνο και εξής ο Κωνσταντίνος

¹³⁴ Βλ. Μορφωτικό Ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης, *ο.π.*, σελ. 42.

¹³⁵ Βασίλειος Χρ. Δούλος, *Ο Τύπος της Θεσσαλονίκης και οι εκδότες ενός θρύλου*, ιδιωτική έκδοση, Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 53.

¹³⁶ Μανώλης Κανδυλάκης, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης : Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τόμος β 1912 - 1923, εκδόσεις University Studio Press/Εκφραση, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 61.

Βελλίδης και το επιτελείο του ξεκίνησαν την προσπάθεια για ανάπτυξη και επιβολή της «Μακεδονίας». Ο αγώνας τους αυτός στέφθηκε από επιτυχία, καθώς η εφημερίδα με την αρθογραφία και τις παρεμβάσεις της να προσδιορίσει τις διεργασίες της ενσωμάτωσης της πόλης στο νεοελληνικό κράτος και ταυτόχρονα να καταγράψει τις εξελίξεις από τα πολεμικά μέτωπα, από την διεθνή διπλωματία αλλά και όλα τα ιστορικά γεγονότα, που σφράγισαν την φυσιογνωμία της Θεσσαλονίκης.¹³⁷

Εκτός όλων αυτών, η κυριαρχία οφειλόταν και στις καινοτομίες που εφαρμόστηκαν από την εφημερίδα. Μια από τις πιο σημαντικές κινήσεις της «Μακεδονίας» ήταν η χρήση των τηλεγραφημάτων του εσωτερικού και του εξωτερικού. Ειδικά στην διάρκεια των πολέμων τα τηλεγραφήματα του εξωτερικού, στα οποία γινόταν αναφορά στα πολεμικά γεγονότα, πρωτοδημοσιεύονταν στην «Μακεδονία», η οποία χρησιμοποιούσε τις υπηρεσίες των συμμαχικών στρατευμάτων. Μάλιστα για να βρεθεί ο χώρος για την δημοσίευση των πολεμικών ειδήσεων, θυσιάστηκαν οι διαφημίσεις – ρεκλάμες. Σημαντική επίσης κίνηση αποτέλεσε η καθιέρωση ειδικής στήλης για τις αναζητήσεις των συγγενών των προσφύγων μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, όπως επίσης και η πρωτοβουλία να οργανώσει από τις πρωτοσέλιδες κορυφαίες στήλες της έρανο για τα ορφανά του πολέμου. Επιπλέον η «Μακεδονία» έδωσε μεγάλη σημασία στις αρθογραφίες και σχολιογραφικές στήλες καθώς επίσης και στα λαϊκά αναγνώσματα και στα ηρωικά μυθιστορήματα. Όταν μάλιστα ο αριθμός των σελίδων της το επέτρεπε δημοσίευε πολλά αναγνώσματα ηρωικού, ρομαντικού, ιστορικού και τοπικού περιεχόμενου.¹³⁸

Κοντά σε όλα αυτά πρέπει να προσθέσουμε την εγκατάσταση στα 1923 ασυρμάτου για την λήψη ειδήσεων από το εξωτερικό, την συνεχή αναμόρφωση της εμφάνισης της, την παράθεση φιλολογικών σημειωμάτων, αναγνωσμάτων και κειμένων που θεωρούσε πνευματική τροφή για τους αναγνώστες της, την ανάθεση του «τμήματος των αγγελιών» σε ειδικό γραφείο, γεγονός που βοήθησε στην αύξηση αυτής της στήλης και την καθιέρωση στην Τρίτη σελίδα του εντύπου αθλητικής στήλης. Βέβαια η αυξητική πορεία που σημείωσε η «Μακεδονία»

¹³⁷ Γιώργος Αναστασιάδης, *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*, εκδόσεις University Studio Press/Εκφραση, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 48 – 49.

¹³⁸ Βλ. Κανδυλάκης, ο.π., σελ. 75 – 79.

αυτήν την περίοδο δεν οφείλεται μόνο στις καινοτομίες που καθιέρωσε αλλά και στον ανθρώπινο παράγοντα.¹³⁹

Στην πορεία της, πάντως, για την κορυφή η «Μακεδονία» συνάντησε αρκετές δυσκολίες. Οι περισσότερες από αυτές οφείλονταν στις νέες διώξεις και παύσεις που υπέστη αυτήν την περίοδο. Όσον αφορά το πρώτο παύσεις στην έκδοση της εφημερίδας επιβλήθηκαν δύο φορές από τον διοικητή της Στρατιάς της Ανατολής, Μορίς Σαράϊγ, μια τον Σεπτέμβριο του 1916 και μία μεταξύ 3 και 9 Νοεμβρίου του 1917,¹⁴⁰ ενώ η εφημερίδα δεν εκδόθηκε για 15 μέρες τον Οκτώβριο του 1925 λόγω του απεργιακού αγώνα των τεχνικών του τύπου.¹⁴¹ Όσον αφορά το δεύτερο ο εισαγγελέας στράφηκε συχνά εναντίον της εφημερίδας για μια σειρά άρθρων ενώ συχνές ήταν και οι καταδίκες σε φυλάκιση μελών του προσωπικού όπως παραδείγματος χάρη του αρχισυντάκτη Πέτρου Λεβαντή, του ιδιοκτήτη Κωνσταντίνου Βελλίδη και του συντάκτη Αύγουστου Θεολογίτη.¹⁴²

Από την άλλη προβλήματα στην εφημερίδα δημιουργούσε και η ανά τακτά χρονικά διαστήματα επιβολή λογοκρισίας. Η μέθοδος αυτή εφαρμοζόταν ως εξής. Ενώ η εφημερίδα ήταν έτοιμη για εκτύπωση, παρουσιαζόταν κάποιος «υπεύθυνος» λογοκριτής και διέταζε να αφαιρεθεί ένα μεγάλο κομμάτι από το άρθρο, ή μια είδηση, ή και ολόκληρο το άρθρο και ολόκληρες ειδήσεις, οπότε η εφημερίδα κυκλοφορούσε με κουτσοσυρεμένα άρθρα, με μισές ειδήσεις και με μεγάλα κενά στις σελίδες. Η λογοκρισία στα πρώτα χρόνια δεν γινόταν πριν την εκτύπωση του φύλλου αλλά μετά από αυτήν, οπότε και διαταζόταν η κατάσχεση όλων των φύλλων της εφημερίδας.¹⁴³ Λογοκριμένα κείμενα συναντάμε στην «Μακεδονία», όπως και στις άλλες εφημερίδες, τις περιόδους 1912 – 1913, 1915 – 1920, 1921 – 1923 και 1925 – 1926.¹⁴⁴

Στις 4 Ιανουαρίου 1930 έφυγε από την ζωή ο ιδρυτής της «Μακεδονίας», Κωνσταντίνος Βελλίδης. Στο φύλλο της 5 Ιανουαρίου η εφημερίδα ανήγγειλε το θάνατο του ιδρυτή της, με οκτάστηλο τίτλο. Η κυβέρνηση σε ένδειξη σεβασμού

¹³⁹ Μανώλης Κανδυλάκης, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης : Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τόμος γ 1923 – 1941, εκδόσεις University studio press/Εκφραση, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 45 – 47, 53 – 54.

¹⁴⁰ Βλ. Κανδυλάκης, , *ο.π.*, τόμος β, σελ. 87.

¹⁴¹ Βλ. Αναστασιάδης, *ο.π.*, σελ. 62.

¹⁴² Για τις δικαστικές μάχες της εφημερίδας αυτήν την περίοδο βλέπε Κανδυλάκης, *ο.π.*, τόμος β, σελ. 93 – 104 καθώς επίσης Κανδυλάκης, *ο.π.*, τόμος γ, σελ. 56 – 57.

¹⁴³ Γιώργου Χατζόπουλου, *Η Ιστορία του Τύπου της Θεσσαλονίκης*, εκδόσεις Συνδικάτο Τύπου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 25 – 26.

¹⁴⁴ Βλ. Κανδυλάκης, , *ο.π.*, τόμος β, σελ. 86.

έδωσε εντολή η κηδεία του να γίνει δημοσία δαπάνη.¹⁴⁵ Το τιμόνι της εταιρίας πέρασε πλέον στα χέρια του αδερφού του, του Γεώργιου Βελλίδη.¹⁴⁶ Ο Γεώργιος Βελλίδης πέτυχε όχι μόνο να μην κλονισθεί η κυκλοφορία της «Μακεδονίας», λόγω του θανάτου του ιδρυτή της, αλλά και την περαιτέρω καθιέρωση της.¹⁴⁷ Από τις πιο χαρακτηριστικές ενέργειες του, που βοήθησαν στην βελτίωση του κύρους και της αύξησης της κυκλοφορίας της «Μακεδονίας» ήταν η καθιέρωση μεγάλων αθλητικών στηλών, μιας και τα αθλητικά γεγονότα συγκινούσαν το αναγνωστικό κοινό, η ιδιαίτερη βαρύτητα που δόθηκε στο αστυνομικό και δικαστικό ρεπορτάζ,¹⁴⁸ ενώ αίσθηση προκάλεσε και η καθιέρωση από τον Ιούνιο του 1930 ενός «Μεγάλου Λαχείου» στα πρότυπα των αθηναϊκών εφημερίδων.¹⁴⁹

Κλείνοντας την επισκόπηση της ιστορίας της εφημερίδας μεταξύ 1911 και 1930, πρέπει να γίνει λόγος και για τον ιδεολογικό προσανατολισμό της «Μακεδονίας» αυτή την περίοδο. Αρχικά η «Μακεδονία» μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης δεν προσχώρησε σε κανένα από τα ελληνικά κόμματα αλλά ακολούθησε ανεξάρτητη γραμμή, αποκλίνουσα προς την δημιουργία Μακεδονικού Κόμματος, γιατί έτσι πίστευε ότι θα εξυπηρετούνταν καλύτερα τα συμφέροντα της Βορείου Ελλάδος, η οποία αντιμετώπιζε άπειρα προβλήματα τα οποία έπρεπε να επιλυθούν. Αργότερα, όμως, και συγκεκριμένα την άνοιξη του 1915 τάχθηκε ανεπιφύλακτα στο πλευρό του Ελευθερίου Βενιζέλου.¹⁵⁰ Πριν όμως περάσει στο πλευρό της βενιζελικής παράταξης ήταν φιλοβασιλική και δεν έδειξε φιλοδημοκρατικά αισθήματα.¹⁵¹ Μετά το 1915 όμως τοποθετήθηκε στο δημοκρατικό χώρο, υποστηρίζοντας όμως όχι μόνο τον Βενιζέλο αλλά και τις διάφορες τάσεις που εκδηλώθηκαν εντός του βενιζελογενούς χώρου, όπως για παράδειγμα στις εκλογές του 1926, που υποστήριξε τον Παπαναστασίου ή στις βουλευτικές εκλογές του 1929, που υποστήριξε τον υποψήφιο του Καφαντάρη. Ενδεικτικό της ιδεολογικής αυτής στροφής αποτέλεσε το γεγονός ότι οι παράγοντες του Κόμματος έβρισκαν χώρο έκφρασης και προβολής στις σελίδες της «Μακεδονίας».¹⁵²

¹⁴⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/1/1930, αρ. φύλλου 6290.

¹⁴⁶ Πάνου Καρυκόπουλου, *200 χρόνια Ελληνικού Τύπου*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1984, σελ. 146.

¹⁴⁷ Βλ. Μάγιερ, *ο.π.*, σελ. 67.

¹⁴⁸ Βλ. Βουργουτζής, *ο.π.*, σελ. 113 – 114.

¹⁴⁹ Βλ. Κανδυλάκης, *ο.π.*, σελ. 50.

¹⁵⁰ Βλ. Μάγιερ, *ο.π.*, σελ. 64.

¹⁵¹ Βλ. Κανδυλάκης, *ο.π.*, σελ. 68.

¹⁵² Βλ. Κανδυλάκης, *ο.π.*, σελ. 42 – 43.

3 Αντικομμουνισμός και ιδιώνυμο στην Μακεδονία την περίοδο 1929 – 1932 μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας «Μακεδονία»

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν έγινε παρουσίαση της ιστορίας του κομμουνιστικού και εργατικού κινήματος στην Ελλάδα καθώς και της πορείας της εφημερίδας «Μακεδονία» στο χρόνο σε συνάρτηση με τον ιδεολογικό προσανατολισμό της. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε την οπτική ματιά του εντύπου απέναντι στο κομμουνιστικό κίνημα την περίοδο μεταξύ 1929 και 1932, περίοδο δηλαδή στην οποία και τέθηκε σε ισχύ το ιδιώνυμο. Πριν όμως μελετήσουμε αναλυτικά την στάση της «Μακεδονίας» απέναντι στο φλέγον αυτό κοινωνικό ζήτημα κρίνεται αναγκαίο να γίνει μια επισκόπηση της ιστορίας του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος στην Βόρειο Ελλάδα, από την γέννηση του μέχρι και την περίοδο που μας ενδιαφέρει.

Το βασικότερο κέντρο ανάπτυξης της σοσιαλιστικής ιδεολογίας στον βορειοελλαδικό χώρο ήταν η πόλη της Θεσσαλονίκης. Όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα η εμφάνιση της εργατικής τάξης εκεί έλαβε χώρα παράλληλα με την ίδρυση των πρώτων εργοστασίων στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Την περίοδο εκείνη η εργατική τάξη της πόλης είχε ως πυρήνα ένα ολιγάριθμο, σχετικά με το πλήθος των εργαζόμενων, βιομηχανικό προλεταριάτο. Τα πρώτα αμιγή εργατικά στρώματα στη Θεσσαλονίκη δημιουργήθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα γύρω από τις μεγάλες βιομηχανίες και γύρω από τις βιοτεχνίες καπνού και ειδών διατροφής. Το 1908 το εργατικό προσωπικό της πόλης αριθμούσε περίπου 25.000 άτομα, εκ των οποίων τα 10.000 δούλευαν σε διάφορα εργοστάσια, 10.000 στις βιοτεχνίες καπνού και 5.000 στο λιμάνι.¹⁵³

Οι συνθήκες εργασίας και ζωής των εργαζομένων την περίοδο αυτή ήταν άθλιες. Η εργάσιμη μέρα ήταν κατά κανόνα 12 ώρες ενώ πολλές φορές ξεπερνούσε και τις 14. Επιπλέον στην παραγωγή συμμετείχαν μαζικά γυναίκες και ανήλικα παιδιά. Οι αμοιβές επίσης ήταν εξευτελιστικές καθώς των ανδρών ήταν 15 - 23 γρόσια ενώ των γυναικών και των ανηλίκων 1 - 13 γρόσια. Μόλις το 1908, λόγω των διεκδικητικών αγώνων των εργατών οι αποδοχές διαμορφώθηκαν στα 35

¹⁵³ Απόστολος Παπαγιανόπουλος, *Θεσσαλονίκη ... εν θερμώ : Ο συγκλονιστικός 20^{ος} αιώνας της πόλης*, τόμος α, εκδόσεις Βιβλιοπωλεία Μαλλιάρης Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 181 -182.

γρόσια για τους άνδρες και στα 10 για τις γυναίκες με δωρη εργασία.¹⁵⁴ Οι άθλιες αυτές συνθήκες ζωής των εργατών, όπως ήταν φυσικό, προκάλεσαν το πρώτο κύμα απεργιακών κινητοποιήσεων. Έτσι στα 1904 απέργησαν οι υποδηματοποιοί, στα 1905 οι καπνεργάτες και οι εργάτες της κεραμοποιίας «Αλλατίνι» ενώ στα 1908 μέχρι και την επικράτηση του Κινήματος των Νεότουρκων σημειώθηκαν απεργίες από τους σιδηροδρομικούς, τους αρτεργάτες, τους τροχιοδρομικούς, τους καπνεργάτες, τους ζυθοποιούς, τους μυλεργάτες, τους ράφτες, τους κουρείς, τους σαπωνοποιούς και τους σερβιτόρους.¹⁵⁵ Οι κινήσεις αυτές, ωστόσο, δεν ήταν οργανωμένες αλλά αποτελούσαν αυθόρμητα ξεσπάσματα χωρίς οργάνωση και σαφείς στόχους.¹⁵⁶

Παράλληλα με τις πρώτες απεργιακές κινητοποιήσεις ιδρύθηκαν και τα πρώτα εργατικά σωματεία της Θεσσαλονίκης. Δεν ήταν πολυάριθμα και είχαν συντεχνιακή οργάνωση αποτελούνταν δηλαδή από εργάτες και εργοδότες μαζί και είχαν αλληλοβοηθητικό χαρακτήρα. Από τα πρώτα που ιδρύθηκαν ήταν η «Συντεχνία Ραπτών» στα 1904 και ο «Σύνδεσμος Εμποροϋπαλλήλων» στα 1905. Αμέσως μετά την επικράτηση του Κινήματος των Νεότουρκων, οι εξαγγελίες για ελευθερία και ισότητα των εθνοτήτων, δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες για την οργάνωση και την δράση του εργατικού κινήματος στην πόλη.¹⁵⁷

Η πρώτη πολιτική οργάνωση που εμφανίστηκε στην Θεσσαλονίκη ήταν η «Εργατική Λέσχη» τον Σεπτέμβριο του 1908. Η Λέσχη συγκροτήθηκε από Εβραίους της πόλης και απέκτησε εξ αρχής σοσιαλιστικό χαρακτήρα. Η μικρή αυτή οργάνωση οργάνωνε διαλέξεις, συσκέψεις και πολιτικές συζητήσεις, ενώ παράλληλα ασχολούνταν και με πρακτικά θέματα, προσπαθώντας κυρίως να αποσπάσει από την επιρροή των αστών τα εργατικά σωματεία. Τον Απρίλιο του 1909 η Λέσχη μετονομάστηκε σε «Εργατικός Σύνδεσμος Θεσσαλονίκης» και ένα μήνα μετά έκανε την πρώτη μεγάλη εκδήλωση πολιτικού χαρακτήρα, εορτάζοντας για πρώτη φορά την Εργατική Πρωτομαγιά. Η επιτυχία της εκδήλωσης ανησύχησε το νεοτουρκικό κομμάτι, το οποίο άρχισε να ετοιμάζει μια σειρά από νομοθετήματα, που αποσκοπούσαν να θέσουν κάτω από κυβερνητικό έλεγχο τα

¹⁵⁴ Γιάννη Παναγιωτίδη, *Η πορεία του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη*, εκδόσεις Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 16.

¹⁵⁵ Κώστας Φουντανόπουλος, *Εργασία και εργατικό κίνημα στην Θεσσαλονίκη 1908 – 1936 : Ηθική οικονομία και συλλογική δράση στον Μεσοπόλεμο*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005, σελ. 174 – 176.

¹⁵⁶ Βλ. Παπαγιανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 183.

¹⁵⁷ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 305 – 306.

συνδικάτα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μια μαζική διαδήλωση 6.000 ατόμων στην Θεσσαλονίκη, που ανάγκασε την κυβέρνηση να αναθεωρήσει τα νομοθετήματα.¹⁵⁸

Εξίσου δυναμική ήταν και η δεύτερη μεγάλη κίνηση του Συνδέσμου, που πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο του 1909 με αφορμή την συμπλήρωση ενός χρόνου από την επικράτηση της νεοτουρκικής εξέγερσης. Χιλιάδες εργάτες, ύστερα από πρόσκληση του Εργατικού Συνδέσμου αλλά και του Σοσιαλιστικού Κέντρου, πλημμύρισαν τους κεντρικούς δρόμους της πόλης, γιορτάζοντας χωριστά από το κοιτάτο την πρώτη αυτή επέτειο. Την επόμενη της διαδήλωσης οι δύο προαναφερθείσες οργανώσεις αποφάσισαν την ένωση τους σε γεωγραφική βάση, δημιουργώντας την «Εργατική Σοσιαλιστική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης», γνωστή και ως «Φεντερασιόν».¹⁵⁹

Κατά τους πρώτους μήνες της λειτουργίας στη «Φεντερασιόν» συνυπήρχαν δύο βασικές αριστερές ομάδες. Την πρώτη την αποτελούσαν οι «στενοί» Βούλγαροι σοσιαλιστές, η επαναστατική τάση της βουλγαρικής σοσιαλδημοκρατίας στον ευρύτερο μακεδονικό χώρο και την δεύτερη οι Βούλγαροι αναρχοφιλελεύθεροι της Θεσσαλονίκης, που εκφράζανε την κεντρώα σοσιαλδημοκρατική τάση, καθώς και οι Εβραίοι σοσιαλιστές της Θεσσαλονίκης, με επικεφαλής τον Μπεναρόγια.¹⁶⁰ Στις 20 Νοεμβρίου οι «στενοί» αποχώρησαν από την οργάνωση, δημιουργώντας ένα δεύτερο σοσιαλιστικό πόλο στην πόλη. Στην «Φεντερασιόν» έμειναν οι αναρχοφιλελεύθεροι και οι Εβραίοι υπό τον Μπεναρόγια, οι οποίοι μετά από συνεχή προσπάθεια αύξησαν τον κύκλο των οπαδών της οργάνωσης σε όλες τις εθνικές μειονότητες της πόλης και εξασφάλισαν έτσι σε βάρος του άλλου πόλου την μονοπώληση του σοσιαλιστικού κινήματος στην Θεσσαλονίκη.¹⁶¹

Η «Φεντερασιόν» από τους πρώτους μήνες της λειτουργίας της έθεσε ως κύριο μέλημα της την έκδοση δικού της δημοσιογραφικού οργάνου. Η πρώτη εφημερίδα της εκδιδόταν, λόγω των διαφορετικών γλωσσικών ομάδων που την συνιστούσαν, σε τέσσερις γλώσσες : στα ισπανοεβραϊκά ως «Χορνάλ ντε Λαβοραδόρ», στα ελληνικά ως «Εφημερίδα των Εργατών», στα βουλγάρικα ως «Ραμποτσίνσκι Βέσνικ» και στα τούρκικα ως «Αμελέ Γκαζετέζι». Η έκδοση αυτής της εφημερίδας διεκόπη για οικονομικούς λόγους τον Απρίλιο του 1909. Ακολούθησε ένα χρόνο

¹⁵⁸ Βλ. Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 378 – 380.

¹⁵⁹ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 343 – 344.

¹⁶⁰ Γιώργος Αναστασιάδης, *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης : Η ιστορική φυσιογνωμία του*, έκδοση του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 33.

¹⁶¹ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Ιστορία, ο.π.*, σελ. 65.

αργότερα η έκδοση νέας εφημερίδας της «Εργατικής Αλληλεγγύης» - «Σολινταριδάδ Οβραδέρα». Η έκδοση αυτής της εφημερίδας διεκόπη την άνοιξη του 1912, για να εκδοθεί, λίγο πριν την απελευθέρωση της πόλης από τον ελληνικό στρατό, η εφημερίδα «Εμπρός» - «Αβάντι».¹⁶² Επίσης, από τους πρώτους μήνες ζωής της, η «Φεντερασιόν» κατάφερε να αποκτήσει βήμα στην Οθωμανική Βουλή, ύστερα από την προσχώρηση στους κύκλους της του Βούλγαρου σοσιαλιστή και βουλευτή Θεσσαλονίκης Dimitar Vlachov.¹⁶³

Εκτός από την έκδοση της εφημερίδας, η οργάνωση επιχείρησε να παίζει σημαντικό ρόλο τόσο στο συνδικαλιστικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Αρχικά στα 1909 επιχείρησε την συνένωση όλων των καπνεργατικών συνδικάτων όταν οι καπνεργάτες της Θεσσαλονίκης συναντήθηκαν με τους συναδέλφους τους στην Καβάλα, προετοιμάζοντας το έδαφος για την διεξαγωγή του πρώτου καπνεργατικού συνεδρίου Μακεδονίας – Θράκης δύο χρόνια αργότερα. Παράλληλα η «Φεντερασιόν» στα τέλη του 1909 συνδέθηκε με την Β Διεθνή και κατάφερε να αναγνωριστεί από το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο ως τμήμα Θεσσαλονίκης. Επιπλέον πήρε μέρος στην πρώτη Οθωμανική Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη, που διεξήχθη από τις 25 έως της 27 Δεκεμβρίου 1910 στην Θεσσαλονίκη, καθώς και στην προκαταρκτική δεύτερη Βαλκανική Σοσιαλδημοκρατική Συνδιάσκεψη, που διεξήχθη στις 5 και 6 Οκτωβρίου 1911 στο Βελιγράδι.¹⁶⁴

Η «Φεντερασιόν» δημιουργήθηκε κατά την φιλελεύθερη φάση ζωής του Κινήματος των Νεότουρκων. Το Κίνημα, ωστόσο, απέβαλε σύντομα το φιλελεύθερο προσωπείο του και εξαπέλυσε μια σφοδρή αντεργατική και αντισοσιαλιστική εκστρατεία. Καθώς η «Φεντερασιόν» ασκούσε κριτική στο νεοτουρκικό καθεστώς, δέχτηκε αμέσως τις συνέπειες της αλλαγής. Πιο συγκεκριμένα στα 1910 έκλεισαν τα γραφεία της οργάνωσης και συνελήφθη ο ιθύνων νους της, Αβραάμ Μπεναρόγια. Απελευθερώθηκε τον Ιανουάριο του 1911 για να συλληφθεί πάλι τον Μάιο του 1911 με αφορμή την συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς. Εξορίστηκε εκ νέου στην Σερβία μέχρι τον Ιανουάριο του 1912, οπότε και επέστρεψε στην Θεσσαλονίκη. Με την επιστροφή του συνελήφθη ξανά και οδηγήθηκε στην Κωνσταντινούπολη από όπου και απελάθηκε στην Ελλάδα.

¹⁶² Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 350 – 351.

¹⁶³ Βλ. Παπαγιανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 188 – 189.

¹⁶⁴ Βλ. Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 391 – 393.

Επέστρεψε, ωστόσο, πάλι στην Θεσσαλονίκη τον Ιούλιο του 1912. Περίπου την ίδια περίοδο διακόπηκε και η έκδοση της εφημερίδας «Εργατική Αλληλεγγύη».

Το καθεστώς των Νεότουρκων, ωστόσο, ήδη από τις αρχές του 1910 άρχισε να χάνει την μεγάλη δύναμη που είχαν στα δύο πρώτα χρόνια εξουσίας τους. Έτσι στις αρχές του 1912, σε συμφωνία με τον Σουλτάνο, προχώρησε σε εκλογές για να νομιμοποιήσει την κυριαρχία του, ελπίζοντας ότι θα κέρδιζε μέσα στο αφόρητο κλίμα τρομοκρατίας που το ίδιο δημιούργησε σε βάρος των πολιτικών του αντιπάλων. Παρά το μεγάλο λαϊκό έρεισμα της «Φεντερασιόν», γεγονός που φάνηκε κατά την διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, οι Νεότουρκοι κέρδισαν τις βουλευτικές έδρες στην πόλη.¹⁶⁵

Η ήττα αυτή δεν αποδυνάμωσε το λαϊκό κίνημα. Το απέδειξε η συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς, που συγκέντρωσε, παρότι είχε απαγορευθεί, γύρω στους 1200 εργάτες ενώ την ίδια μέρα απείργησαν γύρω στους 7000 εργάτες. Αρκετές χιλιάδες κόσμου συγκεντρώθηκαν επίσης το βράδυ της ίδιας μέρας στους Κήπους του Μπέχτσιναρ σε μια δεύτερη εκδήλωση.¹⁶⁶ Τελικά το καθεστώς των Νεότουρκων ανετράπη τον Ιούλιο του 1912, γεγονός που επέφερε προσωρινή ηρεμία στην πόλη. Τότε είναι που επέστρεψε και ο Μπεναρόγια από την τελευταία του εξορία. Η περιοχή της Μακεδονίας, ωστόσο, πολύ σύντομα βρέθηκε πάλι στο επίκεντρο λόγω της έναρξης των βαλκανικών πολέμων. Μετά το πέρας των εχθροπραξιών συντελέστηκαν σημαντικές αλλαγές με κυριότερη το πέρασμα της περιοχής αλλά και της ίδιας της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος.¹⁶⁷

Μετά και το τελευταίο η Θεσσαλονίκη των πολλών εθνοτήτων και με την δεσπόζουσα θέση στην οικονομία και το εμπόριο αποδυναμώθηκε. Η πληθυσμιακή σύνθεση της μεταβλήθηκε βαθμιαία και από πολυεθνικό κέντρο μετατράπηκε σε μονοεθνικό. Ο ελληνικός στρατός ανάγκασε τους Βούλγαρους να εγκαταλείψουν την πόλη, με αποτέλεσμα αρκετά στελέχη της «Φεντερασιόν» να υποχρεωθούν να φύγουν από την οργάνωση. Παράλληλα λόγω της αντίδρασης απέναντι στα αντεργατικά νομοσχέδια που εφάρμοζε η ελληνική κυβέρνηση, η οργάνωση δέχτηκε αρκετές επιθέσεις. Το «Αβάντι» λογοκρινόταν συνεχώς ενώ πλήθος απαγορεύσεων δυσκόλευαν το έργο της. Στην συστηματική προσπάθεια υπονόμευσης του κύρους της Φεντερασιόν η Ελληνική Διοίκηση βρήκε

¹⁶⁵ Βλ. Αναστασιάδης, *ο.π.*, σελ. 36.

¹⁶⁶ Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 370 – 371.

¹⁶⁷ Βλ. Παπαγιανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 192.

στηρίγματα στον Ελληνικό Τύπο, στον οποίο δημοσιεύονταν αντισημικά σχόλια.¹⁶⁸

Παρά τις δυσκολίες η «Φεντερασιόν» συνέχισε την δράση της, θέτοντας υπό την αιγίδα της την δράση των εργαζομένων της πόλης αλλά και της Μακεδονίας, οι οποίοι προετοιμάζονταν να απαντήσουν στην αντεργατική πολιτική της κυβέρνησης με απεργίες. Έτσι στις αρχές του 1913 οι καπνεργάτες πραγματοποίησαν συνέδριο στα γραφεία της «Φεντερασιόν», με σκοπό την οργάνωση του αγώνα τους. Εκλέχτηκε μια κεντρική Επιτροπή Δράσης με έδρα την Καβάλα. Στις 22 Μαρτίου ξέσπασε απεργία των καπνεργατών στην Καβάλα, που γρήγορα εξαπλώθηκε και σε άλλες πόλεις με αιτήματα την αύξηση των ημερομισθίων, την αναγνώριση των σωματείων, την υποχρεωτική πρόσληψη συνδικαλιστών και άλλα. Η απεργία κράτησε πέντε μέρες και έληξε με επιτυχία. Ακολούθησε νέα απεργία στα τέλη Μαρτίου, που κράτησε είκοσι μέρες.¹⁶⁹

Οι καπνεργάτες της Μακεδονίας κατέβηκαν ξανά σε απεργία τον Μάρτιο του 1914 με αφορμή νομοσχέδιο της κυβέρνησης το οποίο προέβλεπε βαριά φορολογία στην καπνική παραγωγή των νέων χωρών και έθετε όρους στην διάθεση και την παραγωγή των καπνών. Οι καπνεργάτες έκριναν ότι το νομοσχέδιο αυτό οδηγούσε τον κλάδο τους σε ολοσχερή αφανισμό. Η πρώτη τους αντίδραση ήταν η αποστολή ενός τηλεγραφήματος στην ελληνική βουλή. Ακολούθησε στις 10 Μαρτίου σύσκεψη των αντιπροσώπων των σωματείων της Θεσσαλονίκης, της Δράμας και της Καβάλας, η οποία κατέληξε σε ψήφισμα δηλωτικό των προθέσεων του κινήματος. Λίγες μέρες αργότερα στις 22 Μαρτίου 1914 στάλθηκε επιστολή στους καπνέμπορους στην οποία κοινοποιούνταν οι εργατικές διεκδικήσεις. Μετά και την απόρριψη της ξέσπασε στις 24 Μαρτίου η μεγάλη απεργία των καπνεργατών της Μακεδονίας, στην οποία και συμμετείχαν 32.000 άτομα. Αν και η κυβέρνηση χτύπησε την απεργία και προσπάθησε να την αποσυντονίσει τελικά αυτή έληξε με επιτυχία στις 8 Απριλίου με την υπογραφή πρωτοκόλλου Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, της πρώτης σε όλη την Ελλάδα.¹⁷⁰

Η κυβέρνηση μπροστά σε αυτήν την επιτυχία αλλά και την συνεχή ανάπτυξη του σοσιαλιστικού και εργατικού κινήματος δεν παρέμεινε αδρανής. Έτσι προχώρησε σε άμεσες διώξεις πολλών συνδικαλιστικών στελεχών της Μακεδονίας

¹⁶⁸ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 179 – 180.

¹⁶⁹ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 24.

¹⁷⁰ Βλ. Αναστασιάδης, *ο.π.*, σελ. 39 – 45.

και της ηγετικής ομάδας της «Φεντερασιόν». Σε μια πρώτη φάση, τον Μάιο του 1914, συνελήφθη ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας «Αβάντι», Αρδίτι, επειδή σε άρθρο του στην εφημερίδα διατύπωνε έντονη διαμαρτυρία για την απόφαση της αστυνομίας να επιβάλει υποχρεωτικό κλείσιμο των μαγαζιών την ημέρα της ονομαστικής εορτής του Βασιλιά Κωνσταντίνου. Ο Αρδίτι παραπέμφθηκε στο κακουργιοδικείο για εξύβριση του βασιλιά και καταδικάστηκε σε ένα χρόνο φυλάκιση και σε διακόσιες δραχμές πρόστιμο. Ακολούθησε τον Ιούνιο η σύλληψη των επικεφαλής της «Φεντερασιόν» Μπεναρόγια και Γιονά και η εκτόπιση τους για δυόμισι χρόνια στην Νάξο βάση του νόμου «περί εκτοπίσεων των επικίνδυνων δια την δημόσιαν ασφάλειαν».¹⁷¹ Εκτός αυτών η κυβέρνηση απαγόρευσε τον εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1914 σε ανοιχτό χώρο, ενώ εντός του Μαΐου πραγματοποιήθηκε επιδρομή στα γραφεία της Φεντερασιόν με βανδαλισμούς και κλοπές αρχείων και άλλων εγγράφων.¹⁷²

Εντωμεταξύ, τον Αύγουστο του 1914 ξέσπασε στην Ευρώπη ο Α Παγκόσμιος Πόλεμος. Η «Φεντερασιόν», ενώ στην αρχή τάχθηκε κατά του πολέμου και της συμμετοχής της Ελλάδας σε αυτόν, παρασύρθηκε από την υποκριτική στάση ουδετερότητας της μοναρχικής παράταξης και συμμετείχε στον αντιβενιζελικό συνδυασμό της Θεσσαλονίκης για τις εκλογές του 1915. Στόχος της τέθηκε η εκλογή δικών της βουλευτών με σκοπό την είσοδο τους στη Βουλή, απ' όπου θα μπορούσαν να προπαγανδίσουν καλύτερα τις θέσεις της οργάνωσης. Πράγματι βουλευτές στην Θεσσαλονίκη εξελέγησαν οι Αριστοτέλης Σιδέρης και Αλμπέρτο Κουριέλ. Η επιτυχία αυτή, ωστόσο, δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα.¹⁷³

Πέρα, όμως, από αυτήν την λανθασμένη κίνηση, η «Φεντερασιόν» ανέπτυξε πολύ αξιόλογους αγώνες για την υπεράσπιση της ειρήνης. Έτσι, τον Αύγουστο του 1915, κοινοποίησε δήλωσή της, που απευθυνόταν στους σοσιαλιστές των Βαλκανίων και με την οποία διαμαρτυρόταν για τα σχέδια της Αντάντ να παραχωρήσει ελληνικά και σερβικά εδάφη στην Βουλγαρία.¹⁷⁴ Παράλληλα η οργάνωση, μέσω του Αριστοτέλη Σιδέρη, συμμετείχε στις εργασίες της Τρίτης Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, τον Ιούλιο του 1915, η οποία

¹⁷¹ Βλ. Κορδάτου, *ο.π.*, σελ. 262.

¹⁷² Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 26.

¹⁷³ Βλ. Κορδάτου, *ο.π.*, σελ. 274.

¹⁷⁴ Βλ. Λαζάρη, *ο.π.*, σελ. 430.

αποφάσισε την δημιουργία Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Ομοσπονδίας, καταδίκασε τον πόλεμο και υπογράμμισε την ανάγκη για την δημιουργία νέας Διεθνούς.¹⁷⁵

Ένα μήνα μετά την διεξαγωγή της προαναφερθείσας συνδιάσκεψης, επέστρεψαν από την εξορία οι Μπεναρόγια και Γιονάς. Αμέσως ξεκίνησαν τις συζητήσεις για την δημιουργία Εργατικού Κέντρου στην Θεσσαλονίκη. Μια πρώτη προσπάθεια για την δημιουργία του έγινε στις 23 Σεπτεμβρίου 1915. Η προσπάθεια αυτή δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, καθώς δεν είχε ωριμάσει ακόμη η ανάγκη δημιουργίας ενιαίου κέντρου συνδικαλιστικής έκφρασης.¹⁷⁶ Το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε τελικά δύο χρόνια αργότερα, στα 1917. Σε αυτό συνέβαλε η Προσωρινή Κυβέρνηση Θεσσαλονίκης του Βενιζέλου, η οποία θεώρησε ότι έτσι θα μπορούσε να θέσει υπό τον έλεγχο της το εργατικό κίνημα της πόλης. Η ιδρυτική σύσκεψη του ΕΚΘ έλαβε, έτσι, χώρα στο γραφείο του επιθεωρητή εργασίας Ιωάννη Αναπλιώτη και σε αυτή πήραν μέρος ελληνικά και εβραϊκά σωματεία. Η σύνταξη του καταστατικού ανατέθηκε στους σοσιαλιστές και η συνέλευση για την επικύρωση του έγινε στα γραφεία της «Φεντερασιόν». Το εγκεκριμένο καταστατικό υπογράφηκε από 11 σωματεία και το ΕΚΘ απέκτησε νομική προσωπικότητα με την 116/1917 απόφαση του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης.¹⁷⁷

Την ίδια περίοδο, πάντως, διεξήχθησαν προσπάθειες τόσο για την συνδικαλιστική όσο και για την κομματική συνένωση των σοσιαλιστικών οργανώσεων της χώρας. Και στις δύο αυτές προσπάθειες η «Φεντερασιόν» έπαιξε καθοριστικό ρόλο. Όσον αφορά το πρώτο αντιπρόσωποι του ΕΚΘ, που επηρεαζόταν από την «Φεντερασιόν», συμμετείχαν στο Πανελλαδικό Εργατικό Συνέδριο που διεξήχθη στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1918 και οδήγησε στην ενοποίηση των επαγγελματικών – συνδικαλιστικών οργανώσεων της χώρας μέσω της ίδρυσης της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος. Κατά την διάρκεια του συνεδρίου, εκτός από την οργανωτική υπηρεσία της «Φεντερασιόν», πολλά μέλη του ΕΚΘ εκλέχτηκαν στο προεδρείο του συνεδρίου και σε σημαντικές επιτροπές. Επιπλέον στην 11μελή Διοικητική Επιτροπή της νεοεκλεγείσας ΓΣΕΕ συμμετείχε ως μέλος ο Μπεναρόγια ενώ στο 26μελές Διοικητικό Συμβούλιο της συμμετείχαν τρεις εκπρόσωποι από την Θεσσαλονίκη. Παράλληλα οι σοσιαλιστές

¹⁷⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 71.

¹⁷⁶ Βλ. Αναστασιάδης, *ο.π.*, σελ. 50.

¹⁷⁷ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 320

της Θεσσαλονίκης ήταν αυτοί που οδήγησαν στην αποδοχή των θέσεων περί πάλης των τάξεων και αποκλεισμού κάθε αστικής επιρροής. Όσον αφορά το δεύτερο, η «Φεντερασιόν», έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πραγματοποίηση του συνεδρίου που οδήγησε στην ίδρυση του ΣΕΚΕ. Μετά την ίδρυση της ΓΣΕΕ και του ΣΕΚΕ ο πρωταρχικός ρόλος της «Φεντερασιόν» στον ελληνικό σοσιαλιστικό χώρο άρχισε να εξασθενεί, καθώς η οργάνωση μετατράπηκε σε κομματική οργάνωση του ΣΕΚΕ στη Θεσσαλονίκη, επεκτείνοντας την δράση της σε ολόκληρη την Μακεδονία.¹⁷⁸

Ένα χρόνο μετά και την ίδρυση των δύο αυτών οργανώσεων η Ελλάδα συμμετείχε στρατιωτικά στην προσπάθεια των Συμμάχων για κατάπνιξη του μπολσεβικικού κινήματος στην Ρωσία. Έτσι, ύστερα από μια σύντομη ανάπαυλα ηρεμίας στις σχέσεις της κυβέρνησης με τους εργάτες, η κατάσταση στην χώρα οξύνθηκε ξανά. Αποτέλεσμα της όξυνσης ήταν η εισβολή της Αστυνομίας τον Δεκέμβριο του 1918 στα γραφεία της «Φεντερασιόν» και η σύλληψη τριών μελών της με την κατηγορία του «μπολσεβικισμού», καθόσον υπήρχαν πληροφορίες ότι γίνονταν συζητήσεις στην οργάνωση «περί κοινωνικής επαναστάσεως».¹⁷⁹ Παρά τα χτυπήματα της άρχουσας τάξης η σοσιαλιστική δράση στην Θεσσαλονίκη δεν σταμάτησε. Στην πόλη το ΕΚΘ μετατράπηκε σε πόλο γύρω από τον οποίο συσπειρωνόταν οι εργάτες. Εκεί σχεδόν καθημερινά γίνονταν συζητήσεις σχετικά με εργατικά – συνδικαλιστικά θέματα, αλλά και ευρύτερα πολιτικά. Παράλληλα στην πόλη κυκλοφορούσαν σοσιαλιστικές εφημερίδες και έντυπα όπως το «Αβάντι», η «Φωνή του Εργάτη», ο «Κομμουνισμός», η «Κομμουνιστική Επιθεώρηση» και άλλα.¹⁸⁰ Παράλληλα στη πόλη δημιουργήθηκε το Γραφείο Περιοχής Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας με πρώτο γραμματέα τον Νίκο Σαργολόγο. Εκτός όλων αυτών η πόλη συμμετείχε ενεργά στο απεργιακό κύμα που ξέσπασε στα 1919.¹⁸¹

Εντός του 1919 η Ελλάδα ενεπλάκη στρατιωτικά στην περιοχή της Μικράς Ασίας. Η εμπλοκή αυτή, που διήρκεσε τρία χρόνια και έληξε με δραματικό τρόπο, αποτέλεσε τον πυρήνα γύρω από τον οποίο κινήθηκαν όλες οι ενέργειες των σοσιαλιστών της χώρας. Στην Θεσσαλονίκη την περίοδο αυτή σημειώθηκαν σημαντικές ζυμώσεις. Αρχικά πρέπει να τονιστεί ότι στην διάρκεια των ετών 1920

¹⁷⁸ Βλ. Παπαγιανόπουλου, *ο.π.*, σελ.401 - 402.

¹⁷⁹ Βλ. Παπαγιανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 204.

¹⁸⁰ Βλ. Αναστασιάδης, *ο.π.*, σελ. 57.

¹⁸¹ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 78.

– 1921 στην πόλη είχαν συγκεντρωθεί αρκετά επιφανή στελέχη του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, με αποτέλεσμα η Θεσσαλονίκη να αποτελεί σοσιαλιστικό προπύργιο. Αυτό φάνηκε και από το γεγονός ότι στα 1921, σε πανελλήνια κλίμακα, επί συνόλου 140.000 εργατών, το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης αριθμούσε 15.000 μέλη, όσο δηλαδή τα αντίστοιχα της Αθήνας και του Πειραιά.¹⁸²

Η δυναμική αυτή αποτυπώθηκε εξίσου σε μια σειρά μαζικών κινητοποιήσεων των εργατών ενάντια στα σκληρά φορολογικά και άλλων ειδών μέτρα, που ελήφθησαν από όλες τις κυβερνήσεις κατά την διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Από αυτές ξεχώρισαν η απεργία των σιδηροδρομικών υπαλλήλων τον Ιανουάριο του 1920, που έδωσε το έναυσμα στους σιδηροδρομικούς της Μακεδονίας να προωθήσουν την ιδέα για την δημιουργία δευτεροβάθμιου συνδικαλιστικού οργάνου,¹⁸³ η απεργία των εργαζόμενων στην εταιρία υδάτων τον Μάρτιο, των τροχιοδρομικών και των ηλεκτροτεχνιτών τον Νοέμβριο, κατά την διάρκεια της οποίας σημειώθηκαν πολλές συλλήψεις και κατάληψη του ΕΚΘ από τον στρατό¹⁸⁴ και αυτή των εργατριών τον Απρίλιο του 1922 στο εργοστάσιο τσιγάρων «Σαλόνικα».¹⁸⁵

Ιδιαίτερη μνεία, πάντως, πρέπει να γίνει στον εορτασμό της Πρωτομαγιάς του 1921, λόγω των σοβαρών επεισοδίων μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας. Κατά των διαδηλωτών επενέβη έφιππη δύναμη της αστυνομίας και η στρατιωτική διοίκηση και ακολούθησαν αιματηρές συγκρούσεις σε πολλά σημεία της πόλης. Ένα από τα αξιοσημείωτα γεγονότα εκείνης της ημέρας ήταν η στασίαση ενός στρατιωτικού τμήματος που επρόκειτο να μεταβεί στο μέτωπο και η ένωση του με τους διαδηλωτές. Το γεγονός έδωσε αφορμή στις Αρχές να κηρύξουν στρατιωτικό νόμο, βάση του οποίου ακολούθησαν συλλήψεις και παραπομπές των συλληφθέντων σε έκτακτα δικαστήρια και στρατοδικεία με την κατηγορία της υποκίνησης του λαού σε στάση.¹⁸⁶

Η εκστρατεία στην Μικρά Ασία έληξε με τραγικό τρόπο καθώς στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1922 ο ελληνικός στρατός απομακρύνθηκε από την Μικρά Ασία, ενώ λίγες μέρες αργότερα η Σμύρνη παραδιδόταν στις φλόγες. Δύο μήνες

¹⁸² Βλ. Μοσκόφ, *ο.π.*, σελ. 418.

¹⁸³ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 199 – 200.

¹⁸⁴ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 37 – 38.

¹⁸⁵ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 204 – 209.

¹⁸⁶ Βλ. Παπαγιανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 417.

αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις αρχές Νοεμβρίου, διεξήχθη το Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ. Από το τμήμα Θεσσαλονίκης συμμετείχαν οι Νίκος Σαργολόγος, Λέων Χατζησταύρου, Τζάκ Βεντούρα και Αβραάμ Μπεναρόγια, οι οποίοι και εκλέχτηκαν μέλη στα κεντρικά όργανα του Κόμματος.¹⁸⁷ Επίσης στα τέλη του Νοεμβρίου, στην Θεσσαλονίκη συνήλθαν οι αντιπρόσωποι των σοσιαλιστικών οργανώσεων και ομίλων από την Αθήνα, τον Πειραιά, την Χαλκίδα, τον Βόλο, την Πάτρα και την Θεσσαλονίκη και ίδρυσαν την Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας, που συσπείρωσε γύρω της την σοσιαλιστική νεολαία.¹⁸⁸

Η πτώση του βιοτικού επιπέδου μετά την Καταστροφή επέφερε λαϊκή δυσανεμία, που εκδηλώθηκε μέσω μιας σειράς κινητοποιήσεων. Η πρώτη από αυτές ξέσπασε τον Αύγουστο του 1923 και σε αυτή συμμετείχαν οι βασικοί κλάδοι της πόλης με βασικό αίτημα την μη μείωση των μισθών και την λήψη μέτρων με σκοπό να σταματήσουν οι ελλείψεις σε τρόφιμα αλλά και η αισχροκέρδεια των εμπορέων. Η κυβέρνηση αντέδρασε βίαια στο κύμα των απεργιών. Η ισχύς των εργατικών νόμων ανεστάλη και πολλοί απεργοί, με προεξάρχοντα τον Μπεναρόγια, συνελήφθησαν και δικάστηκαν. Η πόλη της Θεσσαλονίκης στρατοκρατήθηκε και τα γραφεία του ΕΚΘ τέθηκαν υπό αστυνομική επιτήρηση. Παρά τα μέτρα οι αντιδράσεις για την οικονομική αναταραχή, που ακολούθησε την μικρασιατική καταστροφή, δεν σταμάτησαν αλλά συνεχίστηκαν και τα επόμενα δύο χρόνια.¹⁸⁹

Έτσι εντός του 1924 σε απεργία κατέβηκαν οι καπνεργάτες, οι σιδηροδρομικοί, οι ναυτεργάτες και οι εργάτες της ύδρευσης. Ακολούθως εντός του 1925 ξεσηκώθηκαν οι υποδηματεργάτες, οι σιδηροδρομικοί και οι καπνεργάτες.¹⁹⁰ Πρέπει να τονιστεί ότι κατά την διάρκεια της απεργίας του μήνα Μαΐου 1925 τα Τμήματα Ασφαλείας και Καταδιώξεως επιτέθηκαν στα γραφεία του ΕΚΘ και κακοποίησαν όσους βρίσκονταν μέσα. Επιπλέον όταν κινητοποιήθηκαν εργάτες και εργάτριες και συγκεντρώθηκαν στον περίβολο του ΕΚΘ, στήθηκαν πολυβόλα και ακολούθησε επέλαση ιππικού.¹⁹¹

¹⁸⁷ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 78 - 79.

¹⁸⁸ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 120.

¹⁸⁹ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 214 – 215.

¹⁹⁰ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 39 – 40.

¹⁹¹ Αλέξανδρος Δάγκας, *Ο Χαφίς - Το κράτος κατά του Κομμουνισμού : Συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες ασφαλείας Θεσσαλονίκης 1927*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ. 79.

Στη διάρκεια αυτών των χρόνων, οι σοσιαλιστές της Θεσσαλονίκης, πέρα από την οργάνωση των αγώνων των εργατών, συμμετείχαν και στις έντονες πολιτικές ζυμώσεις εντός του Κόμματος. Η ομάδα αυτή συμμετείχε το 1923 στις διεργασίες του Εθνικού Συμβουλίου του ΣΕΚΕ και προκάλεσε μια σοβαρή ρήξη. Πιο συγκεκριμένα, μετά το αιματηρό χτύπημα που δέχτηκε η απεργία του 1923 και την τρομοκρατία που επακολούθησε, το τμήμα Θεσσαλονίκης υποστήριξε ότι η εργατική τάξη έχασε το μαχητικό της πνεύμα και γι αυτό έπρεπε το Κόμμα να εγκαταλείψει κάθε μορφή επαναστατικής πάλης. Γι αυτό ακριβώς τον λόγο η ομάδα αυτή ζήτησε την σύγκληση αναθεωρητικού Συνεδρίου. Τα περισσότερα μέλη, ωστόσο, του Εθνικού Συμβουλίου τέθηκαν ενάντια σε αυτήν την πρόταση, γεγονός που οδήγησε απόρριψη του αιτήματος και διαγραφή των Μπενάρδια, Σίδηρη, Γεωργιάδη και Δημητράτου από το Κόμμα. Η απόφαση αυτή επικυρώθηκε εκ νέου το επόμενο έτος.¹⁹²

Ένα χρόνο μετά την διαγραφή του τμήματος Θεσσαλονίκης, ο στρατηγός Θεόδωρος Πάγκαλος επέβαλε στην χώρα δικτατορικό πολίτευμα. Την εποχή αυτή δεκάδες στελέχη του ΚΚΕ και της ΟΚΝΕ συνελήφθησαν με την κατηγορία του «αυτονομιστή», δηλαδή αυτού που προπαγάνδιζε την θέση για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία», και οδηγήθηκαν σε στρατοδικεία.¹⁹³ Στη Θεσσαλονίκη, σε μια τέτοια δίκη, αρκετά επώνυμα στελέχη καταδικάστηκαν σε ποινές, που έφταναν συνολικά τα 110 χρόνια. Από αυτά ξεχώρισαν οι Γρηγόρης Παπανικολάου, γραμματέας του ΕΚΘ, και Νίκος Ζαχαριάδης, μετέπειτα γραμματέας της ΚΕ του ΚΚΕ.¹⁹⁴

Αν και το ΚΚΕ βρέθηκε σε δεινή θέση, προσπάθησε, όσο ήταν δυνατόν να αντισταχθεί στα σχέδια του δικτάτορα. Τον Οκτώβριο του 1925 διεξήχθησαν στην χώρα δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, με σκοπό την νομιμοποίηση του καθεστώτος μέσω αυτών. Σε αυτές το ΚΚΕ, υποστήριξε τον συνδυασμό Ενιαίο Μέτωπο Εργατών – Αγροτών – Προσφύγων, σημειώνοντας πολλές επιτυχίες σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Ένα από αυτά ήταν η Θεσσαλονίκη στην οποία νικητής βγήκε ο αριστερός υποψήφιος Μηνάς Πατρίκιος. Το αποτέλεσμα αυτό δεν ευχαρίστησε καθόλου τον δικτάτορα. Με νόμο στον οποίο έδωσε αναδρομική ισχύ, ζήτησε την επανάληψη των εκλογών, με την αιτιολογία ότι οι δήμαρχοι των

¹⁹² Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 134, 142 – 144.

¹⁹³ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 168 – 169.

¹⁹⁴ Βλ. Αναστασιάδης, *ο.π.*, σελ. 65.

μεγάλων αστικών κέντρων έπρεπε να τυγχάνουν της υποστήριξης τουλάχιστον του 40% του εκλογικού σώματος. Στις επαναληπτικές εκλογές, που διεξήχθησαν στις 20 Δεκεμβρίου, παρά τα τρομοκρατικά μέτρα που έλαβε το καθεστώς το αριστερό ψηφοδέλτιο συγκέντρωσε μεγαλύτερη πλειοψηφία από την προηγούμενη φορά. Ακολούθησε τότε σύλληψη των κομμουνιστών δημοτικών συμβούλων και αντικατάσταση τους με εθνικόφρονες.¹⁹⁵

Ο Πάγκαλος ανατράπηκε τον Αύγουστο του 1926 από τον Γεώργιο Κονδύλη. Λίγους μήνες αργότερα, και πιο συγκεκριμένα τον Νοέμβριο του 1926 διεξήχθησαν εκλογές με το σύστημα της απλής αναλογικής. Το ΚΚΕ έλαβε σε αυτές τις εκλογές 41.982 ψήφους και ποσοστό 4,38%, κερδίζοντας 10 έδρες στην νέα Βουλή. Από αυτούς τους βουλευτές οι τέσσερις ήταν από την Θεσσαλονίκη. Επρόκειτο για τους Σεραφείμ Μάξιμο, Γρηγόρη Παπανικολάου, Ζακ Βεντούρα και Δαβίδ Σουλάμ.¹⁹⁶ Από τις εκλογές του 1926 δεν σχηματίστηκε αυτοδύναμη κυβέρνηση. Αντιθέτως σχηματίστηκε Οικουμενική Κυβέρνηση από τον Ζαΐμη, η οποία μετασχηματίστηκε σε Ευρέος Συνασπισμού, πάλι με επικεφαλής τον Ζαΐμη, που έμεινε στην εξουσία μέχρι το 1928. Η κυβέρνηση αυτή στην προσπάθεια της να σταθεροποιήσει την οικονομία προέβη σε αντιλαϊκά μέτρα, καθιλώνοντας σε χαμηλά επίπεδα τα ημερομίσθια και απορρίπτοντας κάθε αίτημα των εργατών για την βελτίωση των συνθηκών ζωής, γεγονός που οδήγησε στο ξέσπασμα μιας σειράς απεργιακών κινητοποιήσεων.¹⁹⁷

Στο διάστημα μεταξύ 1926 και 1928 η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε σημείο αναφοράς του απεργιακού κινήματος. Από αυτές ξεχωρίζουν η απεργία των καπνεργατών τον Φεβρουάριο του 1927, η γενική απεργία την Πρωτομαγιά του ίδιου έτους, των τυπογράφων τον Μάιο, των καπνεργατών τον Ιούνιο, των υφαντουργών τον Αύγουστο και των τροchioδρομικών τον Φεβρουάριο του 1928.¹⁹⁸ Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στην απεργία των καπνεργατών τον Ιούνιο, που χτυπήθηκε από την χωροφυλακή. Χίλιοι εργάτες από την διαδήλωση κατέφυγαν στο ΕΚΘ, ενώ οι 90 τολμηρότεροι από αυτούς κλείστηκαν μέσα. Η χωροφυλακή και ο στρατός πολιορκήσαν το κτίριο, επιδόθηκαν σε καταιγισμό

¹⁹⁵ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 49 – 50.

¹⁹⁶ Βλ. Κατσούλη, *ο.π.*, σελ. 184.

¹⁹⁷ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 181 – 182.

¹⁹⁸ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 41 – 42.

πυρών και αφού κατέστησαν το κτίριο διάτρητο από σφαίρες, ανάγκασαν τους εργάτες να παραδοθούν.¹⁹⁹

Στο ίδιο διάστημα, δηλαδή μεταξύ 1926 και 1928, στην πόλη συνέβησαν δύο ακόμα σημαντικά γεγονότα. Το πρώτο από αυτά είχε σχέση με το ΕΚΘ, στους κόλπους του οποίου σημειώθηκε η πρώτη διάσπαση με αφορμή το Γ Συνέδριο της ΓΣΕΕ. Η διάσπαση αυτή ήταν αποτέλεσμα των δύο διαφορετικών τάσεων, που σχηματίστηκαν εντός του ΕΚΘ, της κομμουνιστικής και της ρεφορμιστικής. Οι δύο αυτές παρατάξεις οδηγήθηκαν ανοιχτά σε ρήξη, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η δημιουργία του Πανεργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης, συνεργάτη της διοικούμενης από ρεφορμιστές ΓΣΕΕ.²⁰⁰ Το δεύτερο από αυτά έχει σχέση με την σύλληψη, τον Φεβρουάριο του 1927, ενός στελέχους της ΟΚΝΕ, του Σωτήριου Ιωαννίδη, ο οποίος, ύστερα από βασανιστήρια που υπέστη στα κρατητήρια, στρατολογήθηκε ως πληροφοριοδότης, εντεταλμένος να κινείται στις γραμμές του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος, μεταμφιεσμένος σε ειλικρινή εργάτη, συνδικαλιστή και κομμουνιστικό στέλεχος με σκοπό να συλλέγει πληροφορίες. Χάρη στις πληροφορίες που παρείχε ο Ιωαννίδης, η Ασφάλεια, ύστερα από εφόδους σε σπίτια σημαντικών προσώπων, κατάφερε να κατασχέσει το κομματικό αρχείο της οργάνωσης της Θεσσαλονίκης και να προβεί σε διώξεις, που αποδυνάμωσαν τον κομματικό μηχανισμό στην Βόρειο Ελλάδα.²⁰¹

Ένα χρόνο μετά την εξάρθρωση του κομματικού μηχανισμού της Θεσσαλονίκης, τα ηνία της χώρας ανέλαβε ξανά ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο τελευταίος, στο διάστημα το οποίο έμεινε στην εξουσία, έθεσε ως στόχο τον εκσυγχρονισμό της πολιτικής ζωής.²⁰² Δυστυχώς για τον ίδιο η τετραετία στην οποία παρέμεινε στο τιμόνι της χώρας, συνέπεσε με την περίοδο της παγκόσμιας κρίσης του καπιταλισμού, που έπληξε σοβαρά όλες τις τάξεις και τα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας. Η διεθνής οικονομική κρίση επέδρασε δυσμενώς και στην Θεσσαλονίκη, στην οποία σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής των βιομηχανικών και εμπορικών καταστημάτων του 1930 λειτουργούσαν 11.355 επιχειρήσεις, που απασχολούσαν συνολικά 37.368 άτομα. Από αυτές στο διάστημα 1929 – 1934 χρεοκόπησαν 649, οι οποίες ανήκαν κυρίως σε μικρούς και μεσαίους επαγγελματίες, ενώ μεγάλο μέρος των εργαζομένων πέρασε στην

¹⁹⁹ Βλ. Δάγκας, *ο.π.*, σελ. 79.

²⁰⁰ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 326 – 328.

²⁰¹ Βλ. Δάγκας, *ο.π.*, σελ. 241 – 242.

²⁰² Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 190 – 191.

ανεργία και την εξαθλίωση. Αυτοί που επλήγησαν περισσότερο στην Θεσσαλονίκη, ήταν οι καπνεργάτες. Για την αντιμετώπιση του έντονου προβλήματος της φτώχειας, οι δημοτικές αρχές Θεσσαλονίκης καθιέρωσαν διανομές συσσιτίου, που στα 1932 εξυπηρετούσε 40.000 άτομα.²⁰³

Αποτέλεσμα όλων των παραπάνω ήταν το ξέσπασμα νέων απεργιών στην πόλη από τις οποίες ξεχώρισαν οι κινητοποιήσεις στα τέλη του Ιανουαρίου 1929, κατά την διάρκεια της οποίας η αστυνομία έκλεισε το ΕΚΘ και συνέλαβε 150 εργάτες, και η εκδήλωση των καπνεργατών τον Μάρτιο του 1931 με βασικό αίτημα την παροχή επιδομάτων στους ανέργους, που χτυπήθηκε βίαια από την χωροφυλακή.²⁰⁴ Εκτός αυτών την περίοδο αυτή, ιδιαιτέρως από το 1931 και εξής, οπότε και ο αριθμός των ανέργων άρχισε να αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο, παρατηρήθηκαν και συνεχόμενα μαζικά συλλαλητήρια ανέργων.²⁰⁵ Σε αυτές συμμετείχαν κυρίως, αλλά όχι μόνο, οι εργαζόμενοι στις καπναποθήκες. Οι συγκεντρώσεις τους αποτελούσαν αφορμή κοινωνικής έντασης μέσα στην πόλη καθώς οι συμμετέχοντες στις κινητοποιήσεις διαλύονταν βίαια από αστυνομία και χωροφυλακή.²⁰⁶

Για να αντιμετωπιστεί το ανερχόμενο κύμα απεργιακών κινητοποιήσεων η κυβέρνηση Βενιζέλου προέβη, στην ψήφιση του νόμου 4229/1929 «Περί Νόμου ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», που έμεινε γνωστός ως ιδιώνυμο. Η ψήφιση αυτού του νόμου προκάλεσε μεγάλη αναστάτωση σε όλη τη χώρα, γεγονός που ανάγκασε την κυβέρνηση να λάβει έκτακτα στρατιωτικά μέτρα για την αντιμετώπιση πιθανών ταραχών αλλά και εξέγερσης των εργαζομένων. Στο πλαίσιο αυτών των μέτρων την ημέρα της ψήφισης οι μεγαλύτερες πληθυσμιακά πόλεις της χώρας, συμπεριλαμβανομένης και της Θεσσαλονίκης, στρατοκρατήθηκαν, ενώ διενεργήθηκαν και εκατοντάδες συλλήψεις.²⁰⁷ Εκτός από διαφωνούντες, όμως, ο νόμος 4229/1929, έλαχε και θετική υποστήριξη. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των υποστηρικτών του μέτρου στην πόλη της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι καλωσόρισαν τον συγχρονισμό του βήματος της χώρας με αυτόν της Ευρώπης,

²⁰³ Άννα Μαχαιρά, «Η Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου», στο *Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα : Ο Μεσοπόλεμος (1922 – 1940), τόμος β, μέρος α*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, σελ. 124.

²⁰⁴ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 42 – 43.

²⁰⁵ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 43.

²⁰⁶ Βλ. Φουντανόπουλος, *ο.π.*, σελ. 236.

²⁰⁷ Βλ. Παπαγιανόπουλου, *ο.π.*, σελ. 542 – 545.

όπου η ποινικοποίηση του κομμουνισμού και της κομμουνιστικής ιδεολογίας ίσχυε προ πολλού.²⁰⁸

Κλείνοντας την αναφορά μας στην Θεσσαλονίκη της περιόδου 1929 – 1932 πρέπει να σταθούμε και στις τρεις εκλογικές αναμετρήσεις που διεξήχθησαν στην πόλη αυτό το διάστημα. Η πρώτη έλαβε χώρα τον Αύγουστο του 1929 και αφορούσε την εκλογή των τοπικών αρχόντων. Σε αυτές νικητής αναδείχθηκε ο Νικόλαος Μάνος, προσκείμενος στο Λαϊκό Κόμμα, ενώ δεύτερος σε προτιμήσεις αναδείχθηκε ο υποψήφιος της Αριστεράς Μηνάς Πατρίκιος. Ενάμιση χρόνο αργότερα, και πιο συγκεκριμένα τον Νοέμβριο του 1930, μετά και την απόλυση του Μάνου, διεξήχθησαν πρόωρες δημοτικές εκλογές στις οποίες πλειοψήφησε ο εκπρόσωπος των βενιζελικών Χαρίσιος Βαμβακάς, ενώ την τρίτη θέση κατέλαβε ο αριστερός υποψήφιος Μηνάς Πατρίκιος.²⁰⁹ Η τρίτη από αυτές έλαβε χώρα τον Σεπτέμβριο του 1932 και ήταν για την ανάδειξη νέας βουλής. Σε αυτές νικητής βάση εδρών βγήκε με ελαφρύ προβάδισμα το Λαϊκό Κόμμα, ενώ το Ενιαίο Μέτωπο Εργατών – Αγροτών συγκέντρωσε το 4,97% των ψήφων, εκλέγοντας 10 βουλευτές. Ένας από αυτούς, ο Γκαζέ Μισέλ, εκλέχτηκε στην Θεσσαλονίκη.²¹⁰

Εκτός από την Θεσσαλονίκη, σοσιαλιστικό και εργατικό κίνημα αναπτύχθηκε και στις υπόλοιπες πόλεις της Μακεδονίας. Από αυτές ξεχωρίζουν οι πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και κυρίως οι πόλεις της Καβάλας, της Δράμας και δευτερευόντως των Σερρών. Σε αυτές τις πόλεις γινόταν καλλιέργεια και επεξεργασία καπνού. Όπως είναι φυσικό τις εξελίξεις, τουλάχιστον στο εργατικό κίνημα, τις μονοπωλούσαν οι καπνεργάτες. Η συνδικαλιστική οργάνωση των καπνεργατών στην περιοχή ξεκίνησε στα 1912, χρονιά κατά την οποία ιδρύθηκε στην Καβάλα η Σοσιαλιστική Νεολαία της πόλης, που προπαγάνδιζε τις σοσιαλιστικές ιδέες στους καπνεργάτες. Ωστόσο, το καθοριστικό βήμα προς την συνειδητοποίηση των εργατών της περιοχής, έγινε ένα χρόνο αργότερα όταν συγκροτήθηκε στην Καβάλα η Κεντρική Επιτροπή Δράσης των καπνεργατών της Ανατολικής Μακεδονίας.²¹¹

Από εδώ και στο εξής οι καπνεργάτες της περιοχής, προέβησαν αρκετές φορές σε απεργιακές κινητοποιήσεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε την απεργία του 1914, την απεργία σε του 1919 στην διάρκεια της οποίας σημειώθηκαν συγκρούσεις με τη

²⁰⁸ Βλ. Δάγκας, *ο.π.*, σελ. 82.

²⁰⁹ Βλ. Παπαγιανόπουλου, *ο.π.*, σελ. 550, 564.

²¹⁰ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 419 – 42°. Βλ. επίσης, Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 50.

²¹¹ Βλ. Κουτσούκαλης, *ο.π.*, σελ. 36.

χωροφυλακή και σημειώθηκαν 11 συλλήψεις,²¹² τα συλλαλητήρια σε Καβάλα και Δράμα τον Ιανουάριο του 1921 με κύριο αίτημα την απαγόρευση εξαγωγής των ανεπεξέργαστων καπνών,²¹³ τις μαχητικές απεργίες μεταξύ Σεπτεμβρίου και Δεκεμβρίου του 1924 στις οποίες σημειώθηκαν σοβαρές συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής,²¹⁴ τις κινητοποιήσεις το τελευταίο δεκαήμερο του Μαΐου και το πρώτο του Ιουνίου του 1927 στις οποίες σημειώθηκαν συλλήψεις, εξορίες αλλά και θάνατοι απεργών,²¹⁵ την απεργία του 1930 σε Καβάλα, Σέρρες και Κιλκίς,²¹⁶ καθώς επίσης και τις μαζικές κινητοποιήσεις των ανέργων του κλάδου λόγω της οικονομικής κρίσης τον Δεκέμβριο του 1931 σε Καβάλα και Δράμα.²¹⁷

Οι πόλεις αυτές της Μακεδονίας, εκτός από την συμμετοχή τους στους αγώνες της εργατικής τάξης, διακρίθηκαν επίσης και για την παρουσία τους στα διάφορα συνέδρια, που σημάδεψαν την ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος της χώρας. Παράλληλα είχαν και παρουσία στις διάφορες εκλογικές αναμετρήσεις αυτού του διαστήματος. Έτσι τον Νοέμβριο του 1926 κομμουνιστές βουλευτές εκλέχτηκαν στην Καβάλα (Ελευθέριος Σταυρίδης), στη Δράμα (Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης) και στη Φλώρινα (Νίκος Κυριακόπουλος),²¹⁸ ενώ το ίδιο συνέβη και τον Σεπτέμβριο του 1932 όπου κομμουνιστές βουλευτές εκλέχτηκαν στη Δράμα (Ευάγγελος Χαλκογιάννης) και στην Καβάλα (Δημήτριος Παρτσαλίδης).²¹⁹

Όπως έγινε φανερό από την παραπάνω επισκόπηση, το κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα στην Μακεδονία είχε βαθιές ρίζες και ιδιαίτερη παράδοση. Παράλληλα, ωστόσο, στην περιοχή αναπτύχθηκε ένα ευρύ δίκτυο, που είχε ως στόχο την ανάσχεση αυτού του κινήματος. Στην περίοδο που μας ενδιαφέρει, μάλιστα, το δίκτυο αυτό υποστήριζε, όπως προαναφέρθηκε, με θέρμη τον βασικότερο νόμο στον οποίο στηρίχθηκε η προσπάθεια αυτή, τον νόμο 4229/1929 «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και των ελευθεριών των πολιτών», που ψήφισε η κυβέρνηση Βενιζέλου. Όπως είναι φυσικό η πορεία που ακολουθήθηκε από την κατάθεση του νομοσχεδίου μέχρι την ψήφιση του νόμου,

²¹² Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 98.

²¹³ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 120.

²¹⁴ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 38.

²¹⁵ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 183 – 184.

²¹⁶ Βλ. Παναγιωτίδη, *ο.π.*, σελ. 42.

²¹⁷ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 238.

²¹⁸ Βλ. Κουτσούκαλη, *ο.π.*, σελ. 177.

²¹⁹ Βλ. Κατσούλη, *Ιστορία, τόμος γ, ο.π.*, σελ. 185.

την δημοσίευση του και την εφαρμογή του απασχόλησε τον Τύπο της εποχής και επομένως και την «Μακεδονία».

Η «Μακεδονία» ασχολήθηκε συστηματικά με την παρουσίαση αυτού του θέματος, πράγμα που αποδεικνύεται από μια σειρά άρθρων μεταξύ Δεκεμβρίου 1928 και Ιουλίου 1929. Ξεκινώντας αρχικά από τις 23 Δεκεμβρίου του 1928, την επομένη δηλαδή της κατάθεσης του σχετικού νομοσχεδίου στην Βουλή, η εφημερίδα ενημέρωσε το αναγνωστικό κοινό της με άρθρο ότι «ΚΑΤΑΤΕΘΗ ΤΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ». Σε αυτό αναφερόταν ότι «Ο κ. Ζαβιτσάνος κατέθηκε χθες εις Βουλὴν νομοσχέδιον, περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών. Δια του νομοσχεδίου ορίζεται ότι πας, όστις διευθύνει κομμουνιστικήν ή άλλην κίνησιν αποσκοπούσαν την βαθμιαίαν ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού καθεστώτος ή την βίαιαν επικράτησιν ωρισμένης κοινωνικής τάξεως τιμωρείται με φυλάκισιν 6 μηνών». Επιπλέον «Όστις δημόσια συνηγορεί υπέρ του κομμουνισμού και εκτελεί προσηλυτισμόν επί τω άνω σκοπώ τιμωρείται δια φυλακίσεως 3 τουλάχιστον μηνών. Αν ο προσηλυτισμός γίνεται δια χρημάτων ή αποτείνεται προς ανήλικους στρατιώτας ή δημοσίους υπαλλήλους τιμωρείται με φυλάκισιν 6 μηνών. (...) Αν ο προσηλυτισμός γίνεται δια του τύπου ή δια δημοσιευμάτων εν γένει τιμωρείται με φυλάκισιν 6 μηνών». Παράλληλα βάση του νομοσχεδίου «Αι εν υπαίθρῳ συναθροίσεις των οπαδών του Κομμουνισμού (...) απαγορεύονται ως επικίνδυνοι δια την δημόσιαν ασφάλειαν» ενώ απαγορευόταν και «η οπωσδήποτε εξάσκησις του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι εκ μέρους ατόμων ασπαζόμενων τας κομμουνιστικάς ή άλλας δοξασίας». Τέλος τονιζόταν ότι οι δημόσιοι λειτουργοί σε όλους του τομείς της διοίκησης που διέδιδαν κομμουνιστικές ιδέες ή είχαν καταδικασθεί για κάποιο από τα παραπάνω, «απολύονται της θέσεώς τους, μη δυνάμενοι να επαναδιορισθούν» . Το άρθρο έκλεινε με την υπόμνηση ότι οι καταδικαζόμενοι για τέτοιου είδους αδικήματα κινδύνευαν με εκτοπισμό «από ενός μηνός μέχρι δύο ετών».²²⁰

Όπως ήταν φυσικό, η πρόταση για την υιοθέτηση ενός τέτοιου νόμου προκάλεσε αντιδράσεις. Το γεγονός αποτυπώθηκε έντονα στις σελίδες της εφημερίδας, όπου συχνά συναντούσε κανείς ειδήσεις σχετικά με αποφάσεις και ψηφίσματα διαφόρων σωματείων και οργανώσεων, με τα οποία εκφραζόταν η

²²⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 23/12/1928, αρ. φύλλου 5924.

αντίθεση τους στο νομοσχέδιο αλλά και η επιθυμία τους τόσο για μη επικύρωση του όσο και για απόσυρση του, όπως και ειδήσεις σχετικά με κινητοποιήσεις ενάντια στο μελλοντικό νόμο. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ως προς το πρώτο το άρθρο της 19^{ης} Ιανουαρίου 1929 με τίτλο «Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ ΠΑΝΕΡΓ. ΚΕΝΤΡΟΥ», στο οποίο γινόταν λόγος για το ψήφισμα διαμαρτυρίας που κατέθεσαν τα σωματεία στην κυβέρνηση για το προσχέδιο νόμου,²²¹ όπως και το παρόμοιο της 31/3/1929 με τίτλο «ΑΙ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΙΔΙΩΝΥΜΟΥ» στο οποίο ο αναγνώστης διάβαζε ότι «Υπό της Εκτελεστικής Επιτροπής του τελευταίου καπνοπαραγωγικού συνεδρίου απεστάλη προς την Κυβέρνησιν και τον Πρόεδρον της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής επί της Δικαιοσύνης τηλεγράφημα διαμαρτυρίας κατά της ψηφίσεως του υπό συζήτησιν νομοσχεδίου περί ιδιώνυμου αδικήματος. Εις το τηλεγράφημα τονίζεται ότι το νομοσχέδιον τούτο θα εσήμανε καταπάτησιν του συντάγματος και στραγγαλισμόν των λαϊκών ελευθεριών. Παρόμοιον τηλεγράφημα απέστειλαν και οι αντιπρόσωποι του αγροτικού κόμματος οίτινες δηλούν ότι δεν θα ανεχθούν την καταπάτησιν του συντάγματος δια τοιούτου ανελευθέρου, οίον το περί ιδιώνυμου αδικήματος, νομοσχεδίου».²²²

Από την άλλη ως προς τις κινητοποιήσεις χαρακτηριστική είναι η είδηση που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 4^{ης} Απριλίου 1929 ότι «Η επιτροπή δράσις του Εργατικού Κέντρου, η εκλεγείσα από την πανεργατικήν συγκέντρωσιν, απεφάσισε την κάθοδον των εργατών εις δώρον απεργίαν καθ ην περίπτωσιν ψηφισθή το νομοσχέδιο περί ιδιώνυμου αδικήματος»,²²³ όπως και η παρόμοια περί «κηρύξεως 15λεπτου απεργίας εις ένδειξιν διαμαρτυρίας δια την ψηφισιν του νομοσχεδίου περί ιδιώνυμου αδικήματος» στο φύλλο της 22^{ης} Ιουνίου 1929.²²⁴

Παρά τις διαμαρτυρίες και τις κινητοποιήσεις το νομοσχέδιο αυτό εισήχθη στην Βουλή και σύντομα μετατράπηκε σε νόμο του κράτους. Η «Μακεδονία» παρακολουθούσε συνεχώς τις εξελίξεις και ενημέρωνε το αναγνωστικό της κοινό. Έτσι στις 9 Μαρτίου 1929 στο άρθρο της με τίτλο «ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ ΚΑΙ ΖΑΒΙΤΣΑΝΟΥ ΔΙΑ ΤΗΝ ΔΙΩΞΙΝ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ», ανέφερε ότι «Ο κ. Βενιζέλος θα συνεργασθή την Δευτέραν μετά του κ. Ζαβιτσάνου επί του ζητήματος της συντομοτέρας διώξεως των κομμουνιστικών εν Ελλάδι ενεργειών

²²¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/1/1929, αρ. φύλλου 5949.

²²² Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/3/1929, αρ. φύλλου 6019.

²²³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 4/4/1929, αρ. φύλλου 6023.

²²⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/6/1929, αρ. φύλλου 6099.

και συγχρόνως δια της ψηφίσεως του υποβληθέντος στη Βουλή νομοσχεδίου περί προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος. Εις προηγούμενας συνεργασίας ελήφθη ήδη κατ αρχήν απόφασις, όπως το νομοσχέδιον τούτο χαρακτηρισθή ως επείγον και συμπεριληφθή μεταξύ εκείνων των οποίων θα ζητηθή η ψήφισις από την συνερχόμενην εκτάκτως Βουλήν. Τούτο διότι εκρίθη, ότι η συνεχούμενη κατά τον τελευταίον μήνα έντασις της δράσεως των κομμουνιστικών πρακτόρων (...) επιβάλλει εις το Κράτος να λάβη και αυτό αυστηρότερα μέτρα, θέτουσα τέρμα εις την κομμουνιστικήν κίνησιν». ²²⁵

Ακολούθως η «Μακεδονία» στις 30 Μαρτίου δημοσίευσε την είδηση για την συζήτηση που διεξήχθη στη Βουλή και αποφάσισε την παραπομπή του νομοσχεδίου στις επιτροπές για μελέτη, ²²⁶ στις 4 Απριλίου την είδηση ότι το νομοσχέδιο ψηφίστηκε προς ανάγνωση και παραπέμφθηκε στην νομοθετική εξουσιοδότηση, ²²⁷ στις 31 Μαΐου ότι ξεκίνησε στη Βουλή η συζήτηση για το ιδιώνυμο και ότι το νομοσχέδιο έγινε κατ αρχάς δεκτό, ²²⁸ στις 25 Ιουλίου ότι δημοσιεύτηκε το ιδιώνυμο, ²²⁹ και στις 12 Αυγούστου ότι θα σταλεί στις αστυνομικές αρχές ερμηνευτική εγκύκλιος για το ιδιώνυμο με την οποία «θα παρέχονται οδηγίαι περί του τρόπου ενεργείας των αστυνομικών αρχών εις περίπτωσιν παραβάσεως του ως άνω νόμου, ώστε να αποφεύγονται υπερβασίαι και διώξεις ατόμων, τα στοιχεία των οποίων δεν κρίνονται υπό του νέου νόμου επαρκή». ²³⁰

Από δω και στο εξής, καθ όλη την διάρκεια της περιόδου την οποία και εξετάζουμε, η εφημερίδα, σχεδόν σε καθημερινή βάση, ήταν γεμάτη από ειδήσεις οι οποίες αφορούσαν τις συλλήψεις ατόμων για κομμουνιστική δραστηριότητα, την παραπομπή τους στα δικαστήρια και την καταδίκη τους από τα τελευταία. Οι ειδήσεις αυτές είτε παρέχονταν με την μορφή άρθρων, κυρίως όσον αφορά τα γεγονότα που οδήγησαν στην σύλληψη, είτε με την μορφή μικρών ειδήσεων σε ευρύτερες στήλες, όπως για παράδειγμα στη στήλη «Γεγονότα». Στις ανακοινώσεις αυτές δίνονταν όλα τα στοιχεία των συλληφθέντων καθώς και η τελική ποινή που τους επιβλήθηκε από το δικαστήριο. Ως προς την πρώτη περίπτωση ενδεικτικό είναι το άρθρο της 31/7/1929 με τίτλο «ΠΕΡΙ ΤΑΣ

²²⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/3/1929, αρ. φύλλου 5998.

²²⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 30/3/1929, αρ. φύλλου 6018.

²²⁷ Βλ. Εφημερίδα Μακεδονία, της 4/4/1929.

²²⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/5/1929, αρ. φύλλου 6077.

²²⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/7/1929, αρ. φύλλου 6132.

²³⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 12/8/1929, αρ. φύλλου 6148.

ΑΥΡΙΑΝΑΣ ΑΠΟΠΕΙΡΑΣ – ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΝ», όπου με αφορμή την επέτειο της 1^{ης} Αυγούστου η Αστυνομία προέβη σε συλλήψεις στη Δράμα «του εν Τσατάλτζα επικίνδυνου κομμουνιστού Φωτίου Κυβερνήτου ή Ιορδάνου, όστις κατελήφθη επ’ αυτοφώρῳ παρακινών και άλλους εργάτας να διασαλεύσουν την τάξιν» και στις Σέρρες του υποψήφιου δημάρχου του ΚΚΕ, Λυμπερόπουλου, επειδή «διένειμε προκηρύξεις επαναστατικού περιεχομένου, διών απεσκοπείτο η διασάλευσις της τάξεως».²³¹ Όσον αφορά το δεύτερο ενδεικτική είναι η είδηση στη στήλη «Γεγονότα» με τίτλο ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ, στην οποία αναφέρεται ότι «Υπό του 9^{ου} αστυνομικού τμήματος συνελήφθη ο Γ. Ιωαννίδης, διότι διένειμε προκηρύξεις εις τους εργάτας των παρά τα Σφαγεία εργοστασίων. (...) Ούτος μετά του επίσης συλληφθέντος Προδ. Γούναρη παρεπέμφθη εις το επ’ αυτοφώρῳ πλημμελειδικεϊόν το οποίο κατεδίκασε τον μεν Γούναρην εις 6 ½ μηνών φυλάκισιν τον δε Ιωαννίδην εις 7 ½ και ανά τριών μηνών εκτόπισιν έκαστον».²³²

Εκτός όλων αυτών, στην περίοδο μεταξύ 1929 και 1932, στις σελίδες της «Μακεδονίας» δημοσιεύτηκαν και κάποιες άλλες ειδήσεις σχετικά με πιθανές κινήσεις της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση του κομμουνισμού. Πιο συγκεκριμένα σε άρθρο της 1^{ης} Μαΐου 1931 ο αναγνώστης διάβαζε ότι «Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΘΑ ΠΑΤΑΞΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΩΣ ΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΝ – ΘΑ ΚΑΤΑΤΕΘΗ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΙΔΙΩΝΥΜΟΥ – Ο ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ ΑΝΕΚΟΙΝΩΣΕΝ ΟΤΙ ΚΑΤΟΠΙΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΔΕΝ ΘΑ ΔΥΝΑΝΤΑΙ ΝΑ ΔΙΑΤΑΡΑΞΟΥΝ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ». Βάση των πληροφοριών της εφημερίδας σε σύσκεψη του Πρωθυπουργού με τον Υπουργό Εσωτερικών «απεφασίσθη όπως επαναφερθή εν ισχύ ο νόμος περί εφαρμογής του μέτρου του εκτοπισμού των παρεκτρεπομένων κομμουνιστών. Ο νόμος ούτος είχε καταργηθή κατά την ψήφισιν του ιδιώνυμου, η δε επαναφορά του θα γίνη δια της νομοθετικής οδού, δι υποβολής την προσεχή Δευτέραν νομοσχεδίου περί συμπληρώσεως του ιδιώνυμου». Μάλιστα κατά την έξοδο του από την σύσκεψη αυτή «Ο κ. Πρωθυπουργός σχετικώς εις δημοσιογράφους

²³¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/7/1929, αρ. φύλλου 6138.

²³² Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/3/1930, αρ. φύλλου 6362.

ετόνισεν ότι η Κυβέρνησις είναι αποφασισμένη να λάβη κάθε μέτρον ώστε να μην είναι δυνατή η διατάραξις της τάξεως υπό των κομμουνιστών».²³³

Ακολούθως στις 5 Ιουλίου 1931 στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας υπήρχε άρθρο με τίτλο «ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΑΥΣΤΗΡΟΤΑΤΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ – ΕΚΚΑΘΑΡΙΖΕΤΑΙ Ο ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΚΛΑΔΟΣ ΕΚ ΤΩΝ ΠΡΩΤΩΝ». Βάση των πληροφοριών αποφασίστηκε για τους κομμουνιστές υπαλλήλους «να διενεργείται ο διοικητικός εκτοπισμός και η άμεσος αυτών απόλυσις. (...) Ήδη, και ως απαρχή εφαρμογής των αποφάσεων τούτων, θα γίνει εκκαθάρισις του διδασκαλικού κλάδου από τους κομμουνιστάς. Επί δύο χιλιάδων και πλέον διδασκάλων της Μακεδονίας θα απολυθούν αμέσως περί του τριάκοντα, των οποίων η κομμουνιστική δράσις είναι απολύτως αποδεδειγμένη».²³⁴

Ένα μήνα αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 3 Αυγούστου 1931, δημοσιεύτηκε στην «Μακεδονία» η είδηση ότι «Η ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΑΠΕΦΑΣΙΣΕ ΝΑ ΛΑΒΗ ΠΑΛΙΝ ΣΥΝΤΟΜΑ ΜΕΤΡΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΙΝ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ – ΑΠΕΦΑΣΙΣΣΘΗ ΝΑ ΤΕΘΗ ΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟ ΜΕΤΡΟΝ ΤΟΥ ΕΚΤΟΠΙΣΜΟΥ – ΗΔΗ ΤΟ ΜΕΤΡΟΝ ΘΑ ΕΦΑΡΜΟΣΘΗ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΣΗΜΑΙΝΟΝΤΩΝ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΧΙ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΟΥ». Σύμφωνα με το άρθρο «τίθεται το ταχύτερον εις εφαρμογήν ο ψηφισθείς νόμος δι ου επαναφέρεται εν ισχύ ο θεσμός του διοικητικού εκτοπισμού. Η εφαρμογή του μέτρου τούτου εξητήθη ως γνωστόν από τας δικαστικές και διοικητικές Αρχάς δια την αποτελεσματικήν αντιμετώπισιν της κομμουνιστικής κινήσεως. (...) Ήδη με την εφαρμογήν του νέου νόμου θα είναι δυνατόν να εφαρμοσθή το μέτρον του εκτοπισμού και κατά των κυριότερων κομμουνιστικών παραγόντων εκάστης περιφέρειας δι αποφάσεως επιτροπής απαρτιζόμενης από τας αρμόδιαις τοπικάς αρχάς».²³⁵

Τρεις μέρες πιο μετά, στις 6 Αυγούστου 1931, δημοσιεύτηκε νέα είδηση ότι «ΑΡΧΙΖΕΙ ΑΠΗΝΗΣ ΔΙΩΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ – ΑΠΕΦΑΣΙΣΘΗ ΑΜΕΣΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΕΚΤΟΠΙΣΜΩΝ – ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΡΥΘΡΩΝ ΟΜΙΛΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ». Βάση των πληροφοριών, αποφασίστηκε η

²³³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 1/5/1931, αρ. φύλλου 6750.

²³⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/7/1931, αρ. φύλλου 6815.

²³⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 3/8/1931, αρ. φύλλου 6844.

άμεση έναρξη «της λειτουργίας των διοικητικών επιτροπών δια την εκτόπισιν των κομμουνιστών. Ως είναι γνωστόν αι επιτροπαί θα συγκροτηθούν από τους Νομάρχας, τους κατά τόπους Εισαγγελείς και τους Διευθυντάς των Αστυνομιών. (...) Ο Υπουργός Δικαιοσύνης και ο Υπουργός των Εσωτερικών θα απευθύνουν κατόπιν συνεννοήσεως εγκυκλίους προς τας δικαστικές και αστυνομικές αρχάς, εις ας θα τονίζεται ο σκοπός του λαμβανόμενου μέτρου και θα συνίσταται να ενεργήσουν σωφρόνως και αυστηρώς προς εκπλήρωσιν του σκοπού τούτου». Παράλληλα το άρθρο τόνιζε ότι συζητήθηκε και «το ζήτημα της διαλύσεως των διαφόρων φιλολογικών σωματείων, τα οποία υπό το πρόσχημα των πνευματικών επιδιώξεων ενεργούν προφανή κομμουνιστικήν προπαγάνδαν» και ότι ελήφθη απόφαση για διάλυση τους.²³⁶

Την επομένη ακολούθησε νέο άρθρο με τίτλο «ΤΑ ΜΕΑ ΜΕΤΡΑ ΑΤΙΝΑ ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΙΝ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ – ΥΠΕΒΛΗΘΗ ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΣΧΕΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ κ. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΝ». Σε αυτό ο αναγνώστης διάβαζε ότι κατατέθηκε στον πρωθυπουργό έκθεση των αστυνομικών και δικαστικών αρχών για τα ληπτέα μέτρα στην οποία γινόταν πρόταση «να παρασχεθή στους κατά τόπους νομάρχας να προβαίνουν εις την εκτόπισιν των επικίνδυνων κομμουνιστών, κατόπιν και της γνωμάτευσης των επιτροπών κοινωνικής ασφαλείας». Επίσης υποδεικνυόταν να γίνονται οι δίκες των κομμουνιστών κεκλεισμένων των θυρών «ίνα μη γίνεται κομμουνιστική προπαγάνδα κατά την ώραν της ακροαματικής διαδικασίας εις το ακροατήριον, την οποίαν επιτηδείως ασκούν οι δικαζόμενοι εκάστοτε κομμουνισταί».²³⁷

Τέλος, στις 19 Αυγούστου, ακολούθησε νέο κείμενο με τίτλο «ΛΑΜΒΑΝΟΝΤΑΙ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ – Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΠΡΟΤΕΙΝΕΙ ΝΑ ΚΑΤΑΣΧΕΘΟΥΝ ΟΣΑ ΟΙΚΗΜΑΤΑ ΕΧΟΥΝ ΠΑΡΑΧΩΡΗΘΗ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΣ – ΟΙ ΕΡΥΘΡΟΙ ΕΞΟΡΙΣΤΟΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΕΠΙΘΥΜΗΤΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ». Σύμφωνα με αυτό «Ο υπουργός της Πρόνοιας ανέθεσεν εις το νομικόν συμβούλιον του Υπουργείου να εκπονήση νομοσχέδιον, κατά το οποίον, εάν αποδειχθή τις ότι είναι κομμουνιστής και κατέχει Κρατικόν οίκημα ή οικόπεδον, κηρύσσεται αυτοδικαίως έκπτωτος και εξώνεται αμέσως». Επιπλέον

²³⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 6/8/1931, αρ. φύλλου 6847.

²³⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/8/1931, αρ. φύλλου 6848.

στο ίδιο άρθρο γινόταν λόγος για σωρεία τηλεγραφημάτων διαμαρτυρίας από διάφορες νησιωτικές κοινότητες στις οποίες εξορίζονταν κομμουνιστές καθώς οι τελευταίοι «ερχόμενοι εις επαφήν με τους κατοίκους των νήσων επιδιώκουν να μεταδώσουν την ψυχοφθόρον ιδεολογίαν των και εις τας νήσους. (...) Η Κυβέρνησις αναγνώρισσα την βασιμότητα των διαμαρτυριών τούτων ήρχισε μελετώσα τα μέτρα δια των οποίων θα κατορθωθή η άρσις του κακού τούτου. Συνεπώς ερρίφθη η γνώμη όπως δια τους εκτοπιζομένους ληφθή μέτρον ανάλογον με τους καταδίκους ομοϊδεάτας. Να γίνη δηλαδή η συγκέντρωσις αυτών εις εν μέρος ή εις μίαν νήσον ακατοίκητον. Προς τούτο παρεκλήθη το υπουργείον Συγκοινωνίας όπως ορίση μηχανικόν μεταβαίνων εις τινάς των ακατοίκητων νήσων εξετάση το δυνατόν της ανεγέρσεως ειδικού συνοικισμού δια την εις αυτό εγκατάστασιν των εκτοπιζομένων».²³⁸

Διαβάζοντας κανείς τα παραπάνω άρθρα και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάστηκε η πορεία προς την ψήφιση του ιδιώνυμου αλλά και των άλλων νόμων, καταλήγει αρχικά στο συμπέρασμα ότι η εφημερίδα τηρεί ουδέτερη στάση ως προς τα γεγονότα. Ωστόσο, μια πιο προσεκτική ματιά στα φύλλα της «Μακεδονίας», την περίοδο που μας ενδιαφέρει, είναι ικανή να ανατρέψει τον παραπάνω ισχυρισμό. Οι πρώτες ενδείξεις ως προς αυτό προκύπτουν από τις σχολιαστικές στήλες της εφημερίδας. Από αυτές κάποιες είναι ενυπόγραφες και επομένως εκφράζουν την άποψη των δημοσιογράφων και των συνεργατών της εφημερίδας, και κάποιες άλλες έχουν την μορφή κύριου άρθρου, είναι ανυπόγραφες και γι' αυτό το λόγο η πατρότητα τους αποδίδεται στον διευθυντή σύνταξης της εφημερίδας.

Ξεκινώντας από τις 24 Δεκεμβρίου 1928 η στήλη "Ο Φακός μας" ξεκινούσε με τίτλο «ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ» και σχολίαζε την κατάθεση του νομοσχεδίου για το ιδιώνυμο με τον εξής τρόπο : «Εν νομοσχέδιον κατατέθη εις την Βουλήν περί προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος από τας επιθέσεις κατ' αυτού των άκρων αριστερών. Και αλλαχού εμφανίσθησαν δια τον σκοπόν τούτον προστατευτικά νομοσχέδια, τα οποία εν τούτοις μετετράπησαν εις τας χείρας των Κυβερνήσεων εις όπλα προς καταπολέμησιν των πολιτικών των αντιπάλων. Ιδιαιτέρως εις τα γειτονικά βαλκανικά Κράτη τα νομοσχέδια Γενικής Ασφαλείας ήσαν σκοτεινά και αφήκαν δυσμενή ανάμνηση εκ της εφαρμογής των. Αλλά οφείλη να λεχθή, ότι το

²³⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/8/1931, αρ. φύλλου 6859.

κατατεθέν εις την Ελληνικήν Βουλήν εμφανίζεται άρτιον και με διατάξεις, αι οποίαι είναι διαυγείς εις τας κατευθύνσεις των ώστε να μην επιτρέπουν καταστρατήγησιν. Ήτο δε καιρός να ληφθούν τοιαύτα μέτρα, εφόσον ο κομμουνισμός, χρεωκοπήσας παταγωδώς αλλαχού, απειλεί να θέλξη μερικώς εν Ελλάδι, ως το ωραιότερον κοινωνικόν σύστημα, όπως ακριβώς πολλάι καθυστερημένως εισαγόμεναι ιδέαι εν τη Πατρίδι μας ευρίσκουν οπαδούς από επιπολαιότητα και σνομπισμόν».²³⁹

Λίγες μέρες αργότερα, στις 5 Ιανουαρίου 1929, αναφορά στο ιδιώνυμο έκανε και η στήλη "ΠΡΩΙΝΟΙ ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ" του δημοσιογράφου Βινίκιου Γεράνη. Έγραφε λοιπόν ο δημοσιογράφος ότι «Εάν εις τον τόπον μας ο κομμουνισμός πρόκειται να χαρακτηρισθή ιδιώνυμον αδίκημα και να τεθή υπό αμείλικτον διωγμόν, εις την Ιταλίαν τα πράγματα επροχώρησαν περισσότερον. Εις την λαμπράν αυτήν χώραν του διαρκώς αναγεννώμενου πολιτισμού εξέλιπεν ολοσχερώς κάθε επίσημος κομμουνιστική εκδήλωσις. Οι φασίσται με το ρετσινόλαδον αφ' ενός και το δολοφονικόν στυλέτον αφ' ετέρου εδούλεψαν τόσον εντατικώς, ώστε ούτε για δείγμα δεν μπορεί να ευρεθή επίσημος κομμουνιστής».²⁴⁰

Ακολούθως, στις 19 Ιανουαρίου 1929, στο πρωτοσέλιδο της «Μακεδονίας» υπήρχε άρθρο με τίτλο «ΑΣ ΜΗ ΦΑΝΤΑΖΩΝΤΑΙ». Στο συγκεκριμένο άρθρο ο συντάκτης εξέφραζε την άποψη του για τον σχεδιαζόμενο νόμο. Έλεγε λοιπόν ο τελευταίος ότι «Η παρούσα Κυβέρνησις, της οποίας είναι ομολογουμένως γνωσταί αι φιλελεύθεραι τάσεις, απεφάσισεν, όπως εισαγάγην εις την Βουλήν, προς επιψήφισιν, τον νόμον "περί ιδιώνυμου αδικήματος". Η Κυβέρνησις ενεργούσα ούτως, ουδαμώς αφίσταται των άκρως φιλελεύθερων αρχών της παν άλλο δε ή επιδιώκει να πλήξη τας εργατικές τάξεις, ας μάτην προσπαθούν να περιπλέξουν εις τα δίκτυα των οι αρχηγοί κομμουνισταί. Αλλ' ούτε και αυτόν τούτον τον κομμουνισμόν, ως ιδεολογίαν, πλήττει το υπό συζήτησιν νομοσχέδιον. Απλώς και μόνον έρχεται να καθορίση τα όρια, μέχρι των οποίων είναι δυνατή η ανοχή της κομμουνιστικής δράσεως εις τον τόπον αυτόν. (...) Είναι γνωστή τοις πάσι η ακρότης, την οποίαν προσεπάθησαν να προσδώσουν πάντοτε εις τον αγώνα των οι ηγούμενοι της κομμουνιστικής δράσεως εν Ελλάδι. Τούτο δε, καθ ην στιγμήν εις τα όμορα Κράτη ο κομμουνισμός εκηρύχθη εκτός νόμου και κατεδιώχθη με

²³⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 24/12/1928, αρ. φύλλου 5925.

²⁴⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/1/1929, αρ. φύλλου 5935.

βιαιότητα. (...) Αλλ' οι κομμουνισταί παρεγνώρισαν την ανεκτικότητα του Ελλην. Κράτους. Την εθεώρησαν ως αδυναμίαν και δεν άφησαν περίπτωσιν, χωρίς να την εκμεταλλευθούν, δια να πλήξουν εκ θεμελίων το αστικόν καθεστώς μας, καθεστώς κατ' εξοχήν δημοκρατικόν και φιλελεύθερον. Προ της καταστάσεως αυτής δεν ήταν βέβαια δυνατόν παρά να αντιδράση επιτέλους το Κράτος. Ήτο υποχρέωσις του και έναντι του ισχύοντος κοινωνικού καθεστώτος και έναντι της μεγίστης πλειοψηφίας του Έθνους, ήτις – μηδέ των εργατών εξαιρουμένων – ηχθαίρετο τας μεθόδους, τας πολιτικάς και προπαγανδιστικάς, τας οποίας μετήρχετο ο κομμουνισμός εις τον τόπον μας προς επικράτησιν. Και της αμύνης του αυτής πρώτιστον όπλον υπήρξε το νομοσχέδιον περί «ιδιώνυμου αδικήματος». Το άρθρο κατέληγε με την διατύπωση ότι «κακώς επιζητούν οι κομμουνισταί (...) να παραστήσουν το νομοσχέδιον τούτο, ως μέλλον να πλήξη πάσαν αντικυβερνητικήν εκδήλωσιν από μέρους των εργατών ή πάσαν διατύπωσιν των νόμιμων αξιώσεων των. (...) Οι εργάται και τα δίκαια των θα διατυπούνται πάντοτε ελευθέρως, θα συζητώνται με πάσαν ανεκτικότητα και ευρύτητα αντιλήψεως (...) Ο νόμος περί "ιδιώνυμου αδικήματος" θα κείται μόνον έτοιμος να πλήξη πάσαν πολιτικήν εκμετάλλευσιν των προπαγανδιστών της Μόσχας, τείνουσαν ναν ανατρέψη το σημερινόν καθεστώς. (...) Ας μην φαντάζονται, ότι θα τους αφήσωμεν να συνωμοτούν ελευθέρως εις βάρος της γαλήνης του τόπου, εις βάρος της ατυχίας του λαού, εις βάρος των συμφερόντων αυτής ταύτης της εργατικής τάξεως πρώτης».²⁴¹

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και το πρωτοσέλιδο άρθρο της 8ης Φεβρουαρίου 1929 με τίτλο «ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΚΗΝΩΝ». Το άρθρο ξεκινούσε αναφερόμενο στις διαμάχες εντός του κύκλου της Αριστεράς και ακολούθως πρότεινε τα μέτρα, τα οποία έπρεπε να λάβει η κυβέρνηση. Πιο συγκεκριμένα, τόνιζε ότι «Προς το καθήκον της καταπολεμήσεως και αυτοεκμηδενίσεως των ανατρεπτικών στοιχείων, έχει υποχρέωσιν το Κράτος να διατηρή την ησυχίαν και γαλήνην, να μη επιτρέπη αυθαιρεσίας εντός της δικαιοδοσίας του και να περιφρουρήση τους αφελείς από έναν επικίνδυνον προσηλυτισμόν. (...) Δια τους λόγους τούτους είναι επιβεβλημένον να εξέλθη το Κράτος από την παθητικήν στάσιν θεατού εις τας ενδοκομμουνιστικάς διενέξεις και να δράση. (...) Πρέπει να πατάξη πάσαν αυθαιρεσίαν και χειροδικίαν οποθενδήποτε προερχόμενην και καθ'

²⁴¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/1/1929, αρ. φύλλου 5949.

οιουδήποτε στρεφόμενη. Και επιπλέον να ευνοήσει μια προσπάθεια προς διαφώτιση του εργατικού κόσμου. Ταλαιπωρούμενος και κακοτυχούμενος ούτος, παραδίδεται εύκολα εις την κομμουνιστικήν ιδεολογίαν, όπου ελπίζει να εύρη ένα στήριγμα. Εάν επομένως παρουσιασθή εις τον εργάτην η πραγματική κατάσταση του κομμουνισμού, εάν του υποδειχθή ότι άνευ στηρίγματος θα συναντήσει τη φαλτσέτα και το περίστροφο (...) ασφαλώς θα ανανήψη. Δεν θα εμπλακή εις τον εμπαιγμόν. Και αυτό είναι το ιερότερον εκ των καθηκόντων του Κράτους. Δεν είναι δύσκολος δε τώρα η διαφώτισις. Αρκεί να μην παραπαίη η Πολιτεία ή τουλάχιστον μερικά εξουσία της». Το άρθρο έκλεινε με την πρόταση ότι οι Αρχαιομαρξιστές «πρέπει να παταχθούν, «διότι αν σήμερον δεν στρέφονται εναντίον μας, αύριον ασφαλώς θα μείνουν ελεύθεροι να εφαρμόσουν επί αθωωτέρων κοινωνικών τάξεων τα συνωμοτικά των κατορθώματα».²⁴²

Μερικούς μήνες αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 6 Νοεμβρίου 1929, οπότε και είχε τεθεί επισήμως σε ισχύ ο νόμος 4229/1929, στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας δημοσιεύτηκε άρθρο με τίτλο «ΕΚΤΟΣ ΝΟΜΟΥ». Σε αυτό ο αρθρογράφος κατέκρινε όσους υπερασπίζονταν τους κυνηγημένους κομμουνιστές και έπαιρνε σαφή θέση υπέρ του νέου νόμου λέγοντας ότι «Ο κομμουνισμός με τους παγιδευθέντας εν Ελλάδι οπαδούς του, ετοιμάζει νέαν καταταλαιπώρησιν της κοινωνίας αύριον. Πρόκειται να εορτάση την επέτειον της Ρωσικής επαναστάσεως, και αι εορταί εις το κομμουνιστικόν σύστημα διεξάγονται με αφηνιασμόν κατά των αστυνομικών, οι οποίοι εν τη αμύνει των, θραύουν τα κρανία των αφηνοπλήκτων και φυτεύουν καυτόν μόλυβδον εις τα στήθη. Μίαν τοιαύτην εορτήν ετοιμάζει η Μόσχα και με τους συντρόφους της Θεσσαλονίκης με το εξαπολυθέν εγκαίρως σύνθημα και τας σκορπιθείσας εγκυκλίους της. Και όταν λάβουν υπόψιν των τα γεγονότα ταύτα, τα οποία θα διαδραματισθούν αύριο εν Θεσσαλονίκη, και όταν υπολογίσουν την ζημίαν, η οποία προσγίνεται εις ολόκληρον την χώραν από την χαμαιτυπικήν γλώσσαν του κομμουνιστικού οργάνου εναντίον φίλων γειτόνων ηγεμόνων, όταν ζυγίσουν την προδοσίαν την οποίαν διαπράττουν ασυνείδητα οι έλληνες κομμουνισταί δια λογαριασμόν του Κεφάλ, τότε δεν θα κατακρίνουν ποσώς την Κυβέρνησιν με το νομοσχέδιο της περί ιδιώνυμου οι περίφημοι κήρυκες της ακράτου ελευθερίας του ατόμου. Ηγωνίσθημεν και ημείς εναντίον του περιορισμού της ελευθερίας και των πιέσεων

²⁴² Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/2/1929, αρ. φύλλου 5969.

των συνειδήσεων των πολιτών. Και ημείς πιστεύομεν εις τα ιδανικά του ανθρωπισμού και τα αγαθά της ελευθερίας της σκέψεως, τα οποία λατρεύονται επαρκώς εν Ελλάδι. Πολλοί εξεγέρθησαν από μερικάς καταφανώς ανελευθέρως διατάξεις του νομοσχεδίου περί ιδιώνυμου αδικήματος. Αλλά κανείς εχέφρων δεν θα ευρεθή να ισχυρισθή ότι ο κομμουνισμός, όπως εμφανίζεται εις την προπαγάνδα και εις την δράσιν, είναι σύστημα πολιτικοκοινωνικών άξιον να τύχη ανοχής η σεβασμού. Εις το σύστημα τούτο δεν υπάρχει η μετακίνησις των ιδεών περί μιας καλυτέρας Πολιτείας, αλλά η χείριστη επιβουλή κατά της κοινής ησυχίας και του κοινού συμφέροντος. Δεν πρόκειται περί ιδεαλισμού, αλλά περί φρενοβλαβείας, περί κολασμένων ψυχών, αι οποίαι θέλουν ως ο Σαμψών να αποθάνουν μετά των μη θελησάντων να αυτοκτονήσουν. Και εν τοιαύτη περιπτώσει, δεν πρόκειται περί καταπίεσεως άλλων, αλλά περί αμύνης των πολλών έναντι των δολοφόνων. Και όπως θα ενεκλείετο εις το φρενοκομείον εκείνος ο οποίος θα διαμαρτύρετο, διότι περιορίζεται η ελευθερία των Κουμπαίων, έτσι πρέπει να κριθούν και εκείνοι, οι οποίοι θα διαμαρτυρηθούν διότι ο κομμουνισμός τίθεται εκτός νόμου και διαλύονται δια της ειρκτής και του χωροφύλακος τα σωματεία του». Το άρθρο κατέληγε με την προτροπή ο Βενιζέλος να εφαρμόσει πάραυτα τον νόμο και με την ευχή «να επέλθει νομοθετικός σωφρονισμός, όπως θα επέλθη αύριον λαμπρός ο συνετισμός με τα περίστροφα των αστυνομικών κατά εκείνων, οι οποίοι θα τολμήσουν να προκαλέσουν ταραχές, με θορυβώδεις διαδηλώσεις και με τας κραυγάς των υπέρ της αυτονομίας της Θράκης και της Μακεδονίας».²⁴³

Στο ίδιο μήκος μοτίβο κινήθηκε και το άρθρο «ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΩΣ ΠΡΩΤΟΝ», το οποίο δημοσιεύτηκε στο πρωτοσέλιδο της 20 Φεβρουαρίου 1930. Σε αυτό ο αρθρογράφος με αφορμή τις κινητοποιήσεις που ετοίμαζαν οι κομμουνιστές ανήμερα της 28^{ης} Φεβρουαρίου προέτρεπε τις Αστυνομικές Αρχές να επιδείξουν «Την σιδηράν πυγμὴν του νόμου και την σκληρότητα (...) προς τους παρασκευάζοντας την κίνησιν. Προς αυτούς δεν χωρά καμιά επιείκεια. Και καμία αναβλητικότητα. Συνελήφθησαν επ' αυτοφώρῳ. Απεκαλύφθησαν συνωμοτούντες. Και μάλιστα ως μίσθαρνα όργανα ξένων. Όχι από ιδεολογίαν (...) Αλλά ως χείριστοι τυχοδιώκται και κάπηλοι δια το κέρδος πονηρού χρυσίου. (...) Αι Αρχαί πρέπει να μην χάσουν την ευκαιρίαν να εμφανίσουν ευπρεπώς αλύγιστον το

²⁴³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 6/11/1929, αρ. φύλλου 6232.

Κράτος του νόμου και κωμικάς τας προσπάθειας των αργυρωνύτων πρακτόρων».²⁴⁴

Στην ίδια λογική κινήθηκε και το άρθρο «ΡΙΖΙΚΑ ΜΕΤΡΑ» στο φύλλο της 4ης Μαΐου 1931, στο οποίο ο αρθρογράφος αφού σχολίαζε το γεγονός ότι μόνο στην Ελλάδα «έχομεν εμπιστευθή την άμυναν κατά της κομμουνιστικής δράσεως εις την χωροφυλακήν (...) και εις έναν νόμον όχι και τόσο αυστηρόν», δύο μέτρα αμφότερα με «χαρακτήρα κατασταλτικών», πρότεινε ότι θα ήταν πιο ασφαλής η θέση του αστικού κόσμου εναντία στον κομμουνισμό εάν ο τελευταίος «απεφάσιζε να οργανωθή, όχι δια να αμύνεται απλώς, αλλά δια να δρα προληπτικώς και χρείας τυχούσης να επιβάλλει την θέλησίν του επί της αναρχικής μειοψηφίας δι όλων των μέσων». Ακόμη για τον ίδιο «το Κράτος πρέπει να προέλθῃ εις την λήψιν ριζικωτέρων μέτρων, ικανών όχι μόνον να ατονήσουν πάσαν δράσιν, αλλά να εκμηδενίσουν τους πυρήνας του αναρχισμού, οίτινες καταστάντες όργανα και υπηρέται ξένων προπαγανδών υπονομεύουν την ασφάλειαν της χώρας. Από τας εξόδους, τας κρούσεις και τας επιδείξεις απεδείχθη ότι το κακόν ευρίσκεται εν τη γεννέσει του. Να χτυπηθῇ λοιπόν αμειλίκτων και δια όλων των μέσων πριν ή δια γνωστούς ή δια αγνώστους λόγους προχωρήσῃ η μόλυνσις και φθείρῃ τον οργανισμόν. Η εφαρμογή ριζικωτέρων μέτρων θα τερματίσῃ τον θορυβώδη κομμουνιστικόν αγώνα, όστις εξαργυρούται επί του παρόντος εις επιταγὰς εξωφλητέας από το Ταμείον της Μόσχας, χάριν των επιτήδειων εκμεταλλευτῶν μερίδος του εργατικού κόσμου».²⁴⁵

Δύο μήνες αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 9 Ιουλίου 1931, η «Μακεδονία» έφερνε στο φως μια είδηση περί επιθυμίας μερικών ατόμων να ιδρύσουν στην Θεσσαλονίκη σύνδεσμο φίλων των Σοβιέτ. Σχολιάζοντας αυτή την κίνηση σε άρθρο με τίτλο «ΑΥΤΟ ΔΑ ΜΑΣ ΕΛΕΙΠΕ! ΝΑ ΕΝΙΣΧΥΩΜΕΝ ΚΑΙ ΤΑ ΣΟΒΙΕΤ!!» ο συντάκτης απορούσε για το πώς «Ενώ συλλαμβάνονται και καταδικάζονται κομμουνισταί με την βαρύτατην καταγγελίαν της κατασκοπείας εν τω στρατεύματι και ενώ έχομεν έκδηλους τας ανατρεπτικάς διαθέσεις ορισμένων στοιχείων, εμφανίζονται αίφνης μερικοί εξελεγμένοι επιτήδαιοι και προβαίνουν εις την ίδρυσιν φίλων των Σοβιέτ!» σε μια περίοδο μάλιστα που το Κράτος «αναλαμβάνει αγώνα εξοντωτικόν κατά των κομμουνιστών και επιζητεί την εκμηδένισιν της όπισθεν αυτών κρυβόμενης προπαγάνδας». Για τον αρθρογράφο

²⁴⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/2/1930, αρ. φύλλου 6336.

²⁴⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 4/5/1931, αρ. φύλλου 6752.

η κίνηση αυτή «είναι πρόκλησις κατά των εθνικώς σκεπτόμενων», «είναι κολάσιμος (...) και φέρει όλα τα στοιχεία αντεθνικής ενέργειας. Διό και πρέπει να την προσέξωμεν εν ανάγκη δε και να επέμβωμεν ζωηρώς δια την ματαίωσιν της οικτράς απόπειρας». Επιπλέον για τον ίδιο «θα ήτο αληθώς εκπληκτικόν να μη κινηθώμεν εναντίον εκείνων, οίτινες με θρασύτητα έρχονται να μας πουν, ότι είναι έτοιμοι να οργανώσουν την Σοβιετικήν προπαγάνδαν και να ενισχύσουν τον κομμουνισμόν». Μάλιστα προειδοποιούσε ότι εάν «αι αρχαί δεν επενέβησαν δια να σταματήσουν εγκαίρως τον εκτραχηλισμόν αυτόν, (...) είναι έτοιμοι να επέμβουν οι πολίται και να ματαιώσουν δια παντός τρόπον την Σοβιετικήν παρασυναγωγήν» και ότι «η αντίθετος διάθεσις του λαού θα εκδηλωθή κατά τρόπον σκληρόν και το σάρωμα εμπνευστών και προσήλυτων θα είναι τοιούτων ώστε να αντιληφθούν όλοι, ότι εις τον τόπον αυτόν απαγορεύεται αυστηρώς το γεννοβόλημα ανατρεπτικών ομίλων και ο εγκλιματισμός της Σοβιετικής προπαγάνδας». Ωστόσο το κείμενο έκλεινε με την διαπίστωση ότι «Δεν πιστεύομεν όμως να υπάρξη καν ανάγκη αναμίξεως των πολιτών εν προκειμένω. Αι αρχαί γνωρίζουν το καθήκον των και εγκαίρως θα επέμβουν και θα ματαιώσουν την κομμουνιστικήν απόπειραν. Όταν παύονται δημοδιδάσκαλοι, όταν ο υπαλληλικός κλάδος εκκαθαρίζεται από τα κομμουνιστικά ζιζάνια και εν γένει λαμβάνονται μέτρα κατά της Σοβιετικής προπαγάνδας θα ήτο εκπληκτικόν αι αρχαί να επιτρέψουν ή και να ανεχθούν απλώς φυόμενην μιαν Σοβιετικήν Οργάνωσιν εν Θεσσαλονίκη».²⁴⁶

Όσον αφορά το τελευταίο ζήτημα περί απομάκρυνσης των κομμουνιστών δασκάλων και δημόσιων λειτουργών η εφημερίδα επανήλθε την επόμενη ημέρα με κεντρικό άρθρο που τιτλοφορούνταν «ΘΑ ΠΑΤΑΧΘΟΥΝ ΟΙ ΥΠΟΝΟΜΕΥΤΑΙ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ». Σε αυτό ο αρθρογράφος αφού πρώτα βεβαίωνε ότι «τόσον εις τας τάξεις των δημοδιδασκάλων, όσον και του άλλου δημοσιοϋπαλληλικού κλάδου εισεχώρησαν στοιχεία ανατρεπτικά, τα οποία δεν παρέλειψαν ευκαιρίαν από του να εκδηλώσουν τον αριστερισμόν των, μιαν τάσιν δηλαδή όλως αντίθετον προς τα συμφέροντα του Κράτους», εξέφραζε την άποψη ότι «θα ήτο αληθώς εκπληκτικόν αλλά και παράλογον να κρατή το Κράτος εις την υπηρεσίαν του ανθρώπους φανερώς αντιστρατευομένους τα συμφέροντα του, επιδιώκοντας δε αναφανδόν την ανατροπήν του σήμερον ισχύοντος κοινωνικού

²⁴⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/7/1931, αρ. φύλλου 6819.

καθεστώτος. Έχει υποχρέωσιν να προασπίση τα συμφέροντα του το Κράτος και δεν δύναται να το πράξη ασφαλέστερον παρά δια της εκκαθαρίσεως των υπαλλήλων του». Για τον συντάκτη μια πιθανή απομάκρυνση «θα απαλλάξη τας τάξεις των δημοσίων υπαλλήλων από μερικούς ανεπιθύμητους κυρίους, οίτινες δια της τακτικής των επιδιώκουν ναν διαδώσουν και να επιβάλουν τον κομμουνισμόν. Το μέτρον αποτελεί απαρχήν μιας γενικωτέρας Κυβερνητικής τακτικής στρεφόμενης προς την πλήρη εξασφάλισιν του Κοινωνικού καθεστώτος. Εφ' όσον η ευρυτάτου προοδευτικού περιεχομένου εργατική νομοθεσία, οι προστατευτικοί νόμοι δια τους υπαλλήλους και η πραγματικώς Φιλελευθέρα Κυβερνητική Πολιτεία έναντι των εργαζομένων τάξεων έδωκαν την εντύπωσιν, ότι ηδύναντο ορισμένοι κομμουνισταί να οργιάσουν, το κακόν πρέπει να σταματήσει». Το άρθρο έκλεινε με την υπόμνηση ότι από το μέτρο αυτό δεν έχουν να φοβηθούν τίποτα οι υπάλληλοι «οίτινες συμμορφούνται προς τους Νόμους και εκπληρώνουν το καθήκον των έναντι της Πολιτείας και της Κοινωνίας» αλλά μόνο οι κομμουνιστές, «οι αποδεδειγμένως υπονομεύοντες το καθεστώς και δηλητηριάζοντες την κοινήν γνώμην».²⁴⁷

Στα μέτρα κατά του κομμουνισμού επανήλθε η εφημερίδα και στις 5 Αυγούστου 1931 με πρωτοσέλιδο άρθρο που τιτλοφορούνταν «Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ Ν' ΑΜΥΝΘΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ». Σε αυτό ο αρθρογράφος πρότεινε νέα μέτρα που μπορούσαν να ληφθούν, πέρα από την χρήση της βίας, στον αγώνα κατά του κομμουνισμού. Πιο συγκεκριμένα, πρότεινε την «παροχή εργασίας εις τα πλήθη των πεινώντων, συστηματική διδασκαλία προς αποτροπήν των επιχειρημάτων των αναρχικών, οργάνωσις της κοινωνίας προς ανάληψιν επιθέσεως κατά του κομμουνισμού, πειθαρχία του αστικού κόσμου δια την επιτυχίαν της ομαδικής δράσεως. Εξ όλων τούτων όμως προέχει η εξοικονόμισις όσον το δυνατόν περισσότερων ανέργων». Στο τελευταίο αυτό ειδικά, βάση του άρθρου, θα έπρεπε να δώσει βάρος η κοινωνία καθώς μόνο «με την βίαν δεν δυνάμεθα να έχωμεν αποτελέσματα ουσιαστικά».²⁴⁸

Στην ίδια συλλογιστική με τα προηγούμενα κείμενα κινήθηκε και το πρωτοσέλιδο άρθρο της «Μακεδονίας» στις 31 Ιουλίου 1931 με τίτλο «ΠΡΟΣΟΧΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΙΝ». Το συγκεκριμένο άρθρο αναφερόταν στο μέτρο της εκκαθάρισης του διδασκαλικού κλάδου σχολιάζοντας ότι «Η

²⁴⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/7/1931, αρ. φύλλου 6820.

²⁴⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/8/1931, αρ. φύλλου 6846.

εκκαθάρισις του Δημοδιδασκαλικού κλάδου ήρχισε δια της απολύσεως ορισμένων κομμουνιστών, αποδεδειγμένως δρώντων δια την επικράτησιν της ιδεολογίας των. Δεν ήτο δυνατόν να γίνη αλλιώς. Εφόσον το Κράτος είναι υποχρεωμένο να προασπίση την Κοινωνίαν από πάσης επιβολής, φυσικόν είναι να θέλη πρωτίστως ν' αποκαθήρη από τη κομμουνιστικήν λύμην την εκπαίδευσιν, όπου επιστεύθη, ότι ήτο δυνατόν να αλωνίσουν οι περίεργοι αυτοί κρατικοί υπάλληλοι, οίτινες πληρωμένοι δια να εργασθούν προς στερέωσιν της Πολιτείας, δρώσι και κινούνται προς αντίθετους κατευθύνσεις υποσκάπτοντες τα θεμέλια της δια της συστηματικής δηλητηριάσεως της ψυχής των τέκνων της».²⁴⁹

Με την εκπαίδευσιν ασχολήθηκε η «Μακεδονία» και στις 8 Αυγούστου 1931 με άρθρο που τιτλοφορήθηκε «ΝΑ ΕΚΚΕΘΑΡΙΣΘΗ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ». Το άρθρο ξεκινούσε με την υπόμνηση ότι «Σήμερον μία αξίωσις προβάλλεται πανταχόθεν να εκκαθαρισθή η εκπαίδευσιν και από τα αριστερά και από τα αριστερίζοντα στοιχεία. Συζήτησις επ' αυτού του θέματος, αν δηλ. πρέπει να γίνη η εκκαθάρισις, δεν χωρεί καμία. Διότι όλα πείθουν πως υπάρχει εκπαιδευτικός κομμουνισμός» και εν συνεχεία, λαμβάνοντας αφορμή από δίκες κάποιων κομμουνιστών δασκάλων, ο αρθρογράφος, με το ψευδώνυμο Δημοκράτης, εξέφραζε την άποψη ότι πρέπει να «εκκαθαρισθή λοιπόν η εκπαίδευσιν και μάλιστα η εκκαθάρισις αυτή να αρχίση εκ των άνω και να φθάσει εκεί οπόθεν ήρχισε· να εκκαθαρισθή και να επανέλθη ο υγιής και κανονικός ρυθμός, εις την σχολήν, στο σχολείον των παιδιών μας. Η εκκαθάρισις αυτή να μην λυπηθή κανένα, να μη σταματήσει προ ουδενός (...) δια να αναπνεύση η κοινωνία από μιαν αγωνίαν που την κατέχει δια τον κομμουνισμόν του σχολείου και δια να παύση η εκμετάλλευσιν από τόσον προθύμους αλλά τόσον υπόπτους συνηγόρους και δια να τεθούν τα πράγματα εις την θέσιν των από την οποίαν θα το ομολογήσουν όλοι, μόνον εξαιτίας μερικών εκπαιδευτικών παρεξέκλινον και έλαβον τον δρόμον που έλαβον και ο οποίος τουλάχιστον διακηρύττουν, δεν ευχαριστεί και αυτούς τους ίδιους».²⁵⁰

Η αναφορά αυτή στις σχολιογραφικές στήλες της εφημερίδας κλείνει με δύο ακόμα άρθρα με παρόμοιο περιεχόμενο. Το πρώτο συμπεριελήφθη στο πρωτοσέλιδο της 2ας Δεκεμβρίου 1931 και είχε τίτλο «ΝΑ ΤΕΘΟΥΝ ΕΚΤΟΣ ΝΟΜΟΥ ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ» και το δεύτερο στη στήλη "Ο ΦΑΚΟΣ ΜΑΣ" στις 17 Ιουλίου 1932 και αυτό με τίτλο «Εκτός Νόμου». Στο πρώτο ο συντάκτης ανέφερε

²⁴⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/7/1931, αρ. φύλλου 6841.

²⁵⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/8/1931, αρ. φύλλου 6849.

ότι «Τον κομμουνισμόν προάγουν μερικοί δημοδιδάσκαλοι και ο κατώτερος κλήρος ορισμένων περιφερειών (...) Αυτοί με διαφόρους πράκτορας του κομμουνισμού ενισχυόμενους από μερικούς ανόητους αριστερούς ή αριστερίζοντας εκμεταλλεύονται την σημερινήν οικονομικήν κρίσιν και προπαγανδίζουν και ακολουθαίνουν εις βάρος του ισχύοντος κοινωνικού καθεστώτος. Προς αυτούς, λοιπόν, πρέπει να στρέψη την προσοχήν του το Κράτος και η οργανωμένη αστική κοινωνία. Να τους αναζητήσει, να τους ανεύρει και να τους χτυπήση αμείλικτα. Μόνο όταν οι κακοί εισηγηταί των πονηρών ιδεών και των ανατρεπτικών θεωριών κτυπηθούν και εκμηδενισθούν θα ησυχάσωμεν (...) Εκείνο που επιβάλλεται να γίνη είναι να τεθούν οι κομμουνισταί εκτός νόμου». ²⁵¹ Από την άλλη στο δεύτερο επαναλαμβανόταν η παραπάνω θέση και για αυτούς που ζητούσαν «δι' εκνόμων μέσων να τρομοκρατήσουν την κοινωνίαν». ²⁵²

Εκτός από τις σχολιαστικές στήλες η αρνητική στάση της «Μακεδονίας» έναντι της κομμουνιστικής ιδεολογίας γίνεται αντιληπτή και από τον τρόπο παρουσίασης των ειδήσεων, που είχαν σχέση με την δράση των κομμουνιστών. Αρκεί μια ματιά και μόνο στους τίτλους και στο περιεχόμενο των άρθρων σχετικά με κομμουνιστικές δραστηριότητες για να γίνει αυτό εύκολα αντιληπτό.

Αρχικά πρέπει να τονίσουμε ότι η εφημερίδα δίνει συνεχώς βάρος μέσω καυστικών άρθρων στις ανατρεπτικές σκηνές των κομμουνιστών, οι οποίοι ετοιμάζονταν συνεχώς να προκαλέσουν ταραχές και αναστάτωση. Έτσι μόνο τυχαίο δεν είναι το γεγονός ότι ο αναγνώστης της «Μακεδονίας» συναντούσε αρκετά συχνά άρθρα όπως αυτό της 16^{ης} Οκτωβρίου 1929 με τίτλο «ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ ΝΑ ΠΡΟΚΑΛΕΣΟΥΝ ΤΑΡΑΧΕΣ – ΝΕΑΙ ΣΤΑΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ – ΑΙ ΑΡΧΑΙ ΘΑ ΚΤΥΠΗΣΟΥΝ ΑΝΑΛΟΓΩΣ ΤΟΥΣ ΟΛΙΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΤΑΡΑΞΙΑΣ». Βάση του άρθρου «Τας πρωινάς ώρας της χθες ετέθησαν εις κυκλοφορίαν κομμουνιστικάί προκηρύξεις επαναστατικού περιεχομένου. Τας προκηρύξεις ταύτας έθεσεν εις κυκλοφορίαν το σωματείο “Πρόοδος”, καλούνται δε δι’ αυτών οι καπνεργάται όπως εξεγερθούν και δημιουργήσουν ταραχώδεις σκηνάς όμοιας με τα εν Θάσω και Αγρινίω προ ημερών λαβούσας χώραν. Περιέχουν επίσης αι προκηρύξεις και αιτήματα εξ ίσου προσχηματικά. (...) Εν τέλει αι προκηρύξεις καλούν όλους τους καπνεργάτας εις συγκέντρωσιν εν τη αιθούση του κινηματογράφου “Αττικών” δια σήμερον και

²⁵¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 2/12/1931, αρ. φύλλου 6932.

²⁵² Εφημερίδα Μακεδονία, της 17/7/1932, αρ. φύλλου 8147.

ώραν 10 πμ. Αι κυκλοφορήσασαι προκηρύξεις έρχονται να επιβεβαιώσουν τας πληροφορίες των Αρχών περί μελετώμενων υπό των κομμουνιστών ταραχών».²⁵³

Αντίστοιχο άρθρο υπήρχε και στο φύλλο της 2^{ας} Φεβρουαρίου 1930 με τίτλο «ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΕΝΕΚΑΙΝΙΑΣΑΝ ΧΘΕΣ ΝΕΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΤΑΡΑΧΩΝ – ΕΞΕΠΕΛΥΣΑΝ ΦΡΑΞΙΕΣ ΑΠΟ ΑΡΤΕΡΓΑΤΑΣ ΔΙΑ ΝΑ ΚΑΤΑΣΤΡΕΨΟΥΝ ΤΑ ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΑ». Σε αυτό ο αναγνώστης πληροφορούνταν ότι οι «κομμουνισταί της "Προόδου" εγκαινίασαν χθες νέον σύστημα δημιουργίας ταραχών εις βάρος φιλήσυχων πολιτών. Ούτω απέστειλαν ομάδας ανέργων αρτεργατών εις διάφορα σημεία της πόλεως προς τον σκοπόν όπως ενεργήσουν επιθέσεις κατά αρτοποιών ζητούντες όπως αναβάλουν βιαίως εργασίαν». Ακολούθως το άρθρο ανέφερε μια σειρά επεισοδίων από μεριάς των κομμουνιστών που περιελάμβαναν σπάσιμο υαλοπινάκων και τζαμαριών διαφόρων αρτοποιείων και ξυλοδαρμούς αρτοποιών.²⁵⁴

Ίδια συλλογιστική ακολούθησε και το άρθρο της 31^{ης} Ιουλίου 1931 με τίτλο «ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΖΟΥΝ ΤΑΡΑΧΩΔΕΙΣ ΔΙΑΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΙΚΩΝ ΜΑΖΩΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΥΡΙΑΝΗΝ ΗΜΕΡΑΝ». Βάση του άρθρου «Εις γνώσιν της Αστυνομίας περιήλθεν, ότι χθες την μεσημβρίαν οι κομμουνισταί θα επεχείρουν να συγκεντρωθούν προ των καπνεργοστασίων Βήξ, Φουμάρο και της Ιταλικής εταιρίας κατά την ώραν της εξόδου των εργατών, προς τους οποίους θα ομιλούν αυτοσχέδιοι ρήτορες καλούντες αυτούς, όπως κατά την αντιπολεμικήν επέτειον της 1^{ης} Αυγούστου μετάσχουν εις ταραχάς. (...) Χθες εκυκλοφόρησε ευρύτατα μανιφέστο της κομμουνιστικής ομάδας "Σπάρτακος" δια του οποίου εκαλούντο άπαντες οι εργάται όπως κατά την αυριανήν ημέραν κατέλθουν εις τα πεζοδρόμια προς δημιουργίαν ταραχών επ' ευκαιρία της αντιπολεμικής επετείου.(...) Εις χείρας της αστυνομίας περιήλθεν εμπιστευτική εγκύκλιος του κομμουνιστικού κέντρου Αθηνών, δια της οποίας οι ενταύθα σύντροφοι καλούνται, όπως πάση θυσία και δια παντός τρόπου δημιουργήσουν ταραχάς κατά την αυριανήν ημέραν».²⁵⁵

Το ίδιο ισχύει και για το άρθρο της 18^{ης} Μαρτίου 1932 με τίτλο «ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΑΠΕΙΛΟΥΝ ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΟΥΝ ΣΗΜΕΡΟΝ ΣΚΗΝΑΣ». Βάση αυτού «Χθες εσημειώθη κίνησις των

²⁵³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/10/1929, αρ, φύλλου 6211.

²⁵⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 2/2/1930, αρ, φύλλου 6318.

²⁵⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/7/1931, αρ. φύλλου 6841.

κομμουνιστικών κύκλων, προς δημιουργίαν ταραχών κατά την σημερινήν επέτειον της Κομμούνας των Παρισίων. Ερωτηθείς σχετικώς ο κ. Γ. Διοικητής υπό αντιπροσώπων του τύπου εδήλωσε τα εξής : Υπάρχουν πράγματι πληροφορίες κατά τα τας οποίας οι κομμουνισταί θα επιχειρήσουν αύριον (σήμερον) επέτειον της Κομμούνας των Παρισίων να συγκεντρωθούν προ των γραφείων της Υπηρεσίας Συγκεντρώσεως Κρατικών Καπνών και να προκαλέσουν ταραχάς. Ελήφθησαν όμως πάντα τα ενδεικνύόμενα μέτρα, προς την τήρησιν της τάξεως».²⁵⁶

Τα προηγούμενα άρθρα συμπληρώνονταν συνεχώς από άλλα αντίστοιχα τα οποία αναφέρονταν σε κομμουνιστικές αγριότητες, σε έκτροπες σκηνές και σε αιματηρά επεισόδια που προκάλεσαν οι οπαδοί του κομμουνισμού. Γι αυτό το λόγο αρκετά συχνά ο αναγνώστης συναντούσε στις σελίδες της «Μακεδονίας» ειδήσεις όπως αυτή της 29^{ης} Μαΐου 1929 με τίτλο «ΕΚΔΗΛΩΘΗ ΧΘΕΣ ΒΑΝΑΥΣΩΣ Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΑΓΡΙΟΤΗΣ». Εντός του άρθρου μεταφέρονταν οι πληροφορίες για τα επεισόδια ως εξής : «Ομάς 30 καπνεργατών κομμουνιστών, ώρμησεν εντός του εργοστασίου αδελφών Χατζησταυροπούλων και περιεκύκλωσε τους εργαζομένους εκεί καπνεργάτας. Οι επιδρομείς υβρίζοντες τους εργαζομένους συναδέλφους των διότι παραβιάζουν το οκτάωρον ως αναλαμβάνοντες εργολαβικώς την επεξεργασίαν των καπνών εις βάρος των άλλων εργατών επετέθησαν κατ αυτών και ήρχισαν να ξυλοκοπούν αυτούς δια των ράβδων, των χειρών και των ποδιών των». Στις συμπλοκές τραυματίσθηκαν αρκετά άτομα, ένα εκ των οποίων ο Ιωάννης Ψάθας, «υπέστη αιματηρόν δείγμα εκ μέρους ενός εκ των επιτιθέντων κομμουνιστών, όστις του απέκοψε δια των οδόντων του το ήμισυ του αριστερού του ωτός και το έπτυσεν εις το δάπεδον».²⁵⁷

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε το άρθρο της 8^{ης} Ιανουαρίου 1930 με τίτλο «ΑΙ ΧΘΕΣΙΝΑΙ ΑΙΜΑΤΗΡΑΙ ΣΚΗΝΑΙ ΜΕΤΑΞΥ ΚΑΠΝΕΡΓΑΤΩΝ – ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ». Βάση αυτού «Χθες και ώραν 10^{ην} πρωινήν έλαβον χώραν σοβαρά επεισόδια μεταξύ χωροφυλάκων και καπνεργατών υπό τας ακόλουθους συνθήκας : Την 9.30 συγκεντρώθησαν εις το Εργατικόν Κέντρον 150 περίπου καπνεργάται ίνα μεταβούν εις τα καπνεργοστάσια και ζητήσουν πληροφορίας δια το άνοιγμα τούτων. Εκεί εκλέξαντες επιτροπήν κατηυθύνθησαν εις το καπνεργοστάσιον “Βιξ” και εκείθεν εις το Παπαστράτου. Μη λαβόντες εις

²⁵⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 18/3/1932, αρ. φύλλου 7027.

²⁵⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 29/5/1929, αρ. φύλλου 6074.

αμφότερα τα καπνεργοστάσια ταύτα ευνοϊκῇ απάντησιν, διηυθύνθησαν προς την οδόν Εγνατία εν διαδηλώσει. Πληροφορηθεῖσα ἡ Αστυνομικὴ Διεύθυνσις ταύτα, διέταξεν τὸ 5^{ον} καὶ 6^{ον} Τμήμα, ὅπως σπεύσουν ἀμέσως ἐπὶ τόπου καὶ διαλύσουν τοὺς διαδηλωτάς. Πράγματι ἰκανὴ δύναμις τῶν ἄνω Τμημάτων μετέβη ἐπὶ τόπου καὶ προσεκάλεσε τοὺς διαδηλωτάς ὅπως διαλυθούν. Επειδὴ ὅμως οὔτοι ἐξηκολούθουν νὰ φωνάζουν «θέλουμε ψωμί, θέλουμε δουλειά» οἱ χωροφύλακες τοὺς διέλυσαν βιαίως».²⁵⁸

Παρόμοιο ἀρθρο δημοσιεύτηκε καὶ στις 19 Ἀπριλίου 1931. Πιο συγκεκριμένα ἡ «Μακεδονία», με «ἰδιαίτερον τηλεγράφημα» τοῦ ανταποκριτῆ της στο Κιλκίς, ἐνημέρωνε τοὺς ἀναγνώστες της γιὰ «ΕΚΤΡΟΠΑΙ ΣΚΗΝΑΙ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΧΩΡΙΟΝ ΜΑΥΡΟΝΕΡΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΚΙΛΚΙΣ – ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΑΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ». Βάση τοῦ ἀρθροῦ «Σοβαραὶ σκηναὶ ἔλαβον χώρα χθες εἰς τὸ χωρίον Μαυρονέρι (Καραμπουνάρ) τῆς περιφέρειας Κιλκίς, μεταξύ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐκεῖ αστυνομικοῦ σταθμοῦ καὶ τῶν κομμουνιστῶν κατοίκων τοῦ ἄνω χωρίου». Πιο συγκεκριμένα ὕστερα ἀπὸ τὴν σύλληψη ἐννιά χωρικῶν ὑποπτῶν γιὰ κομμουνιστικὴ δραστηριότητα ἀπὸ ομάδα τεσσάρων αστυνομικῶν, «οἱ κομμουνισταὶ συγχώριοι τῶν, εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθησαν τούτο ἐσπευσαν περὶ τοὺς διακόσιους εἰς τὸν αστυνομικόν σταθμόν μετὰ ξύλων καὶ ροπάλων καὶ αφοῦ ἐκακοποίησαν τοὺς δύο χωροφύλακας καὶ τὸν υπενωμοτάρχην τοὺς ὁποίους καὶ ἀφόπλισαν, τοὺς ἐνέκλεισαν εἰς τὸν σταθμόν καὶ ἀπηλευθέρωσαν τοὺς συλληφθέντας. Ὁ τρίτος χωροφύλαξ κατορθώσας νὰ διαφύγῃ, ἀν καὶ κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν χωρικῶν εἰς τοὺς ἀγρούς ἐσπευσεν εἰς Κιλκίς, ἐνθα εἰδοποίησε τὴν ἐκεῖ Ὑπομοιραρχίαν. (...) Πάραντα ἐστάλη δύναμις πρὸς σύλληψιν τῶν πρωταιτίων καὶ ἀποκατάστασις τῆς διασαλευθείσας τάξεως».²⁵⁹

Ἀνάλογη ἦταν καὶ ἡ εἶδησις ποὺ δημοσιεύτηκε στο φύλλο τῆς 22^{ας} Φεβρουαρίου 1932 με τίτλο «ΤΑ ΧΘΕΣΙΝΑ ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ ΕΞΩΘΕΝ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ΣΠΛΕΝΤΙΤ». Σύμφωνα με αὐτὴν «Νέαι αἱματηραὶ συγκρούσεις μεταξύ ἀρχαιομαρξιστῶν καὶ κομμουνιστῶν ἀφ' ἐνός καὶ ἐργατῶν καὶ αστυνομίας ἀφ' ἐτέρου ἔλαβον χώραν τὴν πρωίαν τῆς χθες. (...) Εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ παραβαρδαρείου κινηματογράφου "Σπλέντιτ" συνεκεντρώθησαν

²⁵⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, τῆς 8/1/1930, ἀρ. φύλλου 6293.

²⁵⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, τῆς 19/4/1931, ἀρ. φύλλου 6738.

προς συζήτησιν περί του ζητήματος της ανεργίας 1500 περίπου εργάται της κομμουνιστικής παρατάξεως μεταξύ δε αυτών και αρκετοί αρχαιομαρξισταί. (...) Η συγκέντρωσις των εργατών ήρχισεν ομαλώς. Ωμίλησαν οι ηγήτορες των κομμουνιστών (...) οι οποίοι υπέδειξαν τα ληπτέα δια την αντιμετώπισιν της ανεργίας μέτρα και ακολούθως ητοιμάσθη να ομιλήσῃ ο αντιπρόσωπος των ανηλίκων εργατών. Εἰς το σημεῖον ὅμως τούτο οἱ αρχαιομαρξισταί (...) διακόψαντες τον αγορήτην των ανηλίκων ηθέλησαν διὰ φωνῶν να επιβάλλουν εἰς την συνέλευσιν τον αντιπρόσωπον των αρχαιομαρξιστών. (...) Κατόπιν τούτου οἱ κομμουνισταί ήρχισαν να αποδοκιμάσουν τους αρχαιομαρξιστάς και ναν καλοῦν αυτούς, ὅπως ἐξέλθουν της αιθούσης. Οἱ αρχαιομαρξισταί ηρνήθησαν (...) η στάσις δε αὐτή (...) ἐξηρέθισε τους εργάτας της κομμουνιστικής παρατάξεως, οἱ οποίοι και ἐπετέθησαν κατὰ των αρχαιομαρξιστών. Επηκολούθησε συμπλοκή, η οποία θα μεταβάλλετο εἰς πραγματικὴν σύρραξιν εἴαν ο επικεφαλὴς της αστυνομικῆς δυνάμεως δεν ἐπενέβαινε να διατάξῃ την διάλυσιν της συγκεντρώσεως. Τα αστυνομικά ὅργανα ὕψωσαν τότε τους υποκοπάνους, ὑπὸ την ἀπειλὴν δε αὐτῶν οἱ ταραξίαι ήρχισαν τρεπόμενοι προς τας διάφορους ἐξόδους του Κινηματογράφου, ανατρέποντες καθίσματα και συντρίβοντες παν το πρόστυχον. Τα αστυνομικά ὅργανα τους κατεδίωξαν μέχρι της πλατείας Βαρδαρίου, ὅπου και ἐπετεύχθη η διάλυσις των ταραξιῶν».²⁶⁰

Οἱ κομμουνιστικὲς κινήσεις, πάντως, ἐκτὸς ἀπὸ τους παραπάνω τρόπους παρουσιάστηκαν στὶς σελίδες της «Μακεδονίας» και με ἓναν ἄλλο ἰδιαιτερό τρόπο, χαρακτηριστικό για τον τρόπο που αντιμετώπιζε ἡ ἐφημερίδα τους αριστερούς. Πιο συγκεκριμένα, καθ ὅλη την διάρκεια της βενιζελικῆς τετραετίας στα φύλλα της «Μακεδονίας» υπήρχαν μια σειρά ἀπὸ εἰδήσεις και ἀρθρα που ἀναφέρονταν στὶς κομμουνιστικὲς δραστηριότητες με περιπαικτικό τρόπο. Ἐτσι στὶς 10 Φεβρουαρίου 1930 υπήρχε ἀρθρο στο ὁποῖο δινόταν πληροφορίες για πιθανὰ ἐπεισόδια ἀπὸ τους κομμουνιστὲς εργάτες. Το συγκεκριμένο τιτλοφοροῦνταν ὡς «ΟΙ ΑΙΩΝΙΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ – ΔΙΑ ΣΗΜΕΡΟΝ ΑΠΕΙΛΟΥΝ ΚΑΙ ΝΕΑΣ ΤΑΡΑΧΑΣ».²⁶¹ Παρόμοιο ἦταν το ἀρθρο της «Μακεδονίας» στη ἐκδοσὴ της 22ας Φεβρουαρίου 1930. Ἀν και το κείμενο ἀναφερόταν ἀπλὰ και χωρὶς ἰδιαιτέρους χαρακτηρισμούς σε συλλήψεις και καταδίκες κομμουνιστῶν ἀλλὰ και στην επικείμενη δίκη για το κλείσιμο της

²⁶⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, τῆς 22/2/1932, ἀρ. φύλλου 7012.

²⁶¹ Εφημερίδα Μακεδονία, τῆς 10/2/1930, ἀρ. φύλλου 6326.

Κομμουνιστικής Καπνεργατικής Ένωσης Σερρών, δεν μπορεί να μείνει ασχολίαστος ο περιπαικτικός τίτλος του «Η ΧΘΕΣΙΝΗ ... ΚΟΣΜΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ».²⁶²

Τέτοιου είδους τίτλους συναντάμε κι άλλες φορές στην «Μακεδονία». Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την είδηση στην έκδοση της 18^{ης} Μαρτίου 1930 περί επίθεσης σε απεργοσπάστη από κομμουνιστές που τιτλοφορήθηκε ως «ΑΘΛΑ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ»,²⁶³ την ανάλογη είδηση στην έκδοση της 28 Μαρτίου 1930 που τιτλοφορήθηκε ως «ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ»,²⁶⁴ το άρθρο στην έκδοση της 31 Μαρτίου 1930 για την σύλληψη ενός κομμουνιστή που προέβη σε προπαγάνδα σε ναύτες στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης που τιτλοφορήθηκε ως «ΘΡΑΣΣΟΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ»,²⁶⁵ το ανάλογο άρθρο για συμπλοκές μεταξύ εργατών στην έκδοση της 23 Μαΐου 1930 με τίτλο «ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ»,²⁶⁶ την είδηση στην έκδοση της 20^{ης} Απριλίου 1931 για συμπλοκές κομμουνιστών με την αστυνομία που τιτλοφορήθηκε ως «ΔΕΝ ΕΝΝΟΟΥΝ ΝΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΘΟΥΝ ΟΙ ΕΡΥΘΡΟΙ ΨΕΥΤΟΠΑΛΛΗΚΑΡΑΔΕΣ»,²⁶⁷ την είδηση στις 23 Ιουλίου 1931 με τίτλο «ΑΣΧΟΛΙΑΙ ΑΡΓΟΣΧΟΛΩΝ – ΜΙΑ ΑΠΟΡΡΙΦΘΕΙΣΑ ΑΙΤΗΣΙΣ ΟΜΑΔΟΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ» που αναφερόταν στην μη παροχή άδειας από την Χωροφυλακή στους κομμουνιστές για να διαδηλώσουν κατά του φασισμού,²⁶⁸ το άρθρο στις 22 Απριλίου 1932 με τίτλο «ΚΟΚΚΙΝΑ ... ΤΡΙΑΝΑΤΑΦΥΛΛΑ ΔΙΑ ΤΟΝ ΓΕΝΙΚΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΗΝ» που αναφερόταν σε κομμουνιστικές προκηρύξεις εναντίον του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας²⁶⁹ και το άρθρο της 28^{ης} Δεκεμβρίου 1932 για τις δραστηριότητες της κομμουνιστικής νεολαίας με τίτλο «ΟΙ ΝΕΑΡΟΙ ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΑΠΕΙΛΟΥΝ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ».²⁷⁰

Εκτός από τις αναφορές στα επεισόδια που προκαλούσαν οι κομμουνιστές, η «Μακεδονία», στην προσπάθεια της να δικαιολογήσει τους σχετικούς με τον κομμουνισμό χειρισμούς της κυβέρνησης, ασχολήθηκε με την κομμουνιστική διείσδυση σε δυο βασικούς πυλώνες της Διοίκησης, την εκπαίδευση και τον

²⁶² Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/2/1930, αρ. φύλλου 6338.

²⁶³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 18/3/1930, αρ. φύλλου 6361.

²⁶⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 28/3/1930, αρ. φύλλου 6371.

²⁶⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/3/1930, αρ. φύλλου 6374.

²⁶⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 23/5/1930, αρ. φύλλου 6424.

²⁶⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/4/1931, αρ. φύλλου 6739.

²⁶⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, της 23/7/1931, αρ. φύλλου 6833.

²⁶⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/4/1932, αρ. φύλλου 7060.

²⁷⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 28/11/1932, αρ. φύλλου 8280.

Στρατό. Όσον αφορά την εκπαίδευση χαρακτηριστικό είναι το άρθρο της εφημερίδας την 20^η Μαρτίου 1930 «ΟΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ ΣΤΡΕΦΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΕΙΣ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ - ΤΙ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ ΕΙΣ ΔΡΑΜΑΝ – ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ ΚΕΝΤΡΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ ΑΧΤΙΔΟΣ». Βάση αυτού «Συνεπεία δημοσιευομένης εις την κομμουνιστικήν εφημερίδα «Νεολαία» ανταποκρίσεως εκ Λαρίσσης καθαπτομένης των καθηγητών του ενταύθα Γυμνασίου εγένετο σήμερον την πρωίαν έρευνα υπό του Γυμνασιάρχου επί των μαθητών, προς ανακάλυψιν κομμουνιστικών φυλλαδίων. Εκ της ερεύνης διεπιστώθη ότι εντός του Γυμνασίου διεξάγεται προπαγάνδα υπέρ του κομμουνισμού. Κατόπιν τούτου η Αστυνομία ενήργησεν έρευναν και εις το Διδασκαλείον, ανεκαλύφθη δε και η ύπαρξις κομμουνιστικής «Αχτίδος» εις την οποίαν συμπεριλαμβάνονται και μαθήτριάι του Γυμνασίου της ανωτάτης κοινωνίας».²⁷¹

Παρόμοιο άρθρο δημοσιεύτηκε και στις 16 Ιανουαρίου 1931 με τίτλο «Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΕΙΣΕΧΩΡΗΣΕ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΙΩΣΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ ΜΑΣ – ΑΠΕΚΑΛΥΦΘΗ Η ΥΠΑΡΞΙΣ “ΚΟΚΚΙΝΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ” ». Σύμφωνα με το άρθρο «Παρά του Τμήματος Ειδικής Ασφαλείας εγένετο χθες την νύκτα η ανακάλυψις ενός μυστικού προπαγανδιστικού σχολείου των αρχειομαρξιστών ένθα παρυσύροντο μαθηταί και μαθήτριάι των ανωτέρων τάξεων των διαφόρων σχολείων ως και νεαροί εργάται και εδιδάσκοντο παρά των αρχηγών του αριστερού κόμματος των κομμουνιστών πώς να προπαγανδίζουν τας ολέθριας αυτού αρχάς μεταξύ των συναδέλφων των. Το μυστικόν τούτο σχολείον (...) ήτο το εντευκτήριον δεκάδος νεαρών μαθητών και μαθητριών των Γυμνασίων και του Διδασκαλείου Θηλέων ως και εργατών. (...) Εις γνώσιν του Τμήματος Ασφαλείας περιήλθον επ’ ευκαιρία της ανακαλύψεως του μυστικού σχολείου και διάφορα άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία που δίνουν μια εικόνα της εκτάσεως του προσηλυτιστικού έργου των αρχειομαρξιστών μεταξύ της μαθητιώσης και εργαζομένης νεολαίας. Συμφώνως προς τα στοιχεία αυτά, ο ιδρυθείς κατά Ιούνιον του παρελθόντος έτους «Παμμαθητικός Σύλλογος Αθηνά» (...) εξεμαιεύθη παρά των αρχειομαρξιστών

²⁷¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/3/1930, αρ. φύλλου 6363.

προς τον σκοπόν όπως μέσω αυτού προσελκύονται αθροώτερον οι μαθηταί και μαθήτριαι». ²⁷²

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και το άρθρο στην έκδοση της 7^{ης} Μαρτίου 1931 με τίτλο «ΣΥΝΕΛΗΦΘΗ ΕΙΣ ΜΑΘΗΤΗΣ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΗΣ – ΔΙΕΝΕΙΜΕ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ». Βάση αυτού «Παρά των οργάνων του Τμήματος Ασφαλείας συνελήφθη χθες ο 18ετής Χαρ. Μπότας, αποβληθείς μαθητής του Γ' Γυμνασίου διότι διένειμε ανατρεπτικές προκηρύξεις μεταξύ των μαθητών και μαθητριών όλων των γυμνασίων και των διδασκαλείων. Ούτος οδηγηθείς εις το Τμήμα υπεβλήθη εις μακράν ανάκρισιν καθ' ην ομολόγησε ότι ανήκει εις την ομάδα των αρχαιομαρξιστών, προέβη δε εις πλείστας αποκαλύψεις σχετικώς με την δράσιν αυτής. (...) Το περιεχόμενο των προκηρύξεων τούτων είναι υβριστικώτατον δια τους γυμνασιάρχας και τους καθηγητάς». ²⁷³

Ανάλογη είδηση μεταφέρθηκε στους αναγνώστες και με το φύλλο της 25^{ης} Απριλίου 1931. Βάση αυτής της είδησης, που τιτλοφορήθηκε ως «ΠΩΣ ΜΟΛΥΝΟΥΝ ΤΗΝ ΣΗΜΕΡΙΝΗΝ ΝΕΟΛΑΙΑΝ – ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ ΧΘΕΣ ΝΕΟΝ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΝ ΤΗΣ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑΣ – ΤΟΙΑΥΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥ», «Αθρόα έρχονται το εν μετά το άλλο τα γεγονότα, δια να αποδείξουν με πόσιν επιμονήν και σατανικήν μεθοδικότητα επιδίδονται οι κομμουνισταί εις την προπαγάνδαν των και εις το καταχθόνιον έργον της κοινωνικής αποσυνθέσεως. Τας μεταμεσημβρινάς ώρας της χθες εις τον συνοικισμόν Τριανδρίας ανεκαλύφθη αρχαιομαρξιστικόν σχολείον μυστικής προπαγάνδας, (...) και στο οποίον πράκτορες της κομμουνιστικής οργανώσεως συνεκέντρωναν νεαρούς εργάτας, τους οποίους εμύουν εις τα κηρύγματα των ερυθρών προφήτων της Μόσχας». Οι κάτοχοι της οικίας μάλιστα «παρέσυρον τα θύματα των» εκεί και «τους έκαμνον διαφόρους κομμουνιστικές διδασκαλίας χάρις εις τας οποίας θα ηδύναντο συν τω χρόνω να γίνουν φανατικοί κομμουνισταί και να προπαγανδίζουν και άλλους». ²⁷⁴

Στο ίδιο θέμα επανήλθε η «Μακεδονία» στις 5 Ιανουαρίου 1932 μεταφέροντας την είδηση πως «Η ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ ΕΝΤΟΝΩΤΕΡΟΝ – ΝΕΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΡΥΘΡΩΝ ΙΕΡΕΩΝ». Βάση αυτής ανακαλύφθηκε πάλι ένα ακόμη

²⁷² Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/1/1931, αρ. φύλλου 6654.

²⁷³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/3/1931, αρ. φύλλου 6698.

²⁷⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/4/1931, αρ. φύλλου 6744.

αρχαιομαρξιστικό σχολείο εντός του οποίου βρίσκονταν συγκεντρωμένοι «15 νεαροί αρχαιομαρξισταί αμφοτέρων των φύλλων, ακούοντες κομμουνιστικών μάθημα». Στον χώρο αυτό κατασχέθηκαν 25 κομμουνιστικά βιβλία αλλά και χειρόγραφες διαλέξεις». ²⁷⁵

Κλείνοντας αυτήν την αναφορά στις ειδήσεις σχετικά με την κομμουνιστική διείσδυση στον χώρο της εκπαίδευσης πρέπει να αναφέρουμε και ένα άρθρο που δημοσιεύτηκε στην «Μακεδονία» στις 30 Ιανουαρίου 1931 και το οποίο καταδείκνυε την διάβρωση που δημιουργούσαν οι κομμουνιστικές διδασκαλίες. Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο, που τιτλοφορήθηκε ως «ΟΙ ΓΥΜΝΑΣΙΟΠΑΙΔΕΣ ΚΑΙ Ο ΑΡΙΣΤΕΡΙΣΜΟΣ – ΣΟΒΑΡΟΝ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟ Α ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ», «Προ ημερών εις μίαν των ανωτέρων τάξεων του εν λόγω Γυμνασίου, εδόθη ως θέμα δι' έκθεσιν ιδεών «η θέσις του Μεγάλου Αλεξάνδρου εν τη Ιστορία». Όταν εξήτασε τας εκθέσεις αυτάς ο γυμνασιάρχης, παρετήρησεν, ότι εις αυτάς πλείστοι των μαθητών εχαρακτήριζον τον Μ. Αλέξανδρον ως «απλούν τυχοδιώκτην» και ότι τας διαφόρους νικηφόρους εκστρατείας του και όλα όσα έκαμε δια την Ελλάδα τα έκαμε από ιδιοτέλειαν και όχι εμπνεόμενος από ανώτερα εθνικά ιδεώδη. Έξω φρενών ο Γυμνασιάρχης ενήργησε ανακρίσεις εξ ων διεπιστώθη – όπως και οι ίδιοι οι μαθηταί ωμολόγησαν – ότι τας αντιπατριωτικές αυτάς θεωρίας εδίδαξεν εις τους μαθητάς πρώην καθηγητής των όστις νυν υπηρετεί ως καθηγητής του Διδασκαλείου Θηλέων. Η αποκάλυψις αυτή κρατεί εν αναστατώσει τους εκπαιδευτικούς κύκλους της πόλεως μας». ²⁷⁶

Την ίδια ακριβώς μορφή είχαν και τα άρθρα που αναφέρονταν στην κομμουνιστική διείσδυση στο στρατό. Έτσι παραδείγματος χάρη στην έκδοση της 7^{ης} Ιουλίου 1930 ο αναγνώστης συναντούσε άρθρο με τίτλο «Η KOMM. ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ – ΑΠΕΛΑΣΙΣ ΣΤΑΡΤΙΩΤΩΝ ΕΚ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ». Σύμφωνα με τις πληροφορίες του ανταποκριτή της «Μακεδονίας», «Υπό ισχυράν συνοδείαν χωροφυλάκων απηλάθησαν εις Καλπάκι Ηπείρου 9 στρατιώται κομμουνισταί του 19^{ου} Πεζικού Συντάγματος. Οι στρατιώται ούτοι ήσαν μέλη της ενταύθα Κομμουνιστικής Νεολαίας και ενήργουν προπαγάνδαν υπέρ του κομμουνισμού μεταξύ των συστρατιωτών των. Κατόπιν ενεργηθεισών ανακρίσεων απεδείχθη ότι ο κομμουνισταί ούτοι ενήργουν καθ' υπόδειξιν των ιθυνόντων το Κομμουνιστικόν Κόμμα και πολλάκις είχαν ρίψη προκηρύξεις

²⁷⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/1/1932, αρ. φύλλου 6964.

²⁷⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 30/1/1932, αρ. φύλλου 6989.

επαναστατικού περιεχομένου εις τους στρατώνας, δια των διαφόρων δε ενεργειών των επιδίωκον να προσηλυτίσουν εις τας ιδέας των στρατιώτας και να δημιουργήσουν αντιπειθαρχικά κινήματα εις την φρουράν Σερρών».²⁷⁷

Ένα μήνα αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 27 Αυγούστου 1930, στην Μακεδονία δημοσιεύτηκε είδηση που τιτλοφορήθηκε ως «Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ ΜΑΣ – ΕΞΑΦΑΝΙΣΙΣ ΕΓΓΡΑΦΩΝ». Σύμφωνα με τις πληροφορίες, στη Δράμα «Στρατιώτης του 25^{ου} Συν/τος παραλαβών εννέα φακέλους έγγραφα ίνα τους παραδώση εις το ταχυδρομείον εξηφάνισε τον έναν φάκελον. Κατ' αρμόδιαν ανακοίνωσιν ο φάκελος ούτος περιείχεν αναφοράν του Συν/τος σχετικώς με την όλην κίνησιν των κομμουνιστών. Κατόπιν τούτου το Συν/μα διέταξε την προφυλάκισιν του στρατιώτου ενεργεί σε ευρείας ανακρίσεις».²⁷⁸

Επίσης στις 24 Απριλίου 1932 δημοσιεύτηκε στην «Μακεδονία» η είδηση ότι βρέθηκαν «ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΑΙ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΡΑΤΩΝΑΣ ΤΗΣ ΘΕΣ/ΚΗΣ». Σύμφωνα με αυτή «Εις τους θαλάμους των παρά την πλατείαν του Άρεως Στρατώνων ανεκαλύφθησαν χθες την πρωίαν χιλιάδες ανατρεπτικών προκηρύξεων κομμουνιστικού περιεχομένου. Έξωθεν επίσης των θαλάμων, ετοιχοκολλήθησαν προφανώς την νύχτα διάφορα αντιμιλιταριστικά ρητά ως κάτω ο πόλεμος κτλ. Συνεπεία των ανωτέρω αι Στρατιωτικάί Αρχαί της πόλεως μας ενεργούν δραστηρίως δια την ανακάλυψιν και σύλληψιν των δραστών».²⁷⁹

Ακολούθως στις 9 Μαΐου 1932 ο αναγνώστης της «Μακεδονίας» ενημερωνόταν ότι «ΣΥΝΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ». Σύμφωνα με τα γραφόμενα της εφημερίδας «Χθες την νύχτα οι Κομμουνισταί έθεσαν εις κυκλοφορίαν προκηρύξεις δια των οποίων εκαλούν τους στρατιώτας όπως απόσχουν των αρχομένων σήμερον μεγάλων στρατιωτικών γυμνασίων και απειθαρχούντες προς τους αξιωματικούς των να ρίψουν τα όπλα και να έλθουν να ενωθούν με τους κομμουνιστάς».²⁸⁰

Την επομένη η εφημερίδα δημοσίευσε νέα είδηση με τίτλο «ΟΡΓΙΑΖΟΥΝ ΟΙ ΕΡΥΘΡΟΙ ΠΥΡΗΝΕΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ - ΥΠΟ ΤΟ ΦΡΟΥΡΑΡΧΕΙΟΝ ΕΓΕΝΟΝΤΟ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ – ΤΙ ΑΠΕΚΑΛΥΦΘΗ». Σύμφωνα με τις πληροφορίες «Επ' εσχάτων παρατηρείται μία σύντονος ενέργεια των κομμουνιστικών πυρήνων

²⁷⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/7/1930, αρ. φύλλου 6468.

²⁷⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, της 27/8/1930, αρ. φύλλου 6518.

²⁷⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 24/4/1932, αρ. φύλλου 7064.

²⁸⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/5/1932, αρ. φύλλου 7078.

παρά τω στρατεύματι. Ούτως εκτός των γνωστών προκηρύξεων (...) δια των εκάλουν τους στρατιώτας να επιτεθούν κατά των αξιωματικών των», τα όργανα του Φρουραρχείου Θεσσαλονίκης συνέλαβαν μερικούς στρατιώτες που διένειμαν νέες προκηρύξεις, το κείμενο των οποίων «είναι ανατρεπτικώτατον, συνιστάται δεν εν αυταίς εις τους στρατιώτας να μη μετάσχουν των μεγάλων γυμνασίων, να εκμάθουν όμως καλά την χρήσιν των όπλων δια να τα χρησιμοποιήσουν μεθ'αυρίον εις τον αγώνα του προλεταριάτου».²⁸¹

Ένα μήνα αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 3 Ιουνίου 1932, δημοσιεύτηκε στην «Μακεδονία» άρθρο με τίτλο «ΣΑΤΑΝΙΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ – ΑΙ ΣΧΕΤΙΚΑΙ ΑΝΑΚΡΙΣΕΙΣ». Βάση αυτού «Οι κομμουνισταί εφεύρον νέον τρόπον ενεργείας και κυκλοφορίας των αντιμιλιταριστικών των προκηρύξεων. Ήρχισαν να ρίπτουν ταύτας εις τας κατοικίας των αξιωματικών. Το περιεχόμενον των προκηρύξεων τούτων τας οποίας εκδίδει η ομάς «Σπάρτακος» είναι επαναστατικώτατον και εμπρηστικώτατον».²⁸²

Ακολουθώς στις 9 Αυγούστου 1932 ο αναγνώστης της εφημερίδας διάβαζε την είδηση ότι «ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ ΕΙΣ ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΚΑΣΤΡΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟΣ ΠΥΡΗΝΑΣ ΕΚ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ – ΣΥΝΕΛΛΗΦΘΗΣΑΝ 6 ΕΝΤΟΣ ΧΑΡΑΔΡΑΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΖΟΝΤΕΣ». Σύμφωνα με τις πληροφορίες που μετέφερε ο τοπικός ανταποκριτής, στην περιοχή του Σιδηροκάστρου «κατωρθώθη η ανακάλυψις και η σύλληψις ενός ολόκληρου κομμουνιστικού πυρήνος εκ στρατιωτών της ενταύθα φρουράς. Ο διοικητής του ενταύθα 21^{ου} τάγματος πληροφορηθείς ότι κομμουνίζοντες στρατιώται του τάγματος του θα συνεκεντρούντο εις τινά χαράδρα έξω της πόλεως μας παρέλαβε μεθ' εαυτού αστυνομικά όργανα και ήρχισε να ερευνά μίαν προς μίαν όλας σχεδόν τας χαράδρας όπου υπήρχε πιθανότης να συνήντα τους κομμουνιστάς στρατιώτας. Πράγματι εις μίαν εξ αυτών ανεκαλύφθησαν συνεδριάζοντες οι στρατιώται (...) Οι στρατιώται δεν προέβαλον καμμίαν αντίστασιν εις τα αστυνομικά όργανα άτινα τους συνέλαβον. Ενεργηθείσης ερεύνης ευρέθησαν επί των στρατιωτών επιστολαί ανατρεπτικού περιεχομένου, φύλλα της εφημερίδος «Ριζοσπάστης», βιβλία κομμουνιστικά και

²⁸¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/5/1932, αρ. φύλλου 7079.

²⁸² Εφημερίδα Μακεδονία, της 3/6/1932, αρ. φύλλου 7103.

διάφοροι απειλιτικά επιστολαί απευθυνόμενοι προς στρατιωτικούς παράγοντας».²⁸³

Ένα μήνα αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 7 Σεπτεμβρίου 1932, η εφημερίδα ασχολήθηκε ξανά με την προπαγάνδα στο στρατό, δημοσιεύοντας άρθρο με τίτλο «Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΕΝ ΤΩ ΣΤΡΑΤΩ». Σύμφωνα με αυτό «εις τα γραφεία του συνδέσμου εμποροϋπαλλήλων ανευρέθησαν και κατεσχέθησαν τρία σκίτσα εικονίζοντα αντιπολεμικές παραστάσεις. Το εν εξ αυτών παριστάνει εξηλωμένον στρατιώτην έχοντα δίπλα του σφυροδρέπανον, φέρει δε κάτωθι την λεζάνταν : «Ο άγνωστος στρατιώτης όπως θα είναι αύριον». Το δεύτερον σκίτσο παριστάνει ναύτην αποχωριζόμενον της συζύγου του και το τρίτον σκηνήν εκ της στρατιωτικής ζωής. Τα ανευρεθέντα σκίτσα ανήκουν προφανώς εις πρόσωπον, το οποίον παίζει δρώντα ρόλον εις την προπαγάνδαν εν τω στρατώ, όπου και επρόκειτο να κυκλοφορήσουν τα εν λόγω σκίτσα. Το Τμήμα Ασφαλείας ενεργεί ανακρίσεις προς ανακάλυψιν του προσώπου εις το οποίον ανήκουν τα εν λόγω σκίτσα».²⁸⁴

Κλείνοντας την αναφορά στα άρθρα τα σχετιζόμενα με την κομμουνιστική προπαγάνδα στο στρατό αναφέρουμε και το άρθρο της 16^{ης} Οκτωβρίου 1932 με τίτλο «ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΕΝ ΤΩ ΣΤΡΑΤΩ», βάση του οποίου «Την νύκτα της προχθές ομάς κομμουνιστών έρριπεν εις τον αυλόγυρον του Όρχου Αυτοκινήτων ανατρεπτικές προκηρύξεις, αίτινες και κατασχέθησαν υπό των σκοπών στρατιωτών. Ετέρα περίπολος αντιληφθείσα εντός της όπισθεν του όρχου αυτοκινήτων χαράδρας τρεις νέους τρέχοντας προς την άνω κατεύθυνσιν έσπευσε προς δίωξιν της, χωρίς να επιτύχη την σύλληψιν των. Εν τω μεταξύ ειδοποιήθη ο αξιωματικός της υπηρεσίας, όστις επέστησε την προσοχήν όλων των περιπόλων».²⁸⁵

Για να δικαιολογήσει, πάντως, ακόμα περισσότερο τις ενέργειες του Κράτους κατά των κομμουνιστών, η «Μακεδονία» ανά τακτά χρονικά διαστήματα δημοσίευε ειδήσεις που παρουσίαζαν τους εν Ελλάδι αριστερούς ως ενεργούντες κατασκοπεία υπέρ της Σοβιετικής Ενώσεως σε βάρος της ίδιας τους της πατρίδας, αλλά και ως μισθωτά όργανα της Γ Διεθνούς. Έτσι στις 7 Δεκεμβρίου 1929, οι αναγνώστες της εφημερίδας πληροφορήθηκαν από την «Μακεδονία» ότι «ΟΙ

²⁸³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/8/1932, αρ. φύλλου 8170.

²⁸⁴ Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/9/1932, αρ. φύλλου 8199.

²⁸⁵ Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/10/1932, αρ. φύλλου 8237.

ΚΟΜ/ΝΙΣΤΑΙ ΑΠΕΘΡΑΣΥΝΘΗΣΑΝ – ΔΟΡΙΖΟΥΝ ΠΟΛΥΒΟΛΑ ΕΙΣ ΤΑ ΣΟΒΙΕΤ ΔΙΑ ΝΑ ΑΠΟΠΛΥΝΟΥΝ(!) ΤΟ ΟΝΕΙΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ – ΜΙΑ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΒΑΛΛΑΝ». Το άρθρο αυτό αφορούσε στην σύλληψη του κομμουνιστή καπνεργάτη Κοσμίδη από την Ασφάλεια Καβάλας επειδή πάνω του βρέθηκε αποδεικτικό εράνου, που διοργάνωνε η κομμουνιστική νεολαία της περιοχής με σκοπό να αποστείλει πολυβόλα στον σοβιετικό στρατό. Βάση του άρθρου «Ο συλληφθείς κομμουνιστής προσήχθη ενώπιον του επ' αυτοφώρω Πλημμελειοδικείου ίνα δικασθή. Απολογούμενος ωμολόγησε την πράξιν του, δηλώσας ότι πράγματι σκοπούν να αγοράσουν πολυβόλα, τα οποία θα δωρίσουν εις τον Ερυθρόν στρατόν των Σοβιέτ, ίνα αποπλύνουν το όνειδος της εκστρατείας του Ελληνικού στρατού εις Ουκρανίαν και ότι τα πολυβόλα ταύτα θα παρεδίδοντο εις Σοβιετικόν σύνταγμα Πεζικού, το οποίο θα μετονομασθή "Ελληνικόν Σύνταγμα" . Εις ερώτησιν του προέδρου, αν η κομμουνιστική νεολαία δωρίζη τα πολυβόλα ταύτα εν επιγνώσει ότι ταύτα θα εστρέφοντο ποτέ εναντίον της Ελλάδος, ο κατηγορούμενος απήντησε με κυνικήν ιταμότητα καταφατικώς».²⁸⁶

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και το άρθρο της 20^{ης} Φεβρουαρίου 1930 με τίτλο «ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΕΠΙΔΙΩΚΟΥΝ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΟΥΝ ΤΑΡΑΧΑΣ – ΤΟΥΣ ΥΠΟΚΙΝΟΥΝ ΟΙ ΕΚ ΜΟΣΧΑΣ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΙ ΣΟΒ. ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ – ΑΠΕΙΛΟΥΝ ΚΗΡΥΞΙΝ ΓΕΝΙΚΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗΣΙΝ». Σύμφωνα με τον συντάκτη του «Μια εξαιρετική κίνησις παρατηρείται κατ' αυτάς εις τους κομμουνιστικούς κύκλους της πόλεως μας. Οι ενταύθα πυρήνες του Κομμουνιστικού Κόμματος, υπό διάφορα προσχήματα, ήρχισαν να προπαρασκευάζονται δραστηρίως δια το μέγα, όπως λέγουν και φαντάζονται, ανατρεπτικόν κίνημα. Οι πράκτορες ούτοι και τα διάφορα έμμισθα όργανα του Κομμουνιστικού κόμματος, ιδία μετά την εν Αθήναις αποκάλυψιν των σκοπών των, ενισχύθησαν σοβαρώς υπό μεγάλου αριθμού δεδοκιμασμένων και δραστήριων οργάνων της Μόσχας, άρτι αφιχθέντων εκ του εξωτερικού και εργαζομένων δραστηρίως δια την προπαρασκευαστικήν κρούσιν και την δημιουργίαν ταραχών κατά την 28^{ην} τρέχοντος μηνός. (...) Σκοπός των ταραχών της 28^{ης} Φεβρουαρίου είναι να δοκιμάσουν τας δυνάμεις των, δια της δημιουργίας ζητημάτων ικανών να προκαλέσουν την γενικήν εξέγερσιν του εργατικού κόσμου

²⁸⁶ Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/11/1929, αρ. φύλλου 6233.

και να ενισχύσουν την δραστηρίως προπαρασκευαζομένην καπνεργατικήν απεργίαν δια την 8^{ην} προσεχούς Μαρτίου, ημερομηνίαν, καθορισθείσαν δι ειδικής εντολής της Μόσχας».²⁸⁷

Δύο μήνες αργότερα, και πιο συγκεκριμένα στις 25 Απριλίου 1930, δημοσιεύτηκε στην «Μακεδονία» η είδηση ότι «ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΡΑΜΑΝ ΚΑΤΕΣΧΕΘΗΣΑΝ ΜΕΓΑΛΑ ΠΟΣΑ ΠΡΟΕΡΧΟΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΟΣΧΑΝ». Βάση των πληροφοριών «Εις γνώσιν του Τμήματος Ασφαλείας της πόλεως μας περιήλθε το γεγονός ότι από τινών ημερών πράκτορες της Γ Διεθνούς της Μόσχας αφίκοντο ενταύθα και ήρχισαν διανέμοντες χρηματικά ποσά εις τους ενταύθα κομμουνιστικούς παράγοντας, όπως επιτύχουν ούτοι δι' εντατικής προπαγάνδας τον προσηλυτισμόν των εργατικών και αγροτικών οργανώσεων της υπαίθρου εις το μπολσεβικικόν δόγμα». Μετά από ενέργειες των αστυνομικών διενεργήθηκαν συλλήψεις ατόμων στην κατοχή των οποίων «κατεσχέθησαν ποσότητες χρυσών και αργυρών Σοβιετικών νομισμάτων. Τα ποσά ταύτα είχαν διανεμηθεί υπό των εκ Μόσχας αφιχθέντων πρακτόρων μεταξύ κομμουνιστών της Δράμας, εκ των ηγουμένων την κομμουνιστικήν κίνησιν του Νομού».²⁸⁸

Ακολούθως η εφημερίδα στις 8 Ιουλίου 1931 ασχολήθηκε με μια δίκη συλληφθέντων κομμουνιστών, βάζοντας ως τίτλο στην σχετική είδηση «ΟΙ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΞΙΣΤΑΙ ΕΝΕΡΓΟΥΝ ΤΩΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΙΑΝ – ΤΟ ΠΛΗΜΜΕΛΙΟΔΙΚΕΙΟΝ ΚΑΤΕΔΙΚΑΣΕ ΧΘΕΣ ΔΥΟ ΕΚ ΤΩΝ ΗΓΗΤΩΡΩΝ ΕΙΣ ΠΟΙΝΗΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΤΩΝ ΦΥΛΑΚΙΣΙΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΠΙΣΙΝ ΔΥΟ ΕΤΩΝ». Η δίκη αφορούσε δύο αρχαιομαρξιστές, στην κατοχή των οποίων βρέθηκε μια βαλίτσα με διάφορα έγγραφα, με πιο σημαντικά αυτά που περιείχαν πληροφορίες σχετικά με την σύνθεση, την δύναμη, τον οπλισμό και την τοποθεσία των φυλακίων του Β και του Γ Σώματος Στρατού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτό το άρθρο παρουσιάζει η αγόρευση του αρμόδιου Εισαγγελέα σχετικά με το θέμα καθώς «εκαυτηρίασε τας υπονομευτικάς ενέργειας των ανατρεπτικών στοιχείων και ετόνισεν, ότι απόδειξιν αναμφισβήτητον πλέον ότι οι κομμουνισταί εργάζονται δια την κατάλυσιν του Κράτους αποτελούν τα κατασχεθέντα έγγραφα, άτινα συνάμα μαρτυρούν, ότι οι Μπολσεβίκοι σκοπόν έχουν εν δεδομένη στιγμή να επιτεθούν κατά του Στρατού και να ατονήσουν την δράσιν του».²⁸⁹

²⁸⁷ Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/2/1930, αρ. φύλλου 6336.

²⁸⁸ Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/4/1930, αρ. φύλλου 6398.

²⁸⁹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/7/1931, αρ. φύλλου 6818.

Τέλος, στις 2 Φεβρουαρίου 1932, η «Μακεδονία» ενημέρωσε τους αναγνώστες της για «ΤΑ ΣΑΤΑΝΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ ΕΞΩΝΗΜΕΝΩΝ ΠΡΑΚΤΟΡΩΝ ΤΗΣ Γ' ΔΙΕΘΝΟΥΣ – ΣΥΝΕΛΛΗΦΘΗΣΑΝ ΧΘΕΣ ΕΝ ΔΡΑΜΑ ΟΙ ΉΚΟΡΥΦΑΙΟΙ ΕΡΥΘΡΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΕΠΡΟΠΑΓΑΝΔΙΖΑΝ ΤΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΤΩΝ ΚΗΡΥΓΜΑΤΑ ΕΙΣ ΑΦΕΛΕΙΣ ΠΟΛΙΤΑΣ». Βάση του άρθρου η χωροφυλακή συνέλαβε σε οικία στην Δράμα «κορυφαία στελέχη της κομμουνιστικής προπαγάνδας», τα οποία όπως φάνηκε από τις ανακρίσεις αποτελούσαν «πυρήνα ομάδος προπαγανδιστών της Μόσχας, οίτινες έχουν αποσταλεί εσχάτως εις όλα τα κέντρα της Βορείου Ελλάδος με σκοπόν να εξεγείρουν τας λαϊκὰς μάζας εις πορείας πείνης και ένοπλους στάσεις, εκμεταλλευόμενοι την δυστυχίαν των. (...) Οι τοιούτοι προπαγανδισταί ως κύριαν κατεύθυνσιν του σκοπού των θέτουν την ανατροπήν του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος και την εγκαθίδρυσιν Σοβιέτ. Παρόμοιοι προπαγανδισταί εξαπολύθησαν εις όλα μεν τα σημεία της Ελλάδος».²⁹⁰

Κλείνοντας το κεφάλαιο αυτό, το σχετικό με την στάση της Μακεδονίας απέναντι στο φαινόμενο του κομμουνισμού, θέλω να σταθώ και σε μια ακόμα σημαντική παράμετρο. Η «Μακεδονία», εκτός από τα δημοσιεύματα που αφορούσαν τις διαμαρτυρίες ενάντια στο ιδιώνυμο και τα υπόλοιπα αντικομμουνιστικά μέτρα που ελήφθησαν κατά την τετραετία 1929 – 1932, παρουσίασε και κάποιες ειδήσεις σχετικά με κινήσεις πολιτών εναντίον του κομμουνισμού. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε το άρθρο της 31^{ης} Μαρτίου 1929 με τίτλο «ΑΙ ΣΕΡΡΑΙ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ» στο οποίο γινόταν αναφορά σε ψήφισμα που επέδωσε ο Εμπορικός Σύλλογος Σερρών και ζητούσε την λήψη αυστηρών μέτρων κατά των κομμουνιστών,²⁹¹ το άρθρο της 28 Μαΐου 1930 με τίτλο «ΑΝΑΚΟΙΝΩΘΕΝ ΤΩΝ ΕΦΕΔΡΩΝ ΚΙΛΚΙΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ» στο οποίο γινόταν λόγος για ανακοίνωση του συνδέσμου με την οποία προειδοποιούσε τους κομμουνιστές να μην διασαλεύουν την ησυχία²⁹² και το άρθρο της 16^{ης} Μαΐου 1931 με τίτλο «ΣΥΓΚΑΛΕΙΤΑΙ ΣΤΟ ΚΙΛΚΙΣ ΠΑΝΕΦΕΔΡΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ» το οποίο αναφερόταν στην σύγκληση συνεδρίου με σκοπό την συζήτηση για την λήψη

²⁹⁰ Εφημερίδα Μακεδονία, της 2/2/1932, αρ. φύλλου 6992.

²⁹¹ Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/3/1929, αρ. φύλλου 6019.

²⁹² Εφημερίδα Μακεδονία, της 28/5/1930, αρ. φύλλου 6429.

μέτρων προς αντιμετώπιση της κομμουνιστικής δραστηριότητας.²⁹³ Αν και θα μπορούσε κάποιος να πει ότι η παρουσίαση αυτών των ειδήσεων εντάσσεται στα πλαίσια της σφαιρικής ενημέρωσης των αναγνωστών, πρέπει να τονιστεί ότι αυτού του είδους οι ειδήσεις τοποθετούνταν συνήθως στις σελίδες στις οποίες ο αναγνώστης αφιέρωνε περισσότερο χρόνο για ανάγνωση λόγω του ότι εκεί βρίσκονταν οι σημαντικότερες ειδήσεις της ημέρας, σε αντίθεση με τις ειδήσεις που σχετίζονταν με τις διαμαρτυρίες για τα ληφθέντα μέτρα, οι οποίες συνήθως τοποθετούνταν στις ενδιάμεσες σελίδες της εφημερίδας.

²⁹³ Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/5/1931, αρ. φύλλου 6766.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η «Μακεδονία», η μακροβιότερη εφημερίδα της Βορείου Ελλάδος και η πληρέστερη σε ειδησεογραφία, ιδρύθηκε από τον Κωνσταντίνο Βελλίδη στα 1911. Αν και αρχικά τήρησε ουδέτερη στάση απέναντι σε όλα τα κόμματα, πολύ γρήγορα άλλαξε τακτική και μετατράπηκε σε ένθερμο υποστηρικτή τόσο του Ελευθερίου Βενιζέλου όσο και του κόμματος που αυτός ίδρυσε, του Κόμματος των Φιλελευθέρων. Υπό αυτό το πρίσμα αποφασίστηκε να μελετηθεί η στάση της εφημερίδας απέναντι σε ένα από τα πιο φλέγοντα ζητήματα της ελληνικής κοινωνίας κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου, την προσπάθεια δηλαδή του Κράτους να περιορίσει και όσο το δυνατόν να απαλείψει το κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα στην Ελλάδα. Η τελευταία αυτή προσπάθεια συνοδεύτηκε με μια σειρά κατασταλτικών μέτρων εναντίον του κομμουνισμού με αποκορύφωμα τον νόμο 4229/1929 «Περί προστασίας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», που έμεινε κυρίως γνωστός ως ιδιώνυμο.

Όπως είναι φυσικό, η «Μακεδονία», ως έντυπο προσκείμενο στο Κόμμα των Φιλελευθέρων, υποστήριζε θερμά το έργο των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου. Εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα δεν θα μπορούσε να αποτελέσει και η αντιμετώπιση της προσπάθειας για ποινικοποίηση του κομμουνισμού κατά την τελευταία περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον κρητικό πολιτικό. Αρχικά ωστόσο, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, τα περισσότερα ειδησεογραφικά άρθρα που αναφέρονταν στην πορεία από την ψήφιση μέχρι και την καθιέρωση του νόμου 4229/1929 αλλά και στα υπόλοιπα μέτρα που αποφάσισε να λάβει η κυβέρνηση για την πάταξη του κομμουνισμού, δίνουν στον μελετητή την εντύπωση ότι η «Μακεδονία» τηρούσε ουδέτερη στάση απέναντι στα γεγονότα.

Μια πιο προσεκτική ματιά, όμως, στις σχολιογραφικές στήλες της εφημερίδας αλλά και στον τρόπο παρουσίασης των γεγονότων σχετικά με την δράση των κομμουνιστών, καταρρίπτει αυτό το συμπέρασμα. Ξεκινώντας από τις σχολιογραφικές στήλες, είδαμε ότι η εφημερίδα τηρούσε εχθρική στάση απέναντι στους υποστηρικτές της κομμουνιστικής ιδεολογίας και τιθόταν υπέρ των ενεργειών της κυβέρνησης για την προώθηση και την ψήφιση του ιδιώνυμου.

Αρχικά χαιρέτισε τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση δια του νόμου των κομμουνιστών τονίζοντας ότι ήταν καιρός και στην χώρα μας να ληφθούν τέτοια μέτρα, όπως ακριβώς συμβαίνει και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης. Μάλιστα η εφημερίδα έφερε ως παράδειγμα αυτό της φασιστικής Ιταλίας, την οποία και εξύμνησε καθώς χάρη στις ενέργειες των φασιστών εκμηδενίστηκε η κομμουνιστική δραστηριότητα στην γείτονα χώρα.

Ακολούθως η «Μακεδονία» προσπάθησε να δικαιολογήσει την κυβέρνηση για την απόφαση της να προωθήσει τον νόμο 4229/1929, υποστηρίζοντας ότι δεν απομακρύνεται από τις φιλελεύθερες αρχές της, αλλά αντιθέτως είχε ως στόχο να προστατεύσει την κοινωνική γαλήνη και το υπάρχον κοινωνικό καθεστώς από πιθανές αναταραχές. Για να δικαιολογήσει, μάλιστα, ακόμη περισσότερο τους εμπνευστές αυτού του νόμου, η «Μακεδονία» καταφέρθηκε εναντίον του κομμουνισμού υποστηρίζοντας ότι δεν είχε ως στόχο την εγκαθίδρυση μιας πιο δίκαιης κοινωνίας αλλά την διασάλευση της ησυχίας και του κοινού συμφέροντος. Γι αυτό ακριβώς τον λόγο κάλεσε τους πολίτες να μην πέφτουν θύματα της κομμουνιστικής προπαγάνδας.

Εν συνεχεία, για να ενισχύσει ακόμη περισσότερο το ρεύμα υπέρ της ποινικοποίησης του κομμουνισμού με σειρά άρθρων υποστήριξε ότι οι κομμουνιστές αποτελούσαν μισθωτοί πράκτορες της Μόσχας, οι οποίοι δρούσαν ενάντια στα συμφέροντα της χώρας. Έτσι, με αυτήν την επίκληση στα πατριωτικά αισθήματα του αναγνωστικού κοινού, προέτρεπε το Κράτος να εκκαθαρίσει τον διοικητικό μηχανισμό από τα μιάσματα και να θέσει τον κομμουνισμό εκτός νόμου.

Εκτός, όμως, από τις σχολιογραφικές στήλες, η αρνητική στάση της εφημερίδας απέναντι στον κομμουνισμό γίνεται εύκολα αντιληπτή και από τις ειδησεογραφικές τις στήλες. Σε αυτές η «Μακεδονία» καταφερόταν συχνά εναντίον των κομμουνιστών. Τους παρουσίαζε ως άγριους, που με τις πράξεις τους προσπαθούν συνεχώς να διαταράξουν την τάξη και γι αυτό το λόγο τους χαρακτήριζε συχνά ταραξίες. Υπό αυτό το πρίσμα η εφημερίδα δημοσίευε αρκετά συχνά ειδήσεις σχετικά με έκτροπες σκηνές και αιματηρά επεισόδια, που δημιουργούσαν οι τελευταίοι. Επιπλέον αναφερόταν σε αυτούς με άρθρα περιπαικτικού χαρακτήρα, τα οποία ήταν χαρακτηριστικά για τον τίτλο τους.

Ακόμα δεν πρέπει να μείνει ασχολίαστο το γεγονός ότι η «Μακεδονία» αναφερόταν συνεχώς στην προπαγανδιστική δράση των κομμουνιστών στα σχολεία, στις δημόσιες υπηρεσίες και στον στρατό με σκοπό να ερεθίσει τα πατριωτικά αισθήματα της κοινωνίας, ώστε η τελευταία να επικροτήσει τις ενέργειες του Κράτους κατά του κομμουνισμού. Τον ίδιο ακριβώς σκοπό εξυπηρετούσαν φυσικά και τα άρθρα που απέδιδαν στους κομμουνιστές την κατηγορία ότι αποτελούσαν πράκτορες του μπολσεβικισμού. Τέλος, πρέπει να σταθούμε και στο γεγονός ότι η εφημερίδα σε καθημερινή βάση έφερνε στο φως ειδήσεις σχετικά με συλλήψεις, δίκες και καταδίκες κομμουνιστών, στις οποίες έδινε αναλυτικά όλα τα στοιχεία γύρω από τα καταδικαζόμενα πρόσωπα. Φυσικά μέσω αυτής της τακτικής έθετε ως στόχο τον στιγματισμό και την απομόνωση των καταδικασθέντων.

Από όλα αυτά βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η «Μακεδονία» κρατούσε αρνητική στάση έναντι του κομμουνισμού και ενίσχυε την προσπάθεια της κυβέρνησης για πάταξη του. Αποτέλεσε στην τελική και αυτή με την σειρά της ένα γράναζι στον μηχανισμό καταστολής των ελευθεριών των Ελλήνων, οι οποίες καταπατήθηκαν σε μια προσπάθεια σταθεροποίησης του αστικού συστήματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΝΤΥΠΗ

1. Douglas Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας: 1770 – 1923*, 5^η ανατύπωση, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 2005.
2. E. M. Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία – Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι χρόνοι*, 4^η έκδοση, εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006.
3. Gunnar Herring, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα: 1821 – 1936*, τόμος β, εκδόσεις Μ.Ι.Ε.Τ., β έκδοση, Αθήνα 2008.
4. Α. Γεωργιάδου – Κατσουλάκη, *Η Πρώτη Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ(Κ) : Φεβρουάριος 1922*, ιδιωτική έκδοση, Αθήνα 1984.
5. Αλέξανδρος Δάγκας, «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα*, τόμος β2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.
6. Του ιδίου, *Ο Χαφιάς - Το κράτος κατά του Κομμουνισμού : Συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες ασφαλείας Θεσσαλονίκης 1927*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.
7. Αλέκος Κουτσούκαλης, *Η πρώτη δεκαετία του ΚΚΕ: 1918 – 1928*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1979.
8. Του ιδίου, *Η δεύτερη δεκαετία του ΚΚΕ : 1929 – 1939*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1984.
9. Άννα Μαχαιρά, «Η Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα : Ο Μεσοπόλεμος (1922 – 1940)*, τόμος β, μέρος α, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002.
10. Απόστολος Παπαγιανόπουλος, *Θεσσαλονίκη ... εν θερμώ : Ο συγκλονιστικός 20^{ος} αιώνας της πόλης*, τόμος α, εκδόσεις Βιβλιοπωλεία Μαλλιάρης Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2009.
11. Βασίλειος Χρ. Δούλος, *Ο Τύπος της Θεσσαλονίκης και οι εκδότες ενός θρύλου*, ιδιωτική έκδοση, Θεσσαλονίκη 2003.
12. Βασίλη Κ. Λαζάρη, *Οι ρίζες του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος*, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1996.

13. Γεώργιος Αναστασιάδης, *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*, εκδόσεις University Studio Press/Εκφραση, Θεσσαλονίκη 1994.
14. Του ιδίου, *Το εργατικό συνδικαλιστικό κίνημα της Θεσσαλονίκης : Η ιστορική φυσιογνωμία του*, έκδοση του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1997.
15. Γιάννη Κορδάτου, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, ζ έκδοση, εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972.
16. Γιάννη Παναγιωτίδη, *Η πορεία του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη*, εκδόσεις Κώδικας, Θεσσαλονίκη 2007.
17. Γιώργου Δ. Κατσούλη, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, τόμος α, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1976.
18. Του ιδίου, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, τόμος β, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1974.
19. Του ιδίου, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος*, τόμος γ, εκδόσεις Νέα Σύνορα, Αθήνα 1974.
20. Γιώργος Μαργαρίτης, «Οι πόλεμοι : Από τον Πόλεμο του 1897 στην Μικρασιατική Εκστρατεία», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα : Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900 - 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009.
21. Γιώργου Χατζόπουλου, *Η Ιστορία του Τύπου της Θεσσαλονίκης*, εκδόσεις Συνδικάτο Τύπου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1998.
22. Δημήτρης Βλαντάς, *Βασανιστική πορεία : 1915 – 1940*, τόμος α, εκδόσεις Λογοθέτης, Αθήνα 1980.
23. Δημ. Γ. Κουσουλάς, *ΚΚΕ Τα πρώτα τριάντα χρόνια: 1918 – 1949*, εκδόσεις Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1987.
24. Δημήτρης Μπαχάρας, «Μελετώντας τις αρχές του αντικομμουνισμού : Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1920 στην Ελλάδα», *Μνήμων*, τόμος 29^{ος}, εκδόσεις Εταιρία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2008.
25. Εμμανουήλ Αντ. Θεοδωράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος : ο εθνικός ηγέτης*, εκδόσεις Αστερίας, Αθήνα 2008.
26. Θεόδωρου Νικολόπουλου, *Η άλλη όψη του εργατικού κινήματος (1918 – 1930)*, εκδόσεις Διογένης, Αθήνα 1983.
27. Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος : τα επίσημα Κείμενα*, τόμος α, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988.

28. Του ιδίου, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος : Τα επίσημα Κείμενα*, τόμος β, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988.
29. Του ιδίου, *Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος : τα επίσημα κείμενα*, τόμος γ, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988.
30. Του ιδίου, *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) : Σταθμός στην ιστορία του ΚΚΕ – Πρακτικά*, εκδόσεις ΚΚΕ, Αθήνα 1991.
31. Του ιδίου, *Δοκίμιο Ιστορίας του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος: 1918 – 1949*, τόμος α, έκδοση 5^η, εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2008.
32. Ιωάννη Σ. Κολιόπουλου, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, τεύχος β, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2002.
33. Κώστα Μάγερ, *Ιστορία του ελληνικού τύπου*, τόμος γ, [χ.ε], Αθήνα 1960.
34. Κωστής Μοσκόφ, *Εισαγωγή στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης: Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, 3^η έκδοση, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1998.
35. Κώστας Παλούκης, «Η «Αριστερή Αντιπολίτευση» στο ΚΚΕ: Αρχαιομαρξιστές και σπαρτακιστές», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα*, τόμος β2, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.
36. Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική: 1900 – 1945*, 14^η έκδοση, εκδόσεις Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2005.
37. Κώστας Φουντανόπουλος, *Εργασία και εργατικό κίνημα στην Θεσσαλονίκη 1908 – 1936 : Ηθική οικονομία και συλλογική δράση στον Μεσοπόλεμο*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005.
38. Κώστας Χατζηαντωνίου, *Ιστορία της Νεότερης Ελλάδας 1821-1941*, έκδοση 2^η, εκδόσεις Ιωλκός, Αθήνα 2012.
39. Λουκία Δρούλια – Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμ.), *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου : 1784 – 1974*, τόμος γ, εκδόσεις Ινστιτούτο Νεοελληνικών ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2008.
40. Μανώλης Κανδυλάκης, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης : Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τόμος α Τουρκοκρατία, β έκδοση, εκδόσεις University Studio Press/Έκφραση, Θεσσαλονίκη 2000.
41. Του ιδίου, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης : Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τόμος β 1912 - 1923 , εκδόσεις University Studio Press/Έκφραση, Θεσσαλονίκη 2000.

42. Του ιδίου, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης : Συμβολή στην Ιστορία του Τύπου*, τόμος γ 1923 – 1941, εκδόσεις University studio press/Εκφραση, Θεσσαλονίκη 2005.
43. Μορφωτικό Ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης, *Μεγάλα γεγονότα στον καθρέφτη του Τύπου : Θεσσαλονίκη 1912 – 2012*, εκδόσεις Ε.Σ.Η.Ε.Μ.Θ, Θεσσαλονίκη 2012.
44. Νίκος Βουργουτζίης, *«Μακεδονία» : Το τελευταίο χειρόγραφο*, εκδόσεις Εκδοτικός Οίκος Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2007.
45. Νίκος Μαραντζίδης, «Η επάνοδος στην εξουσία», στο Θάνος Βερέμης – Ηλίας Νικολακόπουλος – Βασίλης Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Ελευθέριος Βενιζέλος*, τόμος β, εκδόσεις Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα 2011.
46. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922 – 1974 : Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, γ έκδοση, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
47. Πάνου Καρυκόπουλου, *200 χρόνια Ελληνικού Τύπου*, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 1984.
48. Προκόπης Παπαστράτης, «Εξωτερική πολιτική : Η προσπάθεια διατήρησης των κεκτημένων στον Μεσοπόλεμο», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα : Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900 - 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009.
49. Σάββας Καρέλλης (επιμ. έκδοσης), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος 25, εκδόσεις Τέσσερα Πι, Αθήνα 2010.
50. Σπύρος Τζόκας, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 2002.
51. Στέφανος Ι. Στεφάνου (επιμ.), *Τα κείμενα του Ελευθέριου Βενιζέλου : Η ζωντανή ιστορία της δραματικής περιόδου του έθνους*, τόμος γ 1920 – 1929, εκδόσεις Λέσχη Φιλελευθέρων- Μνήμη Ελευθ. Βενιζέλου, Αθήνα 1981.
52. Τάκης Κατσιμάρδος (επιμ.), *1910 – 2012: Ένας αιώνας εκλογές*, εκδόσεις εφημερίδα Έθνος της Κυριακής, Αθήνα 2012.
53. Τάκης Δ. Ψαράκης, *Εφημερίδες και δημοσιογράφοι : Η μικρή Ιστορία των Εφημερίδων της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, της Λευκωσίας*, εκδόσεις Νέα Σύνορα – Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1993.
54. Χρήστος Χατζηιωσήφ, «Κοινοβούλιο και Δικτατορία 1922 – 1936», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα : Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900 – 1940*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ

1. Εφημερίς της Κυβερνήσεως, της 25 Ιουλίου 1929, αρ. φύλλου 245.
2. Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/7/1911, αρ. φύλλου 1.
3. Εφημερίδα Μακεδονία, της 28 Οκτωβρίου 1912, αρ. φύλλου 382.
4. Εφημερίδα Μακεδονία, της 23/12/1928, αρ. φύλλου 5924.
5. Εφημερίδα Μακεδονία, της 24/12/1928, αρ. φύλλου 5925.
6. Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/1/1929, αρ. φύλλου 5935.
7. Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/1/1929, αρ. φύλλου 5949.
8. Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/2/1929, αρ. φύλλου 5969.
9. Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/3/1929, αρ. φύλλου 5998.
10. Εφημερίδα Μακεδονία, της 30/3/1929, αρ. φύλλου 6018.
11. Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/3/1929, αρ. φύλλου 6019.
12. Εφημερίδα Μακεδονία, της 4/4/1929, αρ. φύλλου 6023.
13. Εφημερίδα Μακεδονία, της 29/5/1929, αρ. φύλλου 6074.
14. Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/5/1929, αρ. φύλλου 6077.
15. Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/6/1929, αρ. φύλλου 6099.
16. Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/7/1929, αρ. φύλλου 6132.
17. Εφημερίδα Μακεδονία, της 12/8/1929, αρ. φύλλου 6148.
18. Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/10/1929, αρ. φύλλου 6211.
19. Εφημερίδα Μακεδονία, της 6/11/1929, αρ. φύλλου 6232.
20. Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/1/1930, αρ. φύλλου 6293.
21. Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/1/1930, αρ. φύλλου 6290.
22. Εφημερίδα Μακεδονία, της 2/2/1930, αρ. φύλλου 6318.
23. Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/2/1930, αρ. φύλλου 6336.
24. Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/3/1930, αρ. φύλλου 6362.
25. Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/3/1930, αρ. φύλλου 6363.
26. Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/4/1930, αρ. φύλλου 6398.
27. Εφημερίδα Μακεδονία, της 23/5/1930, αρ. φύλλου 6424.
28. Εφημερίδα Μακεδονία, της 28/5/1930, αρ. φύλλου 6429.
29. Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/7/1930, αρ. φύλλου 6468.
30. Εφημερίδα Μακεδονία, της 27/8/1930, αρ. φύλλου 6518.
31. Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/1/1931, αρ. φύλλου 6654.
32. Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/3/1931, αρ. φύλλου 6698.

33. Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/4/1931, αρ. φύλλου 6738.
34. Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/4/1931, αρ. φύλλου 6739.
35. Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/4/1931, αρ. φύλλου 6744.
36. Εφημερίδα Μακεδονία, της 1/5/1931, αρ. φύλλου 6750.
37. Εφημερίδα Μακεδονία, της 4/5/1931, αρ. φύλλου 6752.
38. Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/5/1931, αρ. φύλλου 6766.
39. Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/7/1931, αρ. φύλλου 6815.
40. Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/7/1931, αρ. φύλλου 6818.
41. Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/7/1931, αρ. φύλλου 6819.
42. Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/7/1931, αρ. φύλλου 6820.
43. Εφημερίδα Μακεδονία, της 23/7/1931, αρ. φύλλου 6833.
44. Εφημερίδα Μακεδονία, της 31/7/1931, αρ. φύλλου 6841.
45. Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/8/1931, αρ. φύλλου 6846.
46. Εφημερίδα Μακεδονία, της 6/8/1931, αρ. φύλλου 6847.
47. Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/8/1931, αρ. φύλλου 6848.
48. Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/8/1931, αρ. φύλλου 6849.
49. Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/8/1931, αρ. φύλλου 6859.
50. Εφημερίδα Μακεδονία, της 2/12/1931, αρ. φύλλου 6932.
51. Εφημερίδα Μακεδονία, της 5/1/1932, αρ. φύλλου 6964.
52. Εφημερίδα Μακεδονία, της 30/1/1932, αρ. φύλλου 6989.
53. Εφημερίδα Μακεδονία, της 18/3/1932, αρ. φύλλου 7027.
54. Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/2/1932, αρ. φύλλου 7012.
55. Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/4/1932, αρ. φύλλου 7060.
56. Εφημερίδα Μακεδονία, της 24/4/1932, αρ. φύλλου 7064.
57. Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/5/1932, αρ. φύλλου 7078.
58. Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/5/1932, αρ. φύλλου 7079.
59. Εφημερίδα Μακεδονία, της 3/6/1932, αρ. φύλλου 7103.
60. Εφημερίδα Μακεδονία, της 17/7/1932, αρ. φύλλου 8147.
61. Εφημερίδα Μακεδονία, της 9/8/1932, αρ. φύλλου 8170.
62. Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/9/1932, αρ. φύλλου 8199.
63. Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/10/1932, αρ. φύλλου 8237.
64. Εφημερίδα Μακεδονία, της 28/11/1932, αρ. φύλλου 8280.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΣ ΜΗ ΦΑΝΤΑΖΟΝΤΑΙ

[illegible]

Εφημερίδα Μακεδονία, της 19/1/1929, αρ. φύλλου 5949

ΕΚΤΟΣ ΝΟΜΟΥ

[illegible]

Εφημερίδα Μακεδονία, της 6/11/1929, αρ. φύλλου 6232

[illegible]

ΑΥΤΟ ΔΑ ΜΑΣ ΕΛΕΠΕΙ ΝΑ ΕΝΙΣΧΥΣΟΜΕΝ ΚΑΙ ΤΑ ΣΟΒΙΕΤ !!

111

[illegible]

H KOINONIA N' AMYNETH KATA TOY KOMMOYNIΣMOY

112

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ΝΑ ΤΕΘΟΥΝ ΕΚΤΟΣ ΝΟΜΟΥ ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ!

ὅτι μὴ, εἴσαν πάντες αἱ γνώσεις ἀποσείναι πόδας·
 ἀναγινώσκοντες ἰδίως, ἐν ὁποίᾳ ἀμνημονία εἴς τας καλὰς
 ἡμέρας, καὶς ἀποσείνουν, τὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι φωνήσαντες
 ἡλίως, τὰς διακρίσεις αὐτῶν ὁμοίως ὁμοίως; καὶ οἱ
 αὐτοὶ ἐκ δαίμονος καὶ μὴ ἐκ τῆς κοινῆς ἀποσείνουν πόδας
 ἐκ δὲ τοῦ Κρότου ἐκδοκῶν, ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῇ καλῇ ποίᾳ
 εἰς τὴν ἀνάγκην, τοῖς διακρίσεις τῶν ἡμερῶν ἐν ἀν-
 τίστασιν ἀπὸ ἐκείνων ἀποσείνουν, ἀπὸ τῶν ἐκδοκῶν
 εἰς, ὅτι μὴ, εἴσαν πάντες, ἀπὸ πόδας καὶ ἐκδοκῶν
 τῶν καλῶν καὶ ἐκδοκῶν τῶν καλῶν ἀποσείνουν. Ἀλλὰ
 εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν καλῶν τῶν καλῶν ἐν ἀνταμνη-
 σιμῶν τὸν κοινὸν ἀποσείνουν, ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῇ καλῇ ποίᾳ
 εἰς τὴν ἀνάγκην, ἐν ὁποίᾳ ὁμοίως καὶ ἀποσείνουν, ἐν
 τῇ ἀνάγκῃ. Ὁ Κρότος, ἐκδοκῶν, ἐν ἀνάγκῃ καὶ τῇ καλῇ

είχεν όλα τα μέσα, την επιτηδεύματα τ' άνοιξη δι' α-
μειν του και να καλύψει δυνάμεις και δύνανται, παύσαν-
τες και μη άδύνατοι και άδύνατοι και να τους δυνάμει-
τι το πενήντον των. "Οι ητοι δυνάμει να κάμει άρι-
στα πλεονάζει αυτή το έτος. Μα το παραπάνω πάλιν
αυτά. Εξουσίαν δύναντα εις τους φέρει. Επειδή
προσηναιετικός δασκός, άνέπτυξε την νοσηναιε-
τική πρόληψη, πρόληψη παρὰ τὸν διὰ τὸν ἄνθρω-
πον καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ εἰς
βίβλιν, διὰ τὸ ὁριθεῖν τὸν τελευταῖον νότον ἐ-
λάσει εἶναι πάλιν μετὰ, ἐν ἀνάλυσιν πρὸς τοὺς δ-
νύναται τὸν ἄλλον νότον.

[illegible]

αρ. φύλλου 6932

113

ΟΙ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ
ΝΑ ΠΡΟΚΑΛΕΣΟΥΝ ΤΑΡΑΧΑΣ
ΝΕΑΙ ΣΤΑΣΙΑΣΤΙΚΑΙ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ
ΒΙ ΑΡΧΑΙ ΘΑ ΚΤΥΠΗΣΟΥΝ ΑΜΕΙΛΙΚΤΩΣ
ΤΟΥΣ ΟΛΙΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ ΤΑΡΑΞΙΑΣ

Εφημερίδα Μακεδονία, της 16/10/1929, αρ. φύλλου 6211

ΕΞΕΔΗΛΩΘΗ ΧΘΕΣ ΒΑΝΑΥΣΩΣ
Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΑΓΡΙΟΤΗΣ

Εφημερίδα Μακεδονία, της 29/5/1929, αρ. φύλλου 6074

Η ΧΘΕΣΙΝΗ...ΚΟΣΜΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ
ΤΩΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Εφημερίδα Μακεδονία, της 22/2/1930, αρ. φύλλου 6338

ΔΕΝ ΕΝΝΟΟΥΝ ΝΑ ΣΩΦΡΟΝΙΣΘΟΥΝ
ΟΙ ΕΡΥΘΡΟΙ ΨΕΥΤΟΠΑΛΛΗΚΑΡΑΔΕΣ
Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΣΥΜΠΛΟΚΗ
ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/4/1931, αρ. φύλλου 6739

ΟΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΣ ΤΗΣ ΜΟΣΧΑΣ
ΣΤΡΕΦΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ
ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΑΣ
ΤΙ ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ ΕΙΣ ΔΡΑΜΑΝ
ΤΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟΝ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ
ΚΕΝΤΡΑ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗΣ 'ΑΧΤΙΔΟΣ'

Εφημερίδα Μακεδονία, της 20/5/1930, αρ. φύλλου 6363

**ΠΩΣ ΜΟΛΥΝΟΥΝ ΤΗΝ ΣΗΜΕΡΙΝΗΝ ΝΕΟΛΑΙΑΝ
ΑΝΕΚΑΛΥΦΘΗ ΧΘΕΣ ΝΕΟΝ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΕΙΣΤΙΚΟΝ
ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΥΝΟΙΚΙΣΜΟΝ ΤΗΣ ΤΡΙΑΝΔΡΙΑΣ
ΤΟΙΑΥΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ ΚΑΙ ΑΛΛΑΧΟΥ**

Εφημερίδα Μακεδονία, της 25/4/1931, αρ. φύλλου 6744.

**ΟΡΓΙΑΖΟΥΝ ΟΙ 'ΕΡΥΘΡΟΙ'
ΠΥΡΗΝΕΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΥΠΟ ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΑΡΧΕΙΟΥ
ΕΓΕΝΟΝΤΟ ΣΥΛΛΗΨΕΙΣ
ΤΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΟΝΤΑΙ**

Εφημερίδα Μακεδονία, της 10/5/1932, αρ. φύλλου 7079

**ΟΙ ΚΟΜΟΥΝΙΣΤΑΙ ΑΠΕΘΡΑΣΥΝΘΗΣΑΝ
ΔΩΡΙΖΟΥΝ ΠΟΛΥΒΟΛΑ ΕΙΣ ΤΑ ΣΟΒΙΕΤ
ΔΙΑ ΝΑ ΑΠΟΠΛΥΝΟΥΝ ΤΟ ΟΝΕΙΔΟΣ (!)
ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ
ΜΙΑ ΚΑΤΑΔΙΚΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΒΑΛΛΑΝ**

Εφημερίδα Μακεδονία, της 7/11/1929, αρ. φύλλου 6233

**ΟΙ ΑΡΧΕΙΟΜΑΡΕΙΣΤΑΙ ΕΝΕΡΓΟΥΝ ΤΩΡΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΙΑΝ
ΤΟ ΠΛΗΜΜΕΛΕΙΟΔΙΚΕΙΟΝ ΚΑΤΕΔΙΚΑΣΕ ΧΘΕΣ ΔΥΟ ΕΚ ΤΩΝ ΗΓΗΤΩΡΩΝ
ΕΙΣ ΠΟΙΝΗΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΤΩΝ ΦΥΛΑΚΙΣΙΝ ΚΑΙ ΕΚΤΟΠΙΣΙΝ ΔΥΟ ΕΤΩΝ
ΣΟΒΑΡΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΡΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΕΝ ΘΕΣΣΟΝΙΚΗ**

Εφημερίδα Μακεδονία, της 8/7/1931, αρ. φύλλου 6818